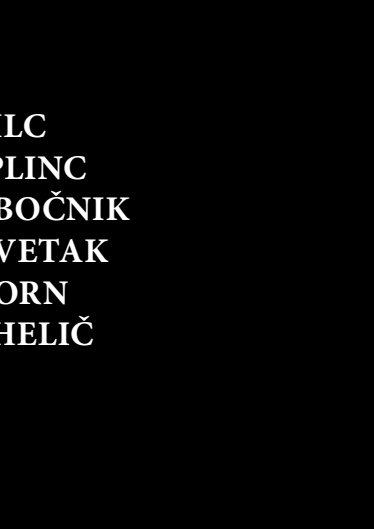
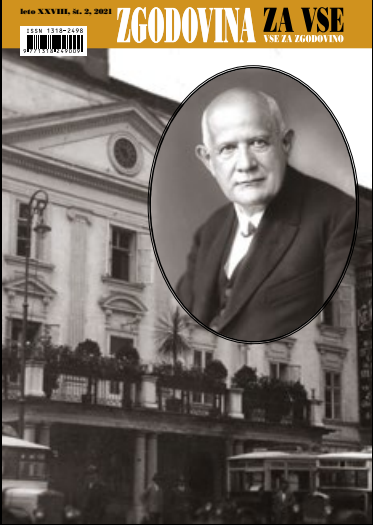
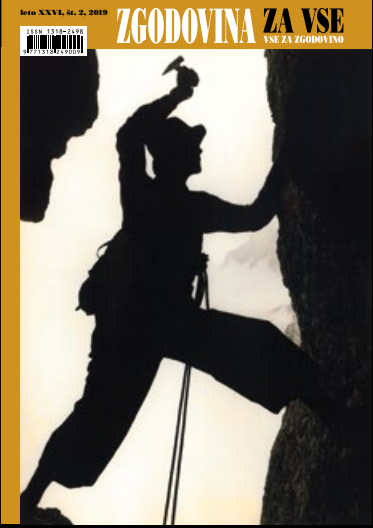

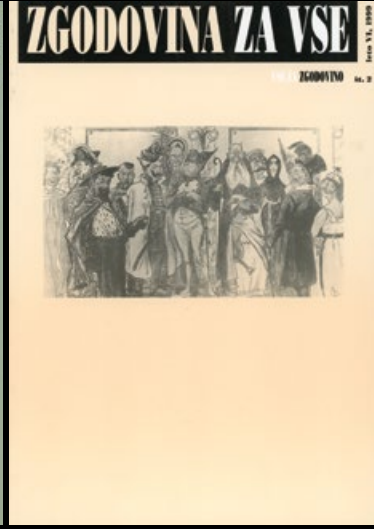
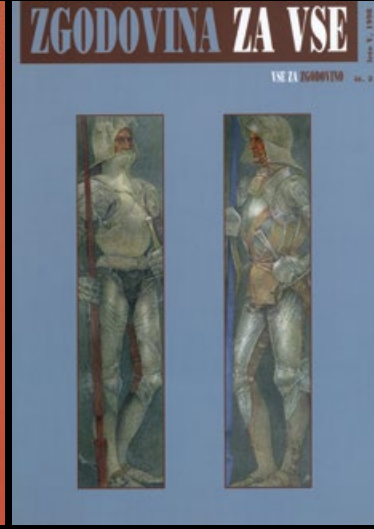
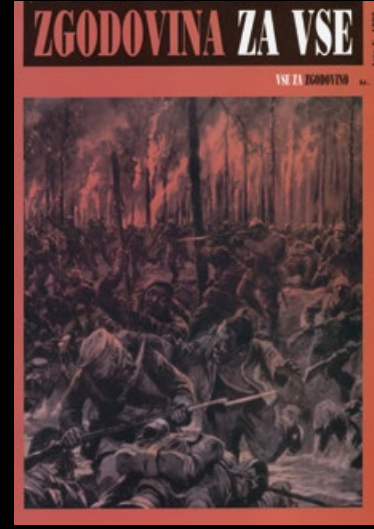
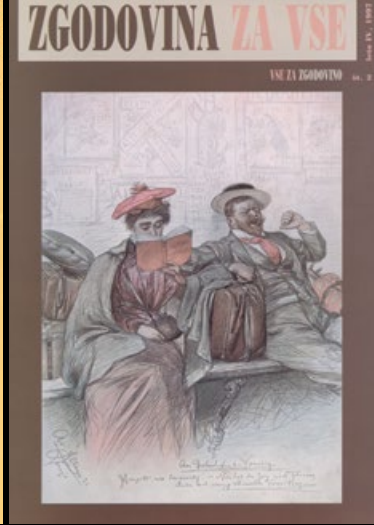
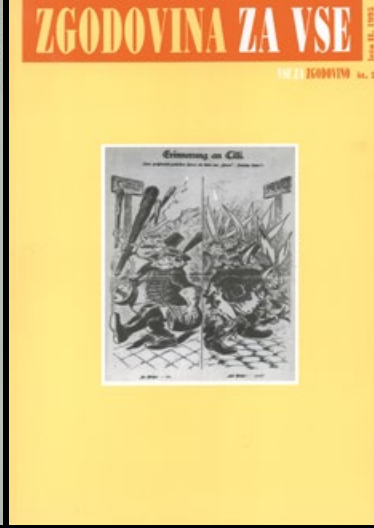
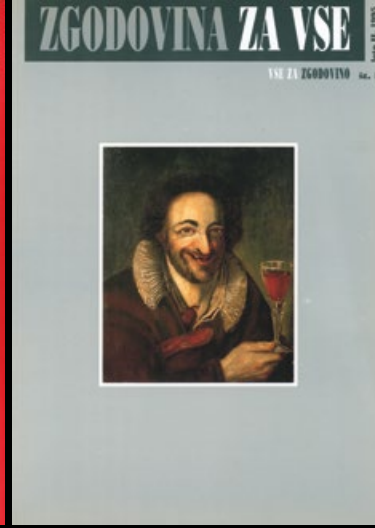
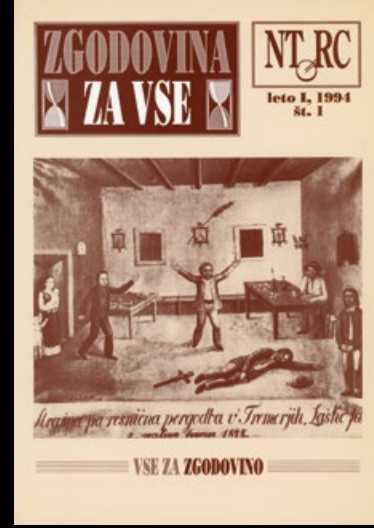
leto XXX, št. 1, 2023

ISSN 1318-2498

ZGODOVINA ZA VSE
VSE ZA ZGODOVINO

1994-2023

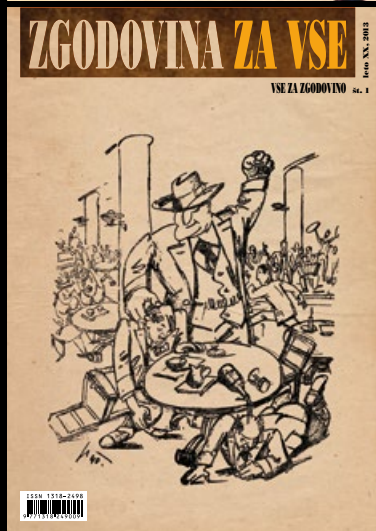
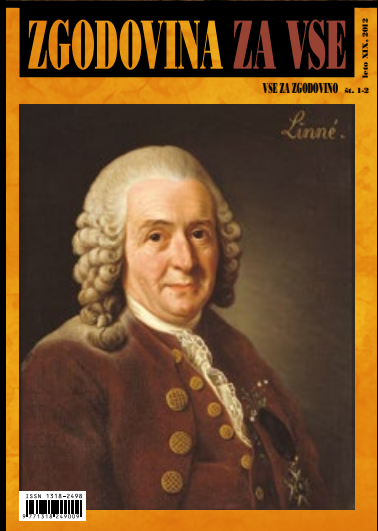
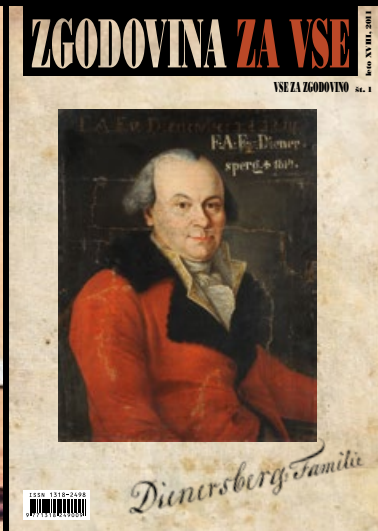
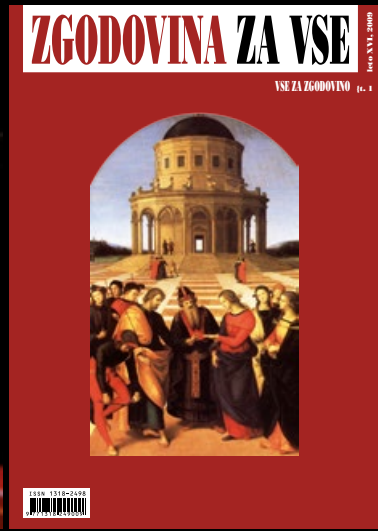
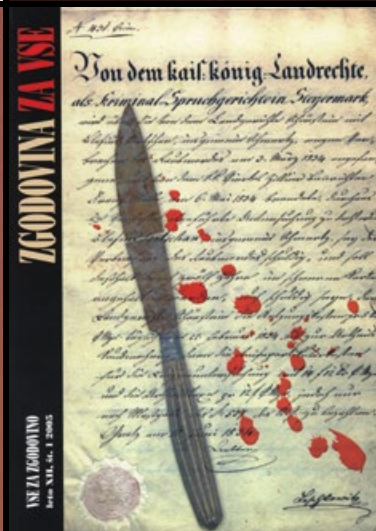
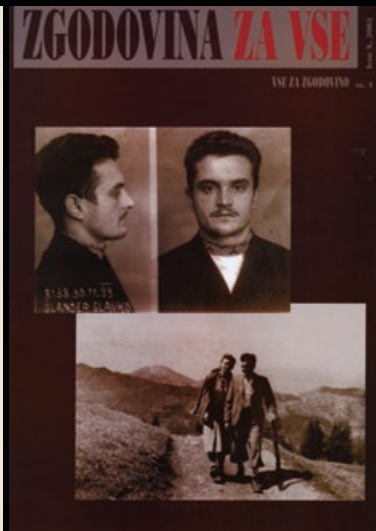
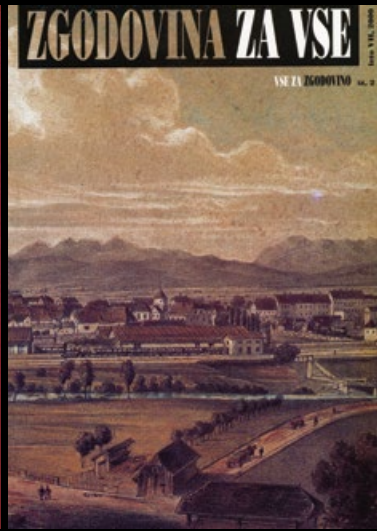

ZGODOVINA ZA VSE, leto XXX, št. 1, 2023

Jurij ŠILC
Miran APLINC
Damir GLOBOČNIK
Robert DEVETAK
Mojca ŠORN
Darja MIHELIC

CENA: 11 €

ZGODOVINA ZA VSE

VSEBINA

Borut Batagelj

XXX. letnik Zgodovine za vse

5

Jurij Šilc

Gospodstvo Smlednik pod Celjskimi grofi

7

Friderik Žovneški kupi grad Smlednik za dva tisoč mark srebra

DIE HERRSCHAFT FLÖDNIK UNTER DEN GRAFEN VON CILLI

Friedrich von Sannegg kauft das Schloss Flödnik für zweitausend Mark Silber

Miran Aplinc

**»Tudi mene so tako brez usmiljenja pritiskavali na trde kamne,
mejo pa bi jaz danes zastonj iskal.«**

25

Od starih poimenovanj do hišnih števil v trgu Šoštanj

*„AUCH MICH HAT MAN SO OHNE ERBARMEN GEGEN DIE HARTEN STEINE GEPRESST,
DIE GRENZE ABER WÜRDE ICH HEUTE VERGEBENS SUCHEN.“*

Von den alten Benennungen zu den Hausnummern im Markt Šoštanj

Damir Globočnik

Zgodovina evropskih parlamentov pozna malo tako strastnih, tako srditih bojov

39

Obstrukciji v dunajskem državnem zboru leta 1897 in v kranjskem deželnem zboru leta 1902

*DIE GESCHICHTE DER EUROPÄISCHEN PARLAMENTE KENNT WENIGE SO LEIDENSCHAFTLICHE,
SO HITZIGE KÄMPFE*

Obstruktionen im Wiener Reichsrat im Jahr 1897 und im Krainer Landtag im Jahr 1902

Robert Devetak

»Hlače hoče nositi, v kratkem morda celo sabljo in puško!«

59

Recepcija hlačnega krila na Slovenskem v letu 1911

„HOSEN WILL SIE TRAGEN, IN KÜRZE VIELLEICHT SOGAR SÄBEL UND GEWEHR!“

Die Rezeption des Hosenrocks im slowenischen Gebiet im Jahr 1911

Mojca Šorn

»Kdor se hoče učiti, ne sme vinca piti«

73

Protialkoholno gibanje in mladina na Slovenskem po koncu vélike vojne

„WER LERNEN WILL, DARF WEIN NICHT TRINKEN“

Die Abstinenzbewegung und die Jugend in Slowenien nach dem Ende des Großen Krieges

Darja Mihelič

Slovenska prehrana in standard v luči prehranskih košaric

87

*DIE SLOWENISCHEN ERNÄHRUNG UND STANDARD IM LICHT DER STATISTISCHEN
LEBENSMITTELWARENKÖRBE*

XXX. letnik Zgodovine za vse

Zgodovinsko društvo Celje v letu 2023 izdaja že trideseti jubilejni letnik Zgodovine za vse. Ideja revije je bila ob njenem rojstvu zelo moderna, saj je v znanstvene obravnave poskušala vrniti pripoved, zgodovino pa interpretirati predvsem skozi malega človeka in vsakdanje teme. Revija je zaradi svežega pristopa in obravnave nevsakdanjih tem za znanstveno zgodovinopisje naletela že od začetka na zelo dober odziv pri bralcih, skeptikom, ki so jo ji napovedovali kratek rok pa pokazala, da je prav način obravnave na prvi pogled marginalnih tem postal trend v moderni historiografiji. Revija namreč že dolgo ne deluje več kot alternativa drugim serijskim naslovom v zgodovinopisju.

Zgodovina za vse torej že od vsega začetka skozi primere objavljenih študij odpira premisleke, kaj sploh zgodovina je, kako do nje pristopamo in kako jo razumemo. Na poseben način je zasnovana tudi pričujoča prva številka tridesetega letnika. Po eni strani se želi ozreti nazaj v preteklost revije in s tem izpostaviti avtorice in avtorje, ki so revijo z objavami sooblikovali in zaznamovali, po drugi strani pa želi vzpostaviti premislek vezan na že predstavljene in interpretirane vsebine. K soustvarjanju te številke je bilo tako neposredno povabljenih 27 avtorjev in avtoric, ki so v preteklih letnikih v revijo prispevali vsaj 3 ali več razprav. Mimogrede, v tem času je bilo v reviji objavljenih 316 izvirnih znanstvenih člankov. Povabljeni so imeli nalogo, da izberejo eno od preteklih objav ter jo na novo napišejo, vezano na odzive nanjo, nova dognanja s te teme in nove lastne vpoglede. Za vsako od izbranih tem se je s časom namreč že odkrivalo nove vire ter temo kontekstualiziralo na nov način, da je slednja že zrela za reinterpretacijo. Predvsem pa je poziv poskušal vzbuditi v zgodovinarkah in zgodovinarjih samorefleksijo, saj skozi kariero zorijo tudi avtorice in avtorji, ki s časom vzpostavljajo razmerje tudi do lastnega dela. Zagotovo je namreč z vidika časovne distance koristno ponovno premisliti tudi strukturo že objavljenega članka in ga interpretirati na novo.

Povabilu se je v zelo kratkem času odzvalo 6 avtoric in avtorjev. Vsi (pričakovano) v novi objavi niso v rdečo nit članka izpostavili obračuna sami s seboj, skladno z navodili pa so pripravili novo zanimivo razpravo. Verjetno bolj kot to, da bi se samorefleksije bali, so ocenili, da je priložnost nove objave predvsem v tem, da vsebino razširijo in zapeljejo tudi še drugam. Skratka, v praksi se je pokazalo, da je prvotni objavljeni članek služil pretežno zgolj kot izhodišče. Nekateri so ostali v istem časovnem obdobju in predstavljeno temo širili, drugi so temo prestavili v drugo obdobje in jo obravnavali na povsem nov način. Kakorkoli, zanimivo in zgovorno je že opazovanje, kam in kako se je novi članek glede na prvotnega preusmeril in seveda tudi to, kaj nam novega odkriva. Vsekakor pa je bilo že v pozivu ustvarjalcem obenem izpostavljeno, da se bo v celoti upoštevalo njihovo avtonomijo in bo izključno avtoricam in avtorjem prepuščeno, kako bodo nastavili zrcalo izhodiščni starejši razpravi.

Skozi leta zvestemu krogu revije tako ob jubileju dajemo v branje in presojo novo številko polno zanimive vsebine. Izdajo obenem posvečamo tudi spominu na dva prezgodaj umrla urednika revije. V letu 2023 namreč mineva deset let od smrti dr. Janeza Cvirna, letos pa bi šestdeset let dopolnil tudi dr. Andrej Studen. Oba sta vtisnila reviji neizbrisen pečat.

Borut Batagelj

Jurij Šilc

Gospostvo Smlednik pod Celjskimi grofi

Friderik Žovneški kupi grad Smlednik za dva tisoč mark srebra

ŠILC Jurij, dr., upokojeni raziskovalec, Cesta Cirila
Kosmača 51, SI-1211 Ljubljana – Šmartno,
jurij.silc@siol.net

728.82(497.4Smlednik):929.52Žovneški
728.82(497.4Smlednik):929.52Celjski

GOSPOSTVO SMLEDNIK POD CELJSKIMI GROFI

*Friderik Žovneški kupi grad Smlednik
za dva tisoč mark srebra*

Prispevek govori o času, ko je bila žovneško/celjska grajska politika v znamenju izjemne posestne ekspanzije. V ta čas sodi tudi pridobitev Smlednika, prvega večjega gospodstva oziroma gradu na Kranjskem, kamor so se v naslednjih desetletjih začele vedno bolj usmerjati ambicije svobodnih gospodov Žovneških oz. poznejših grofov Celjskih. Ti so nadaljevali z zaokrožanjem tamkajšnje posesti in s tem položili temelje lastni posesti na Kranjskem. Pridobitev patronatne pravice nad župnijo Vodice, ustanovitev vikariatov v Smledniku in v Utiku ter kaplanije v Spodnjih Pirničah kaže na to, da so Celjski tudi na področju cerkvene teritorialne ureditve poskušali utrjevati svoje glavno kranjsko središče na gradu Smlednik. Tudi cerkev in Marijina bratovščina na Šmarni gori so v času Celjskih z nakupi in daritvami pridobili omembe vredno premoženje.

Ključne besede: grad in gospostvo Smlednik, svobodni gospodje Žovneški, grofje Celjski, župnija Vodice, Šmarna gora, 12.–15. stoletje

ŠILC Jurij, PhD, retired researcher, Cirila Kosmača
51, SI-1211 Ljubljana - Šmartno, jurij.silc@siol.net

728.82(497.4Smlednik):929.52Žovneški
728.82(497.4Smlednik):929.52Celjski

SMLEDNIK ESTATE UNDER THE COUNTS OF CELJE

*Frederick of Žovnek buys Smlednik castle for two
thousand marks of silver*

This article is about a time when the castle politics of the Žovnek/Celje noble family was marked by a remarkable expansion of property. This was also the time of the acquisition of Smlednik, the first major estate or castle in Carniola, where the ambitions of the free Lords of Žovnek, or later the Counts of Celje, began to be increasingly directed in the following decades. They continued to build up their holdings there and thus laid the foundations for their own possessions in Carniola. The acquisition of the patronage of the parish of Vodice, the establishment of vicariates in Smlednik and Utik, and the chaplaincy in Spodnje Pirniče show that the Celje family were also trying to consolidate their main centre in Kranj, Smlednik Castle, in ecclesiastical territorial organisation. The church and the Confraternity of St Mary on Šmarna Gora also acquired noteworthy assets through purchases and donations during the time of the Celje nobility.

Keywords: castle and Smlednik estate, free lords of Žovnek, Counts of Celje, Vodice parish, Šmarna gora, 12th-15th century

V 13. letniku *Zgodovine za vse* sem objavil članek z naslovom Nadškof iz Perzije podeli v Celju odpustek šmarnogorskim božjepotnikom¹ v katerem sem govoril o listini, ki je bila izdana v Celju 14. maja 1411.² To je bilo v prvem letu pontifikata papeža Janeza XXIII., ko je dominikanski misijonar in perzijski nadškof Janez iz Sultanije (*Soltanieh*) v današnjem Iranu podelil odpustek romarjem, ki redno obiskujejo Marijino cerkev na Šmarni gori. Ko se je nadškof Janez v prvi polovici maja 1411 mudil v Celju, se je tam verjetno srečal tudi z grofom Hermanom II. Celjskim, dobrim prijateljem kralja Sigismunda Luksemburškega, udeležencem križarskih bojev proti Turkom in podpornikom pisanskega (proti)papeža Janeza XXIII. Takrat je tudi podelil omenjeni odpustek šmarnogorskim romarjem, morda le kot znak nadškofovega spoštovanja do grofa ali pač poplačilo kakšne grofove usluge nadškofu. Da je bila izbrana prav romarska cerkev na Šmarni gori pa tudi ne preseneča, saj so imeli Celjski od leta 1328 v lasti grad Smlednik, od leta 1393 pa tudi patronat nad župnijo v Vodicah in s tem njeno podružnico na Šmarni gori.

Tokrat bo tekla beseda o času med letoma 1328 in 1456, ko so Celjski izoblikovali svoje največje gospostvo na Kranjskem s sedežem na gradu Smlednik.

Žovneško/celjska grajska politika je bila v prvi polovici 14. stoletja v znamenju izjemne posestne ekspanzije. V ta čas sodi tudi pridobitev Smlednika, prvega večjega gospostva oziroma gradu na Kranjskem, kamor so se v naslednjih desetletjih začele vedno bolj usmerjati ambicije Žovneških, saj je že leta 1334 Friderik postal tudi deželni glavar Kranjske in Slovenske marke. Šlo je za strateško in prometno pomembno gospostvo na Gorenjskem, ki je ostalo v posesti Celjskih do izumrtja rodbine leta 1456. Grad je stal nad prehodom čez Savo na pomembni prometni povezavi iz Furlanije preko Kranjske na Spodnje Štajersko, med freisinško škofjo Loko na eni in deželnoknežjim Kamnikom na drugi strani.³

Začetki gospostva Smlednik

Ozemlje okrog Smlednika je bilo v zgodnjem srednjem veku del obsežnega kronskega ozemlja, ki so ga v drugi polovici 10. stoletja v pretežnem delu prejeli kranjsko-istrski mejni grofje Weimar-Orlamündski iz Turingije kot zasebno posest. Vendar je že v 11. stoletju prišlo do drobitve posesti. Na območju poznejšega smledniškega gospostva⁴ so imeli že na prelomu iz 11. v 12. stoletje alodialno posest plemiči, ki so tam posedovali tudi lastniške cerkve. O tem govori listina oglejskega patriarha Ulrika I. Eppenštajnskega, ki je bila spisana verjetno med letoma 1093 in 1106 in kjer se omenjata Eberhard iz Kranja in Bertold, morda briksenška ministeriala in morebiti celo prednika rodu smledniških vitezov.⁵ Oblast oglejskega patriarha (od 1093 nominalnega mejnega grofa) nad Smlednikom je moč zaznati le v listini patriarha Pelegrina I., ki

Razvaline gradu Smlednik je leta 1890 upodobil Ladislav Benesch. (*Lavrirana perorisba s tušem, Narodni muzej Slovenije, inv. št. R-352*)

¹ Šilc, *Nadškof*, str. 5–16.

² NŠAL, *Listine*, št. 245; fotografija, objava in slovenski prevod v Šilc, *Nadškof*, str. 5–6.

³ Kosi, *Grajska politika*, str. 467.

⁴ O začetkih Smlednika več v Kos, *Blesk*, str. 172–181; Kos, *Vitez*, str. 215–216; Štular, *Grad*, str. 29–37.

⁵ Listina se je ohranila le v dvakratnem prepisu Giusepa Binija iz 18. stol. (ACU, Bini, *Var doc. Ant.*, zv. 32, str. 241 in zv. 64, str. 56; fotografija, objava in prevod Šilc, *Nadškof*, str. 26). O dataciji listine gl. Šilc, *Lastniške kapele*, str. 26–34.

je bila spisana v Rožacu (*Rosazzo*) po 23. septembru 1136, in sicer ob potrditvi dotacije njegovih predhodnikov Ulrika I. in Gerarda benediktinskemu samostanu Možac (*Moggio*).⁶ Takrat je bil v patriarhovem spremstvu tudi Ulrik iz Smlednika, ki je bil morda bodisi Eberhardov ali Bertoldov potomec in je živel na utrjenem dvoru, če ne celo že v stolpastem višinskem gradu nad Smlednikom.⁷

Do dela posesti okrog Smlednika je po letu 1106 prišel grof Bernard I. Spanheimski, morda prek svoje sestre Rikarde, poročene s kranjskim in istrskim mejnim grofom Poponom iz rodbine Weimar-Orlamünde.⁸ Bernard je bil četrti od bratov iz zakona Engelberta I. in Hedvike iz Moša (*Mossa*). Njegova politična moč je izvirala iz obširne posesti na Koroškem v okolici Velikovca (*Völkermarkt*), kjer se je po koroških Trušnjah (*Trixen*) malo pred smrtjo tudi imenoval. Veliko posesti je imel tudi v Podravju, Posavinju in Posavju. Ko je Bernard leta 1147 umrl na drugi križarski vojni, njegove zapuščine niso dedovali spanheimski nečaki, ampak jo je, sam takrat brez živih otrok, zapustil nečaku svoje žene Kunigunde, štajerskemu mejnemu grofu Otokarju III.

Kot kaže je takrat uspelo Trušenjskim kot otokarskim ministerialom obdržati posest na Smledniškem, kajti Otokar ni prevzel vse Bernardove posesti. Morda so Trušenjski uspeli obvladovati tudi sam smledniški grad, saj lahko za njihove ministeriale štejemo Smledničana Werganda, njuna sinova Bertolda in Ušalka ter njegovega zeta Rapota, ki se omenjajo v listini koroškega vojvode Bernarda II. Spanheimskega za freisinško škofijo iz let 1214–1220⁹ in v listini Alberta Trušenjskega

s 1. oktobra 1216,¹⁰ ko ta dovoljuje svojemu smledniškemu ministerialu Wergandu darovati hubo v Zbiljah samostanu Gornji Grad.¹¹

Sestra Alberta Trušenjskega Geburga se je poročila z Ortolfom Planinskim in kot doto prinesla starim Planinskim tudi del smledniške posesti. Njuna vnukinja Geburga pa se je pred letom 1244 poročila s Henrikom III. Svibenskim (I. Planinskim), začetnikom nove veje Planinskih, ki so se s tem dokopali do dela smledniškega gospostva in gradu Smlednik. Iz tega časa je ohranjena listina, spisana na gradu Bizeljsko 6. avgusta 1251, ko se je krški škof Ulrik I. Ortenburški poravnal s Henrikom in njegovim sorodnikom Friderikom V. Ptujskim glede gradov Planina in Podsreda, ki jima jih je obema skupaj takrat škof izročil v fevd; dalje je Friderik predal dohodke v Poljčanah, Henrik pa v Štatenberku in Smledniku, ki sta jih prav tako prejela v fevd.¹² Med ministeriali Planinskih na Smledniku se omenja Henrik, prvič leta 1260 ko je Henrik I. Planinski podaril svojega služabnika samostanu v Velesovem¹³ in drugič 18. junija 1286, ko se je freisinški škof Emiho poravnal z Viljemom iz Škofje Loke, župnikom v Šmartinu pri Kranju, glede nekih dolgov.¹⁴ Nato se 8. junija 1290 kot ministeriala Planinskih omenjata Ulrik Chropf in njegov istoimenski sin Ulrik; takrat je Oton Planinski dovolil svojemu vazalu Nikolaju Rebcu, da proda nazaj škofu Emihonu sedem hub na Jami, ki jih je imel v fevdu od Freisinga.¹⁵ Oba Chropfa se omenjata tudi 7. decembra 1297, ko je Oton Planinski predal freisinški cerkvi Juto, hčerko Ulrika Chropfa, ki je bila poročena z Winterjem iz Puštala. Listina je bila izstavljena na gradu Smlednik, kar je tudi prva izrecna omemba gradu, Ulrik Chropf starejši pa se omenja kot gradiščan.¹⁶ Oba sta bila 9. maja 1299 tudi med pričami, ko je Oton Planinski na Smledniku podelil loškemu meščanu Petru imenovanemu Silbersach v fevd hubo v Šen-

⁶ BNM, Dipl. inst., Ms. 2437–2438, št. 51; objava Härtel, *Die älteren Urkunden*, št. U8.

⁷ Več o materialnih ostankih več kot 500-letne stavbne zgodovine gradu v Štular, *Stavbna analiza*, str. 107–123.

⁸ Vsekakor pa sta v začetku 12. stoletja del posesti podedovali tudi dve bavarski grofovski rodbini Andeški in Bogenski. Takrat sta se grof Bertold II. Andeški in Albert I. Bogenski poročila s sestrama Zofijo in Hedvigo, hčerkama umrlega mejnega grofa Popona II. Weimar-Orlamündskega.

⁹ Prepis iz 18. stol. AEMF, GA016, H260, fol. 15–15v; objava Zahn, *Codex I*, št. 127. Med 50 pričami najdemo plemiče s Falkenberga, Godešiča, Jeterbenka, Kamnika, Mengša, Nakla, Polhovega Gradca, Puštala, Smlednika, Stražišča, Škofje Loke in Turjaka.

¹⁰ Prepis iz 17. stol. NŠAL, KAL, fasc. 82, št. 22; fotografija, objava in prevod v Šilc, *Gradiščan*, str. 182–183.

¹¹ Šilc, *Gradiščan*, str. 177–186.

¹² ARS, Listine, št. 6722; objava Zahn, *Urkundenbuch*, št. 97.

¹³ ARS, Listine, št. 5238; objava Schumi, *Urkundenbuch*, št. 273; prevod Šilc, *Starejša zgodovina*, str. 85, op. 160.

¹⁴ Prepis iz 13. stol. BayHStA, HL Fr., 2, fol. 132v; objava Zahn, *Codex I*, št. 395.

¹⁵ BayHStA HFU, št. 158; objava Zahn, *Codex II*, št. 433.

¹⁶ BayHStA HFU, št. 152; objava Zahn, *Codex I*, št. 422.

čurju. Takrat je bil v njuni družbi tudi neki Peterlin s Smlednika.¹⁷ Ulrik Chropf je bil 25. julija 1299 tudi med pričami, ko je Oton Planinski prodal svoj lastni brod pri Tacnu, ki mu ga je izročil njegov oče v pravno veljavno premoženje – in ki ga je uporabljal in imel v oblasti njegov rod več kot sto let –, in sicer skupaj z brodu pripadajočo hubo, Porgerjevi vdovi Maruši iz Ljubljane.¹⁸ Ulrik Chropf je bil sin že omenjenega Henrika s Smlednika in je imel tudi brata Konrada. Slednji se omenja kot priča 24. december 1299, ko podeli Henrik s Podkrnosa (*Gurnitz*) kamniškemu meščanu Eberhardu imenovanemu Bojc v fevd desetino od osmih hub na Pšenični Polici in štirih v Cerkljah na Gorenjskem¹⁹ ter 11. november 1300, ko Konrad Gallenberški podeli Otonu iz Podgorice v fevd hubo v Nadgorici pod Ljubljano.²⁰ Oba brata s Smlednika, Konrad in Ulrik, pa sta omenjena 6. februarja 1306, ko prodana dve hubi v Trzinu.²¹ Pozneje, v času Planinskih, se omenjata še dva Smledničana, in sicer Nikolaj 17. februar 1314, ko Henrik iz Podkrnosa proda točaju Rajnerju IV. Ostroviškemu (*Osterwitz*) svoj lastni rovt ob Kokri²² ter 21. december 1321 še Majhnard, ki je bil priča, ko je Rapot Schrawas s privoljenjem svojih gospodov Planinskih prodal samostanu Velesovo hubo v Šenčurju.²³ Brata Henrik III. in Ulrik III. Planinski sta prenesla težišče svoje dejavnosti na Kranjsko. V 20. letih 14. stoletja sta se začela zadolževati in Henrik je s soglasjem brata Ulrika začel prodajati in zastavljati skupno premoženje. 20. decembra 1324 je prodal samostanu Gornji Grad dve hubi v Žerjavki ob Savi za 24 mark savinjskih pfenigov, ki sta jih dolgovala samostanu na svojih desetinah na Planini pri Sevnici;²⁴ 10. avgusta 1325 je prodal Gerlohu, sinu Friderika Stupla iz Gradca v Beli krajini, šest hub v Spodnji Krašnji za 36 mark oglejskih pfenigov;²⁵ 9. marca 1326 je zastavil bratrancu Haugu Svibenjskemu za 10 mark oglejskih

pfenigov premoženja;²⁶ 21. februarja 1328 je prodal Frideriku z Mehovega štiri hube v Pšati pri Cerkljah na Gorenjskem za 35 mark oglejski pfenigov.²⁷ Dolge obubožanih Planinskih pa so kmalu spretno izkoristili sorodniki Žovneški.

Gorenjsko zemljiško gospostvo Žovneških s sedežem na Smledniku

Dne 17. aprila 1328 sta Henrik III. Planinski in žena Elizabeta na Lembergu pri Šmarju izstavila Frideriku Žovneškemu najprej zastavno, nato pa še prodajno listino za gospostvo in grad Smlednik.²⁸ Dne 25. julija 1328 sta enako storila Henrikov brat Ulrik III. Planinski in sestra Adelhajda z listino izdanimi v Ljubljani.²⁹ Zastavna vsota je bila v obeh listinah 2000, prodajna pa le 1012 mark srebra. Jasno je, da sta bili vsoti mišljeni za vse prodajalce skupaj, ne pa za vsakega posebej. Planinska sta dala z dodatno listino Žovneškemu jamstvo, da bo v primeru neplačila Smlednik pravno popolna upnikova last. V primeru oporekanja Planinskih bi Žovneški že razpolagal s pravno veljavnim dokumentom. Planinski so dejansko prejeli skupaj 2000 mark, ko so dokončno prepustili lastništvo Smlednika. Prvi obrok, dejanski dolg v znesku 988 mark, so prejeli že ob zastavi, ostanek 1012 mark pa je pomenil poravnavo razlike za zamenjavo pravnega statusa lastništva.

Friderik Žovneški je 30. decembra 1329 zastavil Smlednik, skupaj z vsemi ostalimi svojimi lastnimi in fevdnimi gradovi (Rogatec, Kostrivnica, Lemberg, Žovnek, Ojstrica, Šoštanj in Mozirje ter odvetništvo nad samostanom Gornji Grad, nista pa omenjena manj pomembna stolpa Šenek in Libenštajn) svojem svaku Ulriku Walsejskemu.³⁰ To je storil najverjetneje za pričakovano pomoč Walsejskih v fajdi za vovberško dediščino proti Konradu Aufensteinu, vendar je vse gradove kmalu rešil iz te zastave.

¹⁷ ARS, *Listine*, št. 5243; objava Wiessner, *Die Kärntner Geschichtsquellen*, št. 437.

¹⁸ ARS, *Listine*, št. 5778; objava Otorepec, *Listine 1299–1450*, št. 1; prevod Šilc, *Rečni prehod*, str. 276.

¹⁹ ÖStA, HHStA, AUR, št. 2950; objava Wiessner, *Die Kärntner Geschichtsquellen*, št. 452.

²⁰ ARS, *Listine*, št. 5783; objava Schumi, *Urkunden*, št. 13.

²¹ DOZA UA, št. 1249; objava Arnold, *Die Urkunden*, št. 1249.

²² ÖStA, AVA, FA, *Harrach, Urk.*, št. 1314-2-17.

²³ ARS, *Listine*, št. 5255.

²⁴ NŠAL, *Listine*, št. 95; povzetek Volčjak, *Listine*, št. 95.

²⁵ ARS, *Listine*, št. 6102.

²⁶ Prav tam, št. 6750.

²⁷ Prav tam, št. 6112.

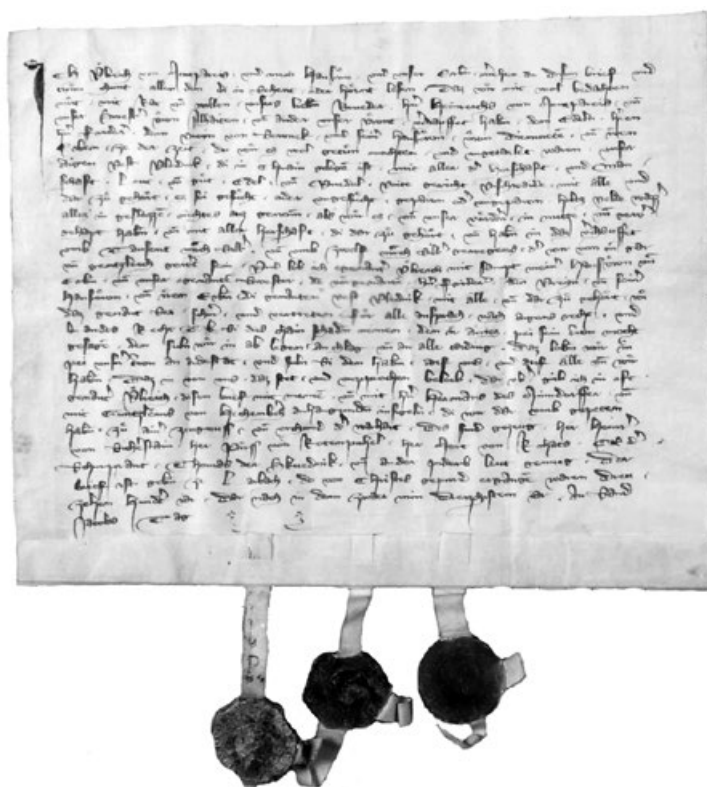
²⁸ ARS, *Listine*, št. 4020 in 4021; objavi Kos, *Celjska knjiga*, št. 122 in 123.

²⁹ ARS, *Listine*, št. 4026 in 4027; objavi Kos, *Celjska knjiga*, št. 124 in 125.

³⁰ ARS, *Listine*, št. 4570; objava Kos, *Celjska knjiga*, št. 127.

17. april 1328, Lemberg pri Šmarju: Henrik III. Planinski in žena Elizabeta naznanjata, da sta s privoljenjem brata Ulrika III. in sestre oz. svakinje Adelhajde prodala Frideriku Žovneškemu in ženi Diemuti grad Smlednik s pripadajočim za 1012 mark srebra. (ARS, *Listine*, št. 4021)

25. julij 1328, Ljubljana: Ulrik III. Planinski naznanja, da je s privoljenjem brata Henrika III. in sestre Adelhajde prodal Frideriku Žovneškemu in ženi Diemuti grad Smlednik s pripadajočim za 1012 mark srebra. (ARS, *Listine*, št. 4027)

Friderik, ki je bil kot zaveznik Habsburžanov v vojni za češko krono med 1334 in 1340 kranjski deželni glavar in mu je bil 1342 podeljen dedni naslov grofa Celjskega, se ni bil pod nobenimi pogoji pripravljen odreči svojim ekspanzionističnim prizadevanjem in je nadaljeval z zaokrožanjem posesti na Smledniškem in s tem položili temelje lastni posesti na Kranjskem:

- 24. maja 1334 je kupil od bratov Henrika, Hermana in Sajfrida Kranichberškega (s Cmureka) njihovo posest v Smledniku in okoli njega z vsem pripadajočim ter gradišče nad Zavrhom pod Šmarno goro za 180 mark oglejskih pfenigov;³¹
- 20. junija 1334 je kupil od Henrika Sauerja tri hube v Podreči in eno v Mošah pri Smledniku za 20 mark oglejskih pfenigov;³²
- 18. oktobra 1338 je kupil od Friderika Kolovškega njegov tretjinski delež na žagi in pravico do ribolova na Savi v Gameljnah za 12 mark oglejskih pfenigov;³³
- 23. septembra 1340 je kupil od Hansa Kunšperškega tretjino broda na Savi pri Trbojah in eno hubo v urbarju Smlednik za 15 mark oglejskih pfenigov;³⁴
- 2. avgusta 1342 je kupil od Friderika Kolovškega njegov delež pravice do ribolova na Gameljščici za 12 mark oglejskih pfenigov;³⁵
- 12. oktobra 1349 je kupil od Jurija Zandla tri hube v Vodichah za 27 mark oglejskih pfenigov;³⁶

³¹ ARS, *Listine*, št. 4572; objava Kos, *Celjska knjiga*, št. 148.

³² ARS, *Listine*, št. 4031; objava Kos, *Celjska knjiga*, št. 151.

³³ ARS, *Listine*, št. 4044; objava Otorepec, *Listine 1243–1397*, št. 47.

³⁴ ARS, *Listine*, št. 4058; objava Kos, *Celjska knjiga*, št. 205.

³⁵ ARS, *Listine*, št. 4070.

³⁶ *Prav tam*, št. 4101.

- 30. januarja 1351 je kupil od Hermana Polhograj-skega pravico ribolova na Gameljščici;³⁷
- 24. marca 1353 kupi od Galla Gallenbergga dve hubi v Vodicaх za 20 mark oglejski pfenigov;³⁸
- 14. julija 1353 je kupil od Konrada Galla hubo v Loki pri Mengšu, dve na Selu in eno v Polju pri Vodicaх za 31 mark oglejskih pfenigov;³⁹
- 25. julija 1354 je zamenjal z brati Hermanom, Hansom in Nikolajem, točaji z Ostrovice, neko svojo posest (morda tisti dve hubi na Selu, ki jih je leto prej kupil od Galla) za dva mlina z dvema jezovoma in vsem pripadajočim, ki sta ležala na Selu med Šmarno goro in Šinkovim Turnom.⁴⁰

Friderik I. Celjski je umrl pred marcem 1360 in je imel takrat na Kranjskem v lasti poleg Smlednika še gradova Mirna na Dolenjskem in Žebnik pri Radečah ob Savi. V zakonu z Diemuto Walseesko sta se mu rodila sinova Ulrik I. in Herman I. ter hčeri Katarina (poročena z grofom Albertom IV. Goriškim) in Ana (poročena z grofom Otonom IV. Ortenburškim). V času Friderika se 3. decembra 1356 kot gradiščan na Smledniku omenja neki Martin.⁴¹

Na Smledniškem sta nakupe posesti nadaljevala Friderikova sinova Ulrik I. in Herman I., ki sta 9. januarja 1361 od Jurija Zaendla iz Kamnika in bratov Janeza in Jurija, sinov pokojnega Henrika Phaeffleina, kupila eno obdelano in eno pusto hubo v Žejah pri Mostah pred mestom Kamnikom za 10 mark beneških pfenigov.⁴² Dalje sta 10. avgusta 1362 od ljubljanskih meščanov, bratov Tomaža in Lenarta Oglejca, kupila za 70 mark oglejskih pfenigov sedem hub v okolici Komende. Tri so ležale Mostah pri Komendi, dve na Selu pri Vodicaх in po ena v Poženiku ter v Vodicaх.⁴³ Pred letom 1370 so si Celjski pridobili tudi posest na Dobruši in v Suhadolah, saj je 15. marca 1370 Herman I. podelil

Nikolaju Gallenbergu v fevd tri hube na Dobruši pod Smlednikom in dvor v Suhadolah z desetino od 12 hub.⁴⁴

Grof Ulrik I. je umrl leta 1368, njegov mlajši brat grof Herman I. pa 21. marca 1385. Na gradu Smlednik se v času Hermana I. omenjata dva gradiščana, in sicer Oton s Turna v Škalah pri Velenju leta 1374 in Hans Haller leta 1383.⁴⁵

Iz časa Hermanovega sina grofa Hermana II. Celjskega je ohranjenih nekaj dokumentov o podelitvi celjske posesti na Smledniškem v fevd. Že pred letom 1394 je Herman podelil Viljemu Luspergerju v fevd dvor pod Smlednikom, štiri in pol hube na Podreči, eno v Mošah pod Trbojami, dve v Pirničah in eno v Vikračah pod Šmarno goro ter desetino v Vodicaх. To posest je Lusperger 31. marca 1394 prodal svaku Viljemu Lambergu za 650 florenov.⁴⁶ 24. junija 1394 je Herman podelil Petru iz Valburge v fevd dvor in tri hube v Valburgi, tri hube in domec na Podreči ter po eno hubo v Hrašah, v Polju pri Vodicaх in v Pirničah.⁴⁷ Po smrti Petra iz Valburge je Herman kmetijo v Polju in domec na Podreči 18. aprila 1414 podelil v fevd Petrovemu sinu Viljemu iz Valburge.⁴⁸ Leta 1395 je bil tudi Šinkov Turn v posesti grofov Celjskih, kar pomeni, da so ga morali Gallenberški prodati ali vsaj zastaviti. Takrat je namreč Herman podelil Sajfridu Gallenberškemu v fevd stolp Šenkov turn⁴⁹ v Šinkovem Turnu pri Selu, tamkajšnjo pristavo in tri hube, dalje pet hub v Kosezah, žitno desetino in dve hubi v Polju pri Vodicaх, eno hubo na Dobruši in desetino v Suhadolah.⁵⁰ 4. januarja 1422 pa je Herman podelil Juriju Lambergu in njegovim bratom v fevd desetino v Mostah in Križu pri Komendi.⁵¹ Herman je 1. septembra 1424 kupil od Krištofa iz Škofje Loke eno hubo na Jami za 35 mark pfenigov.⁵² Celjski so bili tudi odvetniki samostana Bistra. Herman se je 6. septembra 1400 v korist samostana odrekel

³⁷ ARS, Listine, št. 4111; objava Otorepec, Listine 1154–136, št. 42.

³⁸ ARS, Listine, št. 4133.

³⁹ Prav tam, št. 4137.

⁴⁰ ARS, Listine, št. 4590; povzetek Wiessner, Die Schenken, št. 186.

⁴¹ ASU, ANA, fasc. 5119/4, fol. 4; objava De Vitt, Gubertino da Novate, št. 1180. Takrat je oglejski patriarh Nikolaj podelil župnijo sv. Marjete v Vodicaх župniku Eliji Celjskemu.

⁴² ARS, Listine, št. 4187.

⁴³ ARS, Listine, št. 4193; objava Otorepec, Listine 1243–1397, št. 64.

⁴⁴ ARS, Listine, št. 4254.

⁴⁵ Banfi, Uprava, str. 40.

⁴⁶ ARS, Listine, št. 302.

⁴⁷ NÖLA, 05.01, StA Urk., št. 1348.

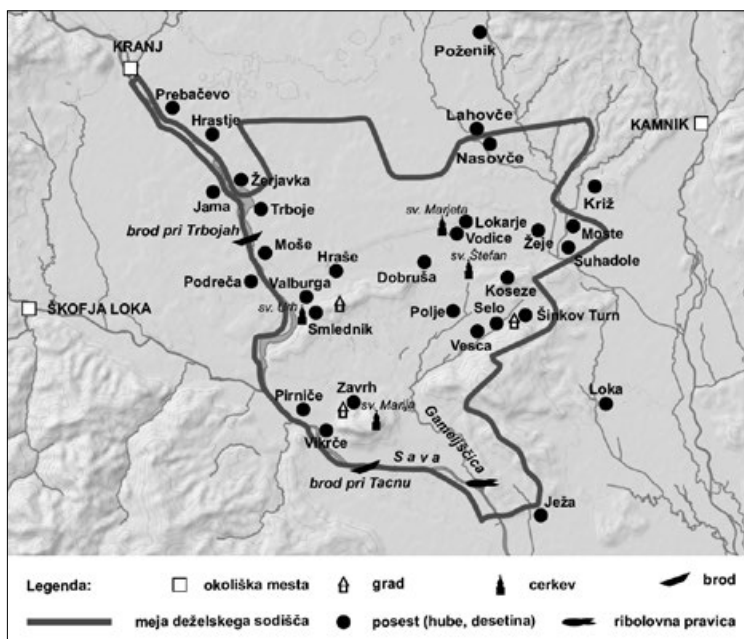
⁴⁸ Prav tam, št. 1891.

⁴⁹ Več o stolpu koroških točajev z Ostrovice gl. Šilc, Stolp.

⁵⁰ Zapis v Gallenberškem inventarnem popisu iz 16. stol. ARS, Gr., AS 730, fasc. 133, str. 462; objava Bizjak, Gallenberški listinski arhiv, str. 274.

⁵¹ ARS, Listine, št. 365.

⁵² Prav tam, št. 4446.

Celjska posest na Smledniškem med letoma 1328 in 1456.
Prikazani so toponimi, ki jih omenjamo v tem sestavku.
(ilustracija: Miha Seručnik, Jurij Šilc)

Kočevje, Kostel, Poljane pri Starem trgu ob Kolpi, Stari grad pri Otočcu).⁵⁵

Kmalu po smrti grofa Hermana II. Celjskega (umrl je 13. oktobra 1435 v Bratislavi) so morali vazali kot izraz zvestobe novega seniorja, grofa Friderika II., zaprositi za ponovno potrditev oziroma podelitev fevdov. Tako je nastal danes najstarejši še ohranjen popis celjskih fevdov, ki je bil nastavljen 8. maja 1436, in je ohranjen v dveh, ne povsem enakih izvodih; prvega hranijo v Arhivu Republike Slovenije v Ljubljani,⁵⁶ drugega pa v Štajerskem deželni arhivu v Gradcu.⁵⁷ Knjiga vsebuje v prvem delu fevde grofije Ortenburg, v drugem delu pa grofije Celje. V ljubljanskem izvodu so vpisi do leta 1447, v graškem pa do 1441.

odvetščini v znesku 40 pfenigov na dve hubi v Suhadolah v njegovem gospostvu Smlednik.

V času grofa Hermana II. sta bila gradiščana na Smledniku Hans Müllingen med letoma 1393 in 1402 ter Lenart Iški med letoma 1410 in 1413.⁵³

Leta 1418, ko so izumrli grofje Ortenburški, se je nenadno močno povečala celjska posest na Kranjskem. Na osnovi 23. novembra 1377 sklenjene pogodbe o obojestranskem dedovanju v primeru izumrtja je Celjskim pripadla ortenburška posest na Koroškem in Kranjskem. Tako so dobili v roke gradove na Gorenjskem (Radovljica, Kamen, Waldenberg),⁵⁴ Notranjskem (Lož) in predvsem Dolenjskem (Kravjek, Čušperk, Ortnek, Ribnica,

Iz fevdne knjige grofa Friderika II. Celjskega je moč razbrati tako posest, kakor tudi celjske vazale na Smledniškem. Friderik je 20. aprila 1437 podelil bratom Juriju, Baltazarju in Jakobu Lambergu v fevd dvor pod Smlednikom, štiri in pol hube na Podreči, dve hubi in travnik v Pirničah, po eno hubo v Vikračah pod Šmarno goro in v Mošah pri Trbojah ter desetino v Vodichah.⁵⁸ Juriju pa verjetno že leta 1436 desetino v Mostah pri Komendi,⁵⁹ njegovemu bratu Boltežarju pa leta 1437 tri hube v Valburgi, eno hubo v Smledniku in domec na Podreči.⁶⁰ 4. novembra 1436 pa je Jakobu Brdskemu podelil v fevd tri hube na Prebačevem.⁶¹ Leta 1436 je Friderik podelil bratom Nikolaju, Sajfridu in Janezu Gallenberškemu v fevd Šinkov Turn z vsem pripadajočim, po tri hube v Mošah in Hrašah, dve hubi v Mostah pri Komendi, eno na Podreči ter desetino v Smle-

⁵³ Banfi, *Uprava*, str. 41.

⁵⁴ Nekateri avtorji zmotno omenjajo tudi Smledniku bližnji grad Goričane. Goričane so bile devinska in ne ortenburška dediščina. V zadnjih desetletjih 14. stoletja so bili Devinci njeni posestniki in preko njih je gospostvo prešlo na njihove dediče Wallseejce. Leta 1407 sta vojvodi Leopold in Ernest ponovno zastavila bivše devinske posesti Rajnprehtu II. Wallseeju, med njimi tudi Goričane (in Zgornji Kamnik), za nadaljnjih 28 let, kar je leta 1416 potrdil vojvoda Albreht V. Zastava je potekla leta 1435 in Goričane ter številna druga gospostva so se povrnila nazaj Habsburžanom. Prim. Kosi, *Marginalije*, str. 207–208.

⁵⁵ Dediščina po grofih Ortenburških je grofom Celjskim prinesla okrog 34 gradov in desetino manjših stolpov na Koroškem in Kranjskem. Več o tem gl. Kosi, *Grajska politika*, str. 479–480.

⁵⁶ ARS, *Rokopisi*, I-57r.

⁵⁷ StLA, Cilli, Sch. 2, Heft 8.

⁵⁸ ARS, *Listine*, št. 535; vpis tudi v ARS, *Rokopisi*, I-57r, fol. 87.

⁵⁹ ARS, *Rokopisi*, I-57r, fol. 12.

⁶⁰ Prav tam, fol. 104v.

⁶¹ ARS, *Listine*, št. 4477; vpis tudi v ARS, *Rokopisi*, I-57r, fol. 36.

dniku, v Vesci, v Vodicah in v Suhadolah.⁶² Istega leta je podelil Janezu Strmolskemu v fevd posesti v Mošah in Mostah pri Komendi.⁶³ V Mostah je imel dve celjski hubi v fevdu tudi Matej Zellenberger, a je eno prodal Strmolskemu, kateremu jo je grof Friderik 20. decembra 1446 podelil v fevd.⁶⁴ Leta 1436 so bili na smledniškem celjski vazali tudi, Viljem iz Valburge, ki je imel v fevdu tri hube v Valburgi, eno hubo v Polju pri Vodicah in domec na Podreči;⁶⁵ dvorni mojster Erazem Lihtenberški je imel v fevdu osem hub v Hrastju in desetino v Trbojah in v Žerjavki;⁶⁶ Ana, vdova Hajnriha Verherja, je imela v fevdu tri hube na Podreči, ki so bile dediščina strica Melhiorja z Zgornjega stolpa na Kranclju v Škofji Loki;⁶⁷ Ana, hči Ulrika Halleggerja in vdova Janeza iz Škofje Loke, je imela v fevdu tri hube na Prebačevem,⁶⁸ tam pa je imel eno hubo v fevdu tudi Marin Dinstman iz Vokla;⁶⁹ brata Jurij in Martin Petschacher sta imela eno hubo in mlin v Lahovčah;⁷⁰ Jurij iz Kamnika je imel v fevdu eno hubo v Vodicah;⁷¹ Viljem iz Ržišč pa je imel v fevdu desetino od štirih hub v Zavrhu pod Šmarno goro, ki jo je kupil od Andreja Schrabasa.⁷² To desetino je nedolgo za tem Friderik podelil v fevd (verjetno Viljemovemu sorodniku) Juriju iz Ržišč.⁷³

V času grofa Friderika II. se med letoma 1440 in 1442 kot gradiščan na Smledniku omenja Hans Sepacher.⁷⁴

VAS	POSEST	VAZALI
Hrastje	8 hub	Lihtenberški
Hraše	3 hube	Gallenberški
Križ	desetina	Gallenberški
Lahovče	1 huba	Petschacherji
	1 mlin	Petschacherji
Moste	2 hubi	Gallenberški
	2 hubi	Strmolski
	desetina	Lamberški
Moše	3 hube	Gallenberški
	1 huba	Lamberški
	1 huba	Strmolski
Pirniče	2 hubi	Lamberški
Podreča	4 ½ hube	Lamberški
	3 hube	Verherji
	1 huba	Gallenberški
	1 domec	Lamberški
	1 domec	Valburški
Polje pri Vodicah	1 huba	Valburški
Prebačevo	3 hube	Brdski
	1 huba	Škofjeloški
	1 huba	Voklski
Smlednik	1 dvor	Lamberški
	1 huba	Lamberški
	desetina	Gallenberški
Suhadole	desetina	Gallenberški
Šinkov Turn	1 stolp	Gallenberški
Trboje	desetina	Lihtenberški
Valburga	3 hube	Valburški
	3 hube	Lamberški
Vesca	desetina	Gallenberški
Vikrče	1 huba	Lamberški
Vodice	1 huba	Kamniški
	desetina	Lamberški
	desetina	Gallenberški
Zavrh pod Šmarno goro	desetina	Ržiški
Žerjavka	desetina	Lihtenberški

Celjski fevdi na območju poznejšega deželnega sodišča Smlednik in najbližje okolice (grof Friderik II., okoli leta 1436). (ARS, Rokopisi, I-57r, fol. 12, 15, 20, 21, 27, 30, 36, 38, 63, 68v, 78, 80, 85v, 87, 104v)

Po smrti grofa Friderika II. Celjskega, umrl je julija 1454 na Žovneku, sta bili sestavljeni dve novi fevdni knjigi, tokrat ločeno za grofiji Ortenburg in Celje; obe sta danes v Arhivu Republike Slovenije v Ljubljani.⁷⁵

⁷⁵ ARS, Rokopisi, I-3r in I-2r.

⁶² ARS, Rokopisi, I-57r, fol. 85v.

⁶³ Prav tam, fol. 21.

⁶⁴ Prav tam, fol. 63.

⁶⁵ Prav tam, fol. 20.

⁶⁶ Prav tam, fol. 38.

⁶⁷ Prav tam, fol. 38.

⁶⁸ Prav tam, fol. 15.

⁶⁹ Prav tam, fol. 30.

⁷⁰ Prav tam, fol. 78.

⁷¹ Prav tam, fol. 68v.

⁷² Prav tam, fol. 27.

⁷³ Prav tam, fol. 80.

⁷⁴ Banfi, Uprava, str. 41.

VAS	POSEST	VAZALI
Hrastje	8 hub	Gallenberški
Hraše	3 hube	Gallenberški
Ježa	2 hubi	Zellenpergerji
Lokarje	desetina	Gallenberški
Moste	2 hubi	Gallenberški
	2 hubi	Zellenpergerji
	desetina	Lamberški
Moše	3 hube	Gallenberški
	3 hube	Zellenbergerji
	desetina	Lamberški
Nasovče	2 hubi	Rožeški
Podreča	1 huba	Gallenberški
	1 domec	Lamberški
Smlednik	1 huba	Lamberški
	desetina	Gallenberški
Suhadole	desetina	Gallenberški
Šinkov Turn	1 stolp	Gallenberški
Topole	desetina	Mengeški
Trboje	desetina	Gallenberški
Valburga	3 hube	Lamberški
Vesca	desetina	Gallenberški
Vodice	1 huba	Kamniški
	1 huba	Gallensteinski
	desetina	Gallenberški
Zavrh pod Šmarno goro	desetina	Baumkircherji
Žerjavka	desetina	Gallenberški

Celjski fevdi na območju poznejšega deželnega sodišča Smlednik in najbližje okolice (*grof Ulrik II., okoli leta 1455*).
(*ARS, Rokopisi, I-2r, fol. 5, 7, 8-9, 12v; I-3r, fol. 2, 5v, 21, 28*)

Patronat Celjskih nad vodiško župnijo

Za najstarejšo zgodovino župnije Vodice je na voljo razmeroma zgođen in pomemben, sicer nedatiran dokument oglejskega patriarha Ulrika I. Eppenštajnskega, ki je nastal v letih med 1093 in 1106.⁷⁶ Šlo je za dogovor med patriarhom, kot škofom ordinarijem vodiške župnije, na eni in Eberhardom iz Kranja ter Bertoldom na drugi strani o podelitev trajne pravice krščevanja in pokopavanja ter s tem združenih dohodkov njunim kapelam. Oba sta izročila kot odškodnino za s tem povzročeno zmanjšanje rednih dohodkov vodiškega župnika Gotsalka določene nepremičnine in podložnike. Eberhard je dal svoj alod oglejski cerkvi, zemljišče v Trbojah pa vodiški župniji, pod pogojem, da

sta njegovi kapeli v Trbojah in Smledniku prejeli krstno in pogrebno pravico. Bertold pa je izročil Hartmanov alod in hubo simmana⁷⁷ v istem kraju z vsemi pritklinami in pravico do udeležbe pri uporabi skupnih zemljišč, dalje služabnika Diekera in Kacelina ter deklo Geppo. Za to so dobile njegove kapele v Šmartnu pod Šmarno goro, v Zgornjih in Spodnjih Pirničah ter v Hrašah krstno in pogrebno pravico. Plemiča, oziroma že njuni predniki, so morali imeti v okolici Smlednika najbrž večjo posest, da so se imeli za upravičene oziroma dolžne postaviti na svojih nepremičninah manjše cerkve, ki so služile za dušne potrebe tamkajšnjim prebivalcem. Njune kapele so bile brez dote in desetin ter očitno tudi brez duhovnikov, zato ne moremo govoriti o lastniških cerkvah v pravem pomenu besede, ki so morale imeti duhovnika, cerkveno posest in desetino, ki je v celoti pripadala lastniku. V tem primeru ni šlo za ustanovitev teritorialne župnije, niti patronatne ne, saj je manjkala dotacija. Iz listine tudi ni razvidno pri kateri kapeli naj bi bil morebitni sedež župnije, saj so našete brez hierarhičnega reda.⁷⁸

Eberhardova kapela sv. Martina (pozneje Marijinega vnebovzetja) v Trbojah ter Bertoldove kapele sv. Jakoba v Hrašah, sv. Križa v Spodnjih Pirničah in sv. Tomaža v Zgornjih Pirničah so ostale na ravni vodiških podružnic. Pri kapeli sv. Urha v Smledniku pa se v 13. stoletju omenjata dva župnika. Prvi je bil Henrik, ki je kot priča nastopal pri dveh pravnih aktih oglejskega patriarha Bertolda Andeškega; najprej 18. oktobra 1228, ko je patriarh izdal listino za posvetitev cerkve sv. Petra v Črnomlju in njenih štirih podružnic, ki jih je ustanovila istrska mejna grofica Sofija,⁷⁹ in drugič 30. aprila 1251, ko je patriarh, le nekaj tednov pred svojo smrtjo, izročil vso svojo posest v okolici, na gradu in v trgu Slovenj Gradec oglejski škofiji, s pridržkom, da lahko do svoje smrti z njo sam svobodno razpolaga.⁸⁰ Drugi župnik v Smledniku pa je bil Herman, ki se je 13. januarja 1264 mudil v družbi gornjegrajskega opata Henrika II. V Škalah pri Velenju je sodeloval pri razjasnitvi statusa kapele v Šmartnem pri Šaleku

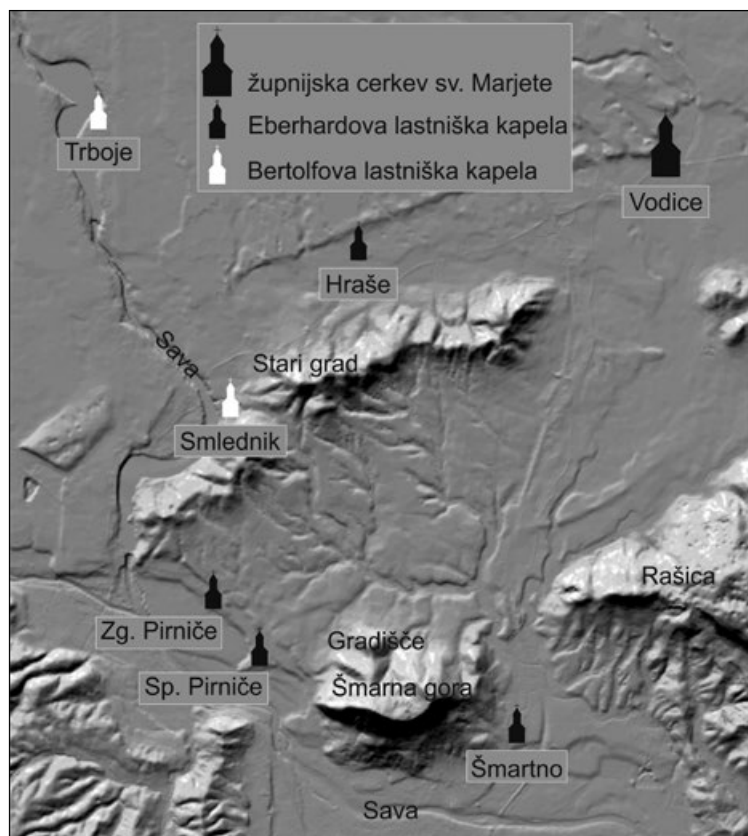
⁷⁷ Šlo je za hubo na kateri je imel zemljiški gospod zanesljivega in resnicoljubnega sla, glasnika, skratka podložnika, katerega pričanju se ni bilo moč upirati.

⁷⁸ Šilc, *Lastniške kapele*, str. 26-34.

⁷⁹ DOZA UA, št. 188; objava Bernhard, *Documenta*, št. P19.

⁸⁰ BCU, FJ, Ms. 696/I, fol. 0; objava Baraga, *Listine*, št. 132.

⁷⁶ Glej op. 5.

Kapele na ozemlju vodiške župnije, ki so bile na prelomu 11. v 12. stoletje v lasti Eberharda in Bertolda ter so od oglejskega patriarha dobile trajne pravice krščenja in pokopavanja umrlih. (ilustracija: Jurij Šilc)

do župnije Škale,⁸¹ istega dne pa je bil tudi v Žalcu, kjer je opat v imenu oglejskega patriarha Gregorja Montelonga razrešil spor med slivniškim župnikom Henrikom in studeniškim samostanom za hube in nekaj desetnin v korist slednjih.⁸² Vendar v tistem času župnija v Smledniku ni bila kanonično ustanovljena, saj je leta 1296 ni najti v papeški taksaciji prebend za oglejsko škofijo.⁸³

Pri Bertoldovi kapeli sv. Martina v Šmartnu pod Šmarno goro pa je bilo drugače. Tu je bila ustanovljena plemiška patronatna župnija, ki jo navaja že omenjena taksacija prebend iz leta 1296.⁸⁴ Navedena je za župnijo Vodice, a brez označbe, tako da ni jasno

ali je takrat že obstajala župnija ali le vikariat. Njen patron zaradi pomanjkanja zgodovinskega gradiva ni znan, a je patronat v 14. stoletju prešel na naddiakone Kranjske in Marke, ki so, kot pravi dokument s 16. aprila 1377,⁸⁵ od nekdanj imeli v Šmartnu pravico podeljevati beneficij *plenarie et omni iure*.

V 14. stoletju se v Smledniku omenja le še vikariat s stalnim vikarjem, ki je bil takrat in še pozneje podrejen vodiški župniji. Namreč, duhovniku Ulriku iz Kamnika, vikarju v Smledniku, ki je z dovoljenjem vodiškega župnika Gregorja tu stalno bival, je oglejski patriarh Bertrand de Saint-Geniès 6. junija 1341 podelil za prebendo in da bo lahko izkazoval gostoljubnost, desetino v Smledniku in Zbiljah ter zemljišče v Valburgi, skupaj z običajnimi darovi pri cerkvi sv. Marije na Šmarni gori, vendar tako, da vikar, ki ga bo vodiški župnik za njim postavil, zaradi tega še ne bo imenovan kot stalni vikar.⁸⁶ 21. oktobra 1355 so bile pod enakimi pogoji te pravice s strani patriarha

Nikolaja Luksemburškega podeljene smledniškemu vikarju Gregorju, sinu Matije iz Kamnika.⁸⁷ Pri vodiški podružnici sv. Štefana v Utiku se omenja stalni vikar Jakob Spadič, ki je 23. septembra 1391 prejel subdiakonot, 23. decembra 1391 diakonat in 30. marca 1392 duhovniški red; pri podružnici sv. Križa v Spodnjih Pirničah pa stalni kaplan Nikolaj, sin Primoža iz Ljubljane, ki je 16. marca 1392 prejel subdiakonot in 30. marca 1392 tudi diakonat.⁸⁸ Vse to kaže, da so Celjski tudi na področju cerkvene teritorialne ureditve poskušali utrjevati svoje glavno kranjsko središče v Smledniku.

⁸¹ NŠAL, Listine, št. 26; objava Schumi, Urkundenbuch, št. 328.

⁸² StLA, AUR, št. 827; objava Schumi, Urkundenbuch, št. 329.

⁸³ Gre za seznam prejemkov papeške desetine za prvo in drugo obdobje leta 1296, ki jo je leta 1295 naložil papež Bonifacij VII. mestu in škofiji Oglej. Izvirnik ASV, Cam., Cod. coll., št. 131; zadnja integralna objava v transkripciji F. Barage je v Höfler, O prvih cerkvah, str. 466–472.

⁸⁴ Glej Höfler, O prvih cerkvah, str. 466.

⁸⁵ ASU, ANA, fasc. 5125/2, fol. 75. Gre pa za podelitev župnije sv. Jurija v Ihanu Jakobu iz Šentvida pri Stični, katere collatio et provisio je s polnimi pravicami (pleno iure) pripadala službi arhidiakona Kranjske in Marke. Ta naj bi imel že od nekdanj pravico, da v župnijah Ihan, Gorje in Šmartno pod Šmarno goro podeljujejo beneficije plenarie et omni iure, pri župnijah Kovor in Zasip pa beneficiata potrjujejo.

⁸⁶ BAvU, Ms. 29, fol. 69; objava Brunettin, I protocolli, št. A/104.

⁸⁷ BCU, FP, Ms. 1472/IIId, fol. 30; povzetek Otorepec, št. 1173.

⁸⁸ BCU, FP, Ms. 892/V, fol. 16v, 19, 21, 23v, 24v.

28. december 1392, Čedad: Oglejski patriarh Janez Moravski podelil grofu Hermanu II. Celjskemu patronat nad župnijo sv. Marjete v Vodica. (ARS Listine, št. 4383)

Oglejski patriarh Janez Moravski⁸⁹ je 28. decembra 1392 izdal v Čedadu listino⁹⁰ s katero je podelil grofu Hermanu II. Celjskemu patronat nad župnijo sv. Marjete v Vodica, kar je 25. februarja

1393 potrdil tudi kapitelj.⁹¹ Takrat so bile Hermanu podeljene tudi patronatne pravice nad kranjskima župnijama Leskovec pri Krškem in Šentrupert na Dolenjskem ter štajerskimi župnijami Laško, Ponikva in Sv. Križ pri Rogatcu (Rogaška Slatina). Potrditveno bulo je papež Bonifacij IX. izdal 5. julija 1393.⁹² Avstrijski vojvoda Viljem pa je 27. decembra 1395 omenjene župnije oprostil plačevanja morebitnih davkov in naklad.⁹³

V času, ko so Celjski dobili patronat na župnijo Vodice je bil tam župnik Janez de Mila (iz Mihle).⁹⁴

⁸⁹ Do nedavno se je v strokovni literaturi navajalo, da je bil oglejski patriarh med letoma 1387/88 in 1394 Janez Sobieslav, drugorojenec moravskega mejnega grofa Janeza Henrika († 1375) iz dinastije Luksemburških. Njegovo drugo ime Sobieslav je bil vzdevek, ki ga je razločeval od istoimenskega starejšega polbrata Janeza Moravskega, rojenega ok. leta 1345. Vendar se Janez Sobieslav, ki se rodil ok. leta 1357, v virih zadnjič omenja leta 1380 in je verjetno umrl 30. oktobra 1380 (prim. Brandl, Codex, št. 187). Po zadnjih ugotovitvah (gl. Schmidt, John of Moravia) je bil v tem obdobju oglejski patriarh Janez Moravski, nezakonski sin Janeza Henrika, in ne njegov mlajši polbrat Janez Sobieslav. Janez Moravski je postal leta 1368 prošt v Vyšehradu, leta 1380 škof v Litomyšlu, leta 1387 škof v Olomucu in leta 1387/88 oglejski patriarh. Patriarh je ostal do 12. oktobra 1394, ko je bil brutalno umorjen v Vidmu.

⁹⁰ ARS, Listine, št. 4382 in 4383; objava in slovenski prevod Steklasa, Zgodovina, str. 44–46.

⁹¹ Soglasje kapitlja je pripisano na obeh listinah.

⁹² ÖStA, HHStA, AUR, št. 16348; objava Göth, Urkunden-Regesten, št. 265.

⁹³ ARS, Listine, št. 6820.

⁹⁴ Janez de Mila (Myla, Milla) izhaja iz kraja Mihle v Turingiji. Vendar je bil njegov oče Ditmar enkrat pred letom 1374 že vodja šole v Ljubljani, kar nakazuje, da se je družina preselelila na Štajersko ali Kranjsko že v času Ditmarja. Po smrti

Kot vodiški župnik se prvič omenja leta 1387, ko je bil v Kostanjevici skupaj s stiškim opatom Andrejem in mengeškim župnikom Štefanom Helfenberškim priča listine, ki jo je Štefanov brat Aloha, župnik pri sv. Rupertu v Vidmu ob Savi, izstavil kostanjeviškemu opatu.⁹⁵ Kot patriarhov pooblaščenec je sodeloval tudi pri prenosu podružnice Rateče iz župnije Marija na Zilji v župnijo Kranjska Gora in se omenja v dveh, s tem povezanih dokumentih. Prvič v listini o prenosu podružnice Rateče, ki je bila spisana 12. novembra 1390 na ortenburškem Pustem gradu pri Radovljici,⁹⁶ in drugič 8. decembra 1390, ko je oglejski patriarh Janez to dejstvo tudi potrdil.⁹⁷ Kot vodiški župnik je bil 21. novembra 1391 med pričami, ko je stolni kapitelj v Ogleju soglašal z inkorporacijo župnije Šmohor v Ziljski dolini samostanu v Arnoldsteinu, da bi ublažil škodo v sedemnajstih vaseh in devetih župnijskih cerkvah okoli Beljaka nastalo ob velikem koroškem potresu 25. januarja 1348.⁹⁸ Župnik Janez de Mila je nad vodiško župnijo resigniral sredi

leta 1395, tako da je papež Bonifacij IX. 27. avgusta 1396 grofu Hermanu II. Celjskemu potrdil pravico podeljevanja beneficij izpraznjene župnije v Vodica in opozoril Konrada Caracciola, takrat škofa v Nikoziji, naj se v to ne vmešava.⁹⁹ Isti papež je 8. aprila 1404 sporočil stiškemu in gornjegrajskemu opatu ter proštu avguštinskega samostana v Dobrli vasi, da na prošnjo Konrada Caracciola, takrat že škofa v Miletu v Kalabriji, ukazuje vsem cerkvenim dostojanstvenikom in plemstvu, da ne posegajo v duhovno in svetno premoženje župnijske cerkve v Vodica in njenih podružnic, ki ga poseduje omenjeni škof Konrad na podlagi papeževe podelitve in dovoljenja. Navedenima opatoma in proštu je ukazal, da dva ali eden od njih prevzame mesto zaščitnika malteške posesti oziroma škofa Konrada, ko bo zanj zaprosil sam ali po namestnikih.¹⁰⁰

Morda je bil prvi župnik, ki je bil pod Celjskimi umeščen na župnijo Vodice, Filip, komorni pisar Celjskih grofov, ki se omenja 11. novembra 1408,¹⁰¹ čeprav je bil morda na tem mestu že od resignacije Janeza de Mile. Filip je leta 1414 že omenjen kot župnik v Kamniku ter zakladnik in komornik na Spodnjem gradu v Celju.¹⁰²

Patronatne pravice je grofu Hermanu II. Celjskemu 23. januarja 1415 potrdil tudi protipapež Janez XIII. na koncilu v Konstanci.¹⁰³

V času grofa Friderika II. se omenja tudi župnik Martin Ribniški, ki mu je papež Evgen IV. 11. marca 1438 podelil župnijo sv. Petra v Ljubljani. Ker je imel Martin še dohodke od kapele sv. Maksimilijana v Celju (10 mark srebra), župnije sv. Marjete v Vodica (16 mark srebra) in župnije sv. Pankracija v Slovenj Gradcu (50 mark srebra), je moral po ukazu papeža, ko je dobil ljubljansko župnijo sv. Petra, pustiti Vodice in Slovenj Gradec.¹⁰⁴

škalskega župnika Ulrika, bivšega gornjegrajskega opata, je Janez de Mila, ki je bil duhovnik škofije Mainz, izrabil to priložnost in se na podlagi milostnega pisma papeža Gregorja XI. vrnil na škalsko župnijo, zaradi česar ga je generalni vikar oglejskega patriarha na pobudo gornjegrajskega opata 31. maja 1374 pozval v Videm. Vendar se je zadeva uredila šele 12. aprila 1378 v procesu pred stiškim opatom Jakobom kot patriarhovim pooblaščencom, ki je odločil, da je škalska župnija vodena in upravljana s strani gornjegrajskih redovnikov in ne s strani škofijske duhovščine. Leta 1379 ga zasledimo kot cesarjevega (državnega) notarja. Bil je tudi arhidiakon Kranjske in Marke in po odhodu iz Vodice župnik v Laškem. Imel je številne beneficije, saj je bil tudi prošt pri sv. Mariji v Erfurtu ter stolni kanonik v Ogleju in Merseburgu. Kot svojemu svetovalcu in kaplanu mu je, njemu in njegovemu bratu Henriku, grof Herman II. Celjski 26. januarja 1407 podelil hišo in dvor v Celju na Židovski ulici ter ju oprostil plačevanja vsakršnega činža, davkov in drugega, razen če bi se v imenovani hiši točilo ali bi se opravljala kakšna obrt – v tem primeru naj se dajejo dajatve kot velja za druge tržane.

⁹⁵ Listina se v celoti ni ohranila, pač pa le kratek povzetek vpisan v listini ARS, Listine, št. 342, ki govori o poravnavi med kostanjeviškim opatom Andrejem in Alohom Helfenberškim, vikarjem inkorporirane župnije sv. Ruperta v Vidmu ob Savi.

⁹⁶ Izvirnik ni ohranjen, obstaja le prepis z 28. januarja 1467 v NŠAL, Listine, št. 411; objava Grafenauer, Celovski rokopis, str. 51.

⁹⁷ Izvirnik ni ohranjen, obstaja le prepis z 28. januarja 1467 v NŠAL, Listine, št. 411; objava Grafenauer, Celovski rokopis, str. 48.

⁹⁸ KLA, AUR, št. A 561; objava Neumann, Zu den Folgen, str. 68.

⁹⁹ ÖStA, HHStA, AUR, št. 16913; objava Göth, Urkunden-Regesten, št. 274.

¹⁰⁰ NŠAL, Listine, št. 230; povzetek Volčjak, Listine, št. 230.

¹⁰¹ ARS, Listine, št. 5364.

¹⁰² Banfi, Uprava, str. 35.

¹⁰³ ARS, Listine, št. 4426; objava kratkega povzetka Göth, Urkunden-Regesten, št. 321.

¹⁰⁴ StANK, Urk., 11. III. 1438; objava Mayer, Die Urkunden, št. 424.

Smlednik postane deželno knežja posest

Po smrti grofa Ulrika II. (9. novembra 1456) je Smlednik, tako kot vsi gradovi in posestva Celjskih na Kranjskem, prišel v last Habsburžanov. Takratni obseg posesti ni natančno znan, saj sega najstarejši ohranjeni urbar gospostva Smlednik v leto 1558, to je dobrih sto let po izumrtju Celjskih.¹⁰⁵ Takrat je gospostvo, katerega jedro so kot smo videli ustvarili Celjski, obsegalo 163 hub, dve žagi in en mlin. Večji del posesti je bil zgoščen na širšem območju deželskega sodišča Smlednik: Smlednik (1 huba), Valburga (1), Dragočajna (3), Moše (7), Trboje (20), Podreča (6), Breg ob Savi (9), Jama (1), Šenčur (4 in dve žagi), Predoslje (6), Luže (1), Pšata (6 in opuščen mlin), Cerklje na Gorenjskem (1), Praprotna Polica (2), Poženik (1), Lahovče (1), Breg pri Komendi (1), Spodnji Zalog pri Cerkljah (1), Moste (3), Žeje (6), Suhadole (1), Vodice (7), Selo pri Vodicach (2), Skaručna (6), Polje pri Vodicach (1), Dornice (3), Zapoge (7), Tacen (3), Rocen (1), Vikrče (1), Spodnje Pirniče (1), Završ pod Šmarno goro (3), Sedlo na Šmarni gori (1), Vikrče (1), Zgornje Pirniče (2), Verje (3), Hraše (5), Imenje pri Hrašah (1), Povodje (1), Stanežiče (1), Jeprca (1) in Gameljne (1). Manjši del posesti pa je bil v trikotniku med Domžalami, Krašnjo in Moravčami: Rafolče (3), Zlato Polje (4), Studenec pri Krtini (1), Gabrovica (1), Krašnja (8), Prikrnica (5), Soteska pri Moravčah (1), Mošenik (1), Spodnji Tuštanj (1), Selo pri Moravčah (2), Brdo pri Lukovici (1) in Groblje pri Domžalah (1).

Po letu 1456 so grad in gospostvo Smlednik upravljali deželno knežji oskrbniki. Zadnji celjski gradiščan Rudolf Keuenhuler je lahko ostal na Smledniku, moral pa je biti zvest cesarju in imeti grad vedno odprt za cesarjeve potrebe. Med letoma 1461 in 1478 se kot cesarski oskrbnik na Smledniku omenja Gašper Črnomaljski.

Velja omeniti še, da se v fevdni knjigi nekdanjih celjskih posesti v grofijah Celje in Ortenburg iz leta 1457 omenja tudi dvor Rocen pod Šmarno goro v župniji Vodice.¹⁰⁶ Novoveški dvorec Rocen (Rutzing) stoji obdan z lepim parkom na skrajnem zahodnem delu Tacna, tik pod šmarnogorsko Grmado na nekoliko vzvišenem prostoru. Na zunanjsčini

zgodno prenovljenega dvonadstropnega gradiča pravokotnega tlorisa je še mogoče prepoznati sestavine baročne arhitekture (vogalna rustika in oken-ske obrobe), žal pa je notranjščina močno predelana. V stavbi je zdaj uprava Policijske akademije.¹⁰⁷

Kapela Blažene Device Marije na gori imenovani Cholemparch

Ob koncu se ponovno vrnimo k uvodoma ome-njeni Marijini cerkvi na Šmarni gori.¹⁰⁸ Ker se do-mneva, da je imela Šmarna gora že v prazgodovini obrambni in kultni značaj, je najverjetneje Mariji posvečena kapela¹⁰⁹ stala tu že v predromaniki. Romanska kapela se z imenom »Blažena Devica Marija na gori Cholemparch (Šmarni gori)« omenja v listini oglejskega patriarha Otobona 16. aprila 1314,¹¹⁰ a je morala stati tu že vsaj v 13. stoletju,¹¹¹ če ne celo prej. Namreč, patriarh v listini poudarja, da so že njegovi predniki tej kapeli nekoč podelje-vali odpustke in jih na prošnjo vodiškega župnika Gregorja tudi potrdi ter ob tem podeli novih štiri-deset dni odpustka vsem, ki ob Marijinih praznikih pobožno obiščejo to cerkev. Šmarnogorski cerkvi podelita odpustek tudi patriarh Anton 3. maja 1403¹¹² in že uvodoma omenjeni nadškof Janez iz Sultanije.¹¹³

Cerkev na Šmarni gori si je v času Celjskih z nakupi in daritvami pridobila tudi nekaj premože-nja. Tako sta 13. aprila 1393 žužemberški gradiščan Rutlib iz Jelš in njegova žena Katarina potrdila, da bosta šmarnogorski cerkvi plačevala za blagor svoje in duš svojih prednikov od dveh kmetij v Vašah letno po marko beneških soldov. Denar je bil name-

¹⁰⁷ Več o zgodovine dvorca in njegovih lastnikih gl. Šilc, *Lastni-ki gradiča*, str. 16–19.

¹⁰⁸ O dogajanjih iz 19. stol., ki so povezana s Šmarno goro sta bila v Zgodovini za vse objavljena dva prispevka: Šilc, *Kaj ni tak*, str. 24–41 in Šilc, *Ljubljanske srajce*, str. 20–44.

¹⁰⁹ Čeprav ni vselej listinsko dokazljivo, je mogoče trditi, da so bile najstarejše Marijine cerkve, tudi šmarnogorska, posve-čene Marijinemu vnebovzetju.

¹¹⁰ Prepis iz 17. stol. NŠAL, *Listine*, prepisi, št. 8; objava Šilc, *Nadškof*, str. 6, op. 5.

¹¹¹ Kapela je posredno omenjena v imenu župnije oz. vikaria-ta sv. Martina pod goro sv. Marije (Sanctus Martinus sub Monte sancte Marie) v taksaciji prebend iz leta 1296 (gl. Höfler, *O prvih cerkvah*, str. 466).

¹¹² NŠAL, *Listine*, št. 226; povzetek Volčjak, *Listine*, št. 226.

¹¹³ Gl. op. 2.

¹⁰⁵ ARS, *Urbarji*, AS 1075, U 59.

¹⁰⁶ StLA, *Cilli*, Sch. 3, Heft 8, fol. 25v.

njen za razsvetljavo ali vzdrževanje šmarnogorske cerkve. V primeru, da denar ne bi bil pravočasno izplačan, bi omenjeni kmetiji postali last župnika v Vodica ali njegovega namestnika.¹¹⁴ V Stanežičah je cerkev sredi 15. stoletja kupila poldrugo kmetijo. Nikolaj Pirs ji je leta 24. februarja 1448 prodal eno,¹¹⁵ Ema, vdova Tomaža Dreneka iz Srednjih Gamelnj, pa 5. maja 1450 pol kmetije, in to s pogojem, da naj se ob nedeljah moli za pokojnega moža in njo, ko bo umrla.¹¹⁶ Njivo na Suhi pred Škofjo Loko pa je 18. julija 1456 cerkev kupila od Lecianove vdove Elizabete.¹¹⁷

V 15. stoletju je bila na Šmarni gori tudi bratovščina Naše ljube Gospe, ki je v času Celjskih od ljubljanskih meščanov kupila nekaj njiv na ljubljanskem polju. Najprej 16. marca 1419 od Janeza, sina Mihe Oprešnika, njivo pri Peščeni jami (*Hergruben*), na lokaciji poznejšega pokopališča pri sv. Krištofu, kjer je danes Gospodarsko razstavišče,¹¹⁸ 25. septembra 1420 od Martina Kublerja in njegove žene Marjete njivo v ljubljanskem Šentjanževem predmestju¹¹⁹ in 23. novembra 1423 od Nikolaja Terneka in njegove žene Elizabeta pol njive pred Ljubljano.¹²⁰ Andrej Gallenberg pa je bratovščini Matere božje na Šmarni gori 20. aprila 1455 prodal kmetijo v Dragočajni.¹²¹

V prvi polovici 15. stoletja (1432)¹²² je bila na mestu kapele pozidana zanimiva gotska cerkev z dvema koroma in dvema ladjama, verjetno taka, kakršna se je do danes ohranila edino še pri Sv. Ani nad Pamečami pri Slovenj Gradcu.¹²³ Cerkev so kmalu po izgradnji močno utrdili z obzidjem in s stolpi (v velikem so pozneje uredili zvonik) ter

s tem Šmarno goro spremenili v protiturški tabor, ki je še danes ohranjen in se s povsem nepravilno obliko prilagaja prostoru vrh hriba. Več o tem razberemo iz sporočila, ki ga je 19. januarja 1478 cesar Friderik III. poslal upravniku smledniškega gospostva Gašperju Črnomaljskemu: »Gospodu Gašperju Črnomaljskemu, upravniku na Smledniku – Dragi podanik. Potem ko so ljudje in podložniki sedli skupaj pod Šmarno goro in izkazali voljo, da na slednji uredijo in postavijo cerkev, česar pa ti nisi dovolil in si jim zato pobral njihovo orožje, ti resno priporočamo in želimo, da gornjim ljudem in podanikom dopustiš zasnovati omenjeno, s taborom utrjeno cerkev in jo zgraditi – in da se pri tem nič ne spozabiš, da onim tudi povrneš omenjeno orožje ob odhodu in jim odgovoriš, da ga lahko uporabijo za tabor iste cerkve. Tako boš ravnal po našem izrecnem mnenju. Odposlano v Gradcu v ponedeljek pred sv. Fabijanom in Sebastijanom leta 1478.«¹²⁴

Viri in literatura

Arhivski viri

Archiv des Erzbistums München und Freising, München (AEMF)

Historisches Sammlungsgut (GA016):

Nachrichten aus Urkunden zur Geschichte des Hochstifts Freising – 18. Jh. (H260)

Arhiv Republike Slovenije, Ljubljana (ARS)

Graščinski arhivi (Gr.): Dol pri Ljubljani (AS 730)

Zbirka listin (Listine, AS 1063)

Zbirka rokopisov (Rokopisi, AS 1073): Fevdna knjiga grofov Celjskih za grofijo Celje iz 1455 (I-3r), Fevdna knjiga grofov Celjskih za grofijo Ortenburg iz 1456 (I-2r), Fevdna knjiga grofov Celjskih 1436–1447 (I-57r)

Zbirka urbarjev (Urbardi, AS 1075): Priročni urbar dednih posesti Janeza Jožefa barona Egkha-Hungerspacha na Kranjskem / 1558–1559 (U 59)

Archivio di Stato, Udine (ASU)

Archivio notarile antico (ANA)

¹¹⁴ NŠAL, Listine, št. 199; objava Otorepec, Listine 1243–1489, št. 54.

¹¹⁵ NŠAL, Listine, št. 321; objava Otorepec, Listine 1144–1499, št. 60.

¹¹⁶ NŠAL, Listine, št. 334; objava Otorepec, Listine 1220–1497, št. 77.

¹¹⁷ NŠAL, Listine, št. 353; povzetek Volčjak, Listine, št. 353.

¹¹⁸ NŠAL, Listine, št. 258; objava Otorepec, Listine 1299–1450, št. 72.

¹¹⁹ NŠAL, Listine, št. 262; objava Otorepec, Listine 1299–1450, št. 74.

¹²⁰ NŠAL, Listine, št. 269; objava Otorepec, Listine 1299–1450, št. 76.

¹²¹ NŠAL, Listine, št. 348; povzetek Volčjak, Listine, št. 348.

¹²² Letnica je navedena v *Historische Erinnerungen*, str. 85, a brez kakršnihkoli virov.

¹²³ Prim. Zadnikar, *Spomeniki*, str. 194.

¹²⁴ ÖStA, HHStA, HS, Blau 53, fol. 69; objava Levec, Sloss, str. 9, op. 2.

Archivio capitolare, Udine (ACU)
Fondo Bini, Varia documenta Antiqua I (Bini, Var doc. Ant.)

Archivio Segreto Vaticano (ASV)
Cameralia (Cam.): Codex collectana (Cod. coll.)

Bayerisches Hauptstaatsarchiv, München (BayHStA)
Hochstiftsliterarien Freising (HL Fr.): Kopialna knjiga škofije Freising 9. stol.–1304 (2)

Biblioteca arcivescovile, Udine (BAvU)
Notarska knjiga Gubertina de Novate 1340–1341 (Ms. 29)

Biblioteca Civica Vincenzo Joppi, Udine (BCU)
Fondo Joppi (FJ): Autigrapha Vincentiana, Vol. I / 1096–1343 (Ms. 696/I)
Fondo Pricipale (FP): Diplomata antiqua originalia. Miscellanea Vol. V (Ms. 892/V)

Biblioteca Nazionale Marciana, Venezia (BNM)
Diplomata et instrumenta varia (Dipl. inst.)

Deutschordenszentralarchiv, Wien (DOZA)
Urkundenabteilung (UA)

Kärntner Landesarchiv, Klagenfurt (KLA)
Allgemeine Urkundenreihe (AUR)

Nadškofijski arhiv Ljubljana (NŠAL)
Zbirka listin (Listine)
Zbirka prepisov listin (Listine, prepisi)
Kapiteljski arhiv (KAL): Prepis listin samostana Gornji Grad (fasc. 82)

Niederösterreichischen Landesarchiv, St. Pölten (NÖLA)
Sammlungen und Nachlässe,
Urkundensammlungen (05.01):
Urkundensammlung des Ständischen Archivs (StA Urk.)

Österreichisches Staatsarchiv, Wien (ÖStA)
Allgemeines Verwaltungsarchiv (AVA):
Familienarchive (FA), Harrach, Urkunden (Harrach, Urk.)
Haus-, Hof- und Staatsarchiv (HHStA):
Allgemeine Urkundenreihe (AUR)

Haus-, Hof- und Staatsarchiv (HHStA):
Handschriftensammlung (HS), Konzeptbuch der Österreichischen Kanzlei Kaiser Friedrichs III., 1478 (Blau 53)

Steiermärkisches Landesarchiv, Graz (StLA)
Allgemeine Urkundenreihe (AUR)
Archiv Cilli, Herrschaft und Stadt (Cilli)

Stiftsarchiv Neukloster, Wiener Neustadt (StiANK)
Urkundensammlung (Urk.)

Objavljeni viri

Arnold, Udo: *Die Urkunden des Deutschordens-Zentralarchivs in Wien. Regesten, Teilband I: 1122–Januar 1313.* Quellen und Studien zur Geschichte des Deutschen Ordens 60/I. Marburg: Elwert, 2006.

Baraga, France: *Listine 1246–1255.* Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku 6/1. Thesaurus memoriae. Fontes 2. Ljubljana: Zgodovinski inštitut Milka Kosa, Založba ZRC, 2002.

Bernhard, Günther: *Documenta patriarchalia res gestas Slovenicas illustrantia. Listine oglejskih patriarhov za slovensko ozemlje in listine samostanov v Stični in Gornjem Gradu (1120–1251).* Dunaj, Ljubljana: Slovenski znanstveni inštitut, Založba ZRC, 2006.

Brandl, Vincenz: *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae.* Urkunden-Sammlung zur Geschichte Mährens, vol. XI, Mährischen Landesausschusses: Brünn, 1885.

Brunettin, Giordano: *I protocolli della cancelleria patriarchale del 1341 e de 1343 di Gubertino de Novate.* Fonti per la storia della Chiesa in Friuli 4. Udine: Istituto Pio Paschini, 2001.

De Vitt, Flavia: *Gubertino de Novate e i patriarchi d'Aquileia. Protocolli e registri notarilli 1328-1358.* Fonti per la storia della Chiesa in Friuli. Serie medievale 26. Roma 2022.

Härtel, Reinhard: *Die älteren Urkunden des Klosters Moggio (bis 1250).* Publikationen des Historischen Instituts beim Österreichischen Kulturinstitut in Rom. II. Abt.: Quellen. 6. Reihe: Vorarbeiten zu einem

- Urkundenbuch des Patriarchats Aquileia
1. Wien: Österreichischen Akademie der
Wissenschaften, 1985.
- Kos, Dušan:** Celjska knjiga Listin I. Ljubljana,
Celje: ZRC SAZU, Muzej novejšje zgodovine
Celje, 1996.
- Mayer, Heinrich:** *Die Urkunden des Neuklosters
zu Wiener Neustadt*. Fontes rerum
Austriacarum. Diplomataria et Acta 86.
Band. Wien: Österreichischen Akademie der
Wissenschaften, 1986.
- Otorepec, Božo:** *Listine 1243–1397*. Gradivo
za zgodovino Ljubljane v srednjem veku I.
Ljubljana: Mestni arhiv, 1956.
- Otorepec, Božo:** *Listine 1299–1450*. Gradivo
za zgodovino Ljubljane v srednjem veku II.
Ljubljana: Mestni arhiv, 1957.
- Otorepec, Božo:** *Listine 1243–1489*. Gradivo za
zgodovino Ljubljane v srednjem veku VII.
zvezek. Ljubljana: Mestni arhiv, 1962.
- Otorepec, Božo:** *Listine 1220–1497*. Gradivo
za zgodovino Ljubljane v srednjem veku IX.
Ljubljana: Mestni arhiv, 1964.
- Otorepec, Božo:** *Listine 1144–1499*. Gradivo
za zgodovino Ljubljane v srednjem veku X.
Ljubljana: Mestni arhiv, 1965.
- Otorepec, Božo:** *Listine 1154–1361. Fevdna
knjiga Jamskih 1453–1480*. Gradivo za
zgodovino Ljubljane v srednjem veku XI.
Ljubljana: Mestni arhiv, 1966.
- Otorepec, Božo:** *Gradivo za slovensko zgodovino
v arhivih in bibliotekah Vidma (Udine)
1270–1405*. Viri za zgodovino Slovencev XIV.
Ljubljana: ZRC SAZU, 1995.
- Schumi, Franz:** Urkunden und Regesten zur
Geschichte des 14. Jahrhunderts. *Archiv für
Heimatkunde* 2, 1884–1887, str. 242–273.
- Schumi, Franz:** *Urkunden- und Regestenbuch
des Herzogtums Krain. II. Band 1200–1269*.
Laibach: Narodna Tiskarna, 1884–1887.
- Wiessner, Hermann:** *Die Kärntner
Geschichtsquellen 1286–1300*. Monumenta
historica ducatus Carinthiae VI. Klagenfurt:
Kleinmayer, 1958.
- Wiessner, Hermann:** *Die Schenken von
Osterwitz (1100–1500). Geschichte eines
durch fünf Jahrhunderte führenden Kärntner
Ministerialgeschlechtes*. Klagenfurt: Johannes
Heyn, 1977.
- Zahn, Joseph:** *Codex diplomaticus Austriaco-
Frisingensis. I. Band*. Fontes rerum
Austriacarum. Diplomataria et Acta, 31.
Band. Wien: Kaiselich-königlichen Hof- und
Staatdruckerei: Wien, 1870.
- Zahn, Joseph:** *Codex diplomaticus Austriaco-
Frisingensis. II. Band*. Fontes rerum
Austriacarum. Diplomataria et Acta, 35.
Band. Wien: Kaiselich-königlichen Hof- und
Staatdruckerei: Wien, 1871.
- Zahn, Joseph:** *Urkundenbuch des Herzogtums
Steiermark. III. Band. 1246–1260*. Graz:
Historischen Vereines für Steiermark, 1903.

Literatura

- : Historische Erinnerungen, aufgezeichnet
von einem Unbekannten. *Mittheilungen des
historischen Vereins für Krain* 3, 1848, št. 4, str.
85–87.
- Banfi, Jaka:** Uprava grofov Celjskih (1341–1456).
Kronika 70, 2022, št. 1, str. 21–58.
- Bizjak, Matjaž:** Gallenberški listinski arhiv in
rodbinska genealogija. *Zgodovinski časopis* 65,
2011, št. 3–4, str. 248–291.
- Grafenauer, Ivan:** *Celovski rokopis iz Rateč,
podružnice beljaške prafare pri Mariji na Zilji*.
Razprave 3, razred za filološke in literarne
vede. Ljubljana: SAZU, 1958.
- Höfler, Janez:** *O prvih cerkvah in župnijah na
Slovenskem. K razvoju cerkvene teritorialne
organizacije slovenskih dežel v srednjem
veku*. Druga, revidirana in dopolnjena izdaja.
Ljubljana: Viharnik, 2016.
- Kos, Dušan:** *Blesk zlate Krone. Gospodje
Svibenski – kratka zgodovina plemenitih
nasilnikov*. Thesaurus memoriamae.
Dissertationes 1. Ljubljana: Zgodovinski
inštitut Milka Kosa ZRC SAZU, 2003.
- Kos, Dušan:** *Vitez in grad. Vloga gradov v
življenju plemstva na Kranjskem, Slovenskem
Štajerskem in Slovenskem koroškem do začetka
15. stoletja*. Ljubljana: Založba ZRC, 2005.
- Kosi, Miha:** Marginalije h knjigi Vitez in grad.
Zgodovinski časopis 61, 2007, št. 1–2, str.
201–217.
- Kosi, Miha:** Grajska politika – primer grofov
Celjskih. *Kronika* 60, 2012, št. 3, str. 465–494.

- Levec, Vladimir:** Sloss und Herrschaft Flödnik in Oberkrain. *Mittheilungen des Musealvereines für Krain* 9, 1896, št. 1, str. 2-10.
- Neumann, Wilhelm:** *Zu den Folgen des Erdbebens von 1348. 2. Teil: im Gailtal bei Arnoldstein.* Neues aus Alt-Villach 25. Villach: Museum der Stadt, 1988, str. 9–60.
- Schmidt, Ondřej:** John of Moravia between the Czech Lands and the Patriarchate of Aquileia (ca. 1345–1394). *East Central and Eastern Europe in the Middle Ages, 450-1450*, vol. 56, Leiden, Boston: Brill, 2019.
- Steklasa, Ivan:** *Zgodovina župnije Šent Rupert na Dolenjskem.* Ljubljana: samozaložba, 1913.
- Šilc, Jurij:** Lastniki gradiča Rocen v Tacnu pod Šmarno goro. *Drevesa* 8, 2001, št. 1-2, str. 16–19.
- Šilc, Jurij:** Rečni prehod struge Save pri Tacnu pod Šmarno goro. *Kronika* 51, 2003, št. 3, str. 273–286.
- Šilc, Jurij:** Kaj ni tak, kakor da je ušel hudiču iz torbe?! Zmage in porazi priorja Favsta Gradiška, čudodelnega zdravnika na Kranjskem. *Zgodovina za vse* 10, 2003, št. 2, str. 24–41.
- Šilc, Jurij:** Nadškof iz Perzije podeli v Celju odpustek šmarnogorskim božjepotnikom. Listina nadškofa Janeza iz Sultanije, spisana v Celju leta 1411. *Zgodovina za vse* 13, 2006, št. 2, str. 5–16.
- Šilc, Jurij:** Gradiščan na Šmarni gori, ki to ni bil. Listina s prvo omembo Zbilj iz leta 1216. *Kronika* 63, 2015, št. 2, str. 177–186.
- Šilc, Jurij:** *Stolp točajev v Šinkovem Turnu.* Kulturno prosvetno društvo: Šinkov Turn, 2018.
- Šilc, Jurij:** Lastniške kapele na ozemlju vodiške župnije na prelomu 11. v 12. stoletje. *Če spoštujemo preteklost, bo svetla naša prihodnost: Zbornik ob 900. obletnici prve pisne omembe Smlednika in Hraš* (ur. M. Žebovec). Smlednik: Krajevna skupnost, 2018, str. 26–34.
- Šilc, Jurij:** Starejša zgodovina Vodice in bližnje okolice. *Dediščina ljudi in krajev: Zbornik Občine Vodice* (ur. R. Čuk). Vodice: Občina, 2020, str. 66–99.
- Šilc, Jurij:** Ljubljanske srajce. Kako je slovensko in nemško časopisje pred 130 leti videlo ravs in kavs med medvoškimi kmeti in ljubljanskimi "liedertaflerji". *Zgodovina za vse* 17, 2010, št. 2, str. 20–44.
- Štular, Benjamin:** Grad v pisnih virih. *Grad Smlednik. Raziskave 2011–2012* (ur. B. Štular). Monografije CPA 2. Ljubljana: Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, 2013, str. 29–37.
- Štular, Benjamin:** Stavbna analiza. *Grad Smlednik. Raziskave 2011–2012* (ur. B. Štular). Monografije CPA 2. Ljubljana: Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, 2013, str. 107–123.
- Volčjak, Jure:** *Listine Nadškofijskega arhiva Ljubljana 1140–1500.* Ljubljana: Nadškofijski arhiv, 2020.
- Zadnikar, Marijan:** *Spomeniki cerkvene arhitekture in umetnosti.* Veliki slovenski kulturni spomeniki 1. Mohorjeva družba: Celje, 1973, str. 194.

Zusammenfassung

DIE HERRSCHAFT FLÖDNIK UNTER DEN GRAFEN VON CILLI

Friedrich von Sannegg kauft das Schloss Flödnik für zweitausend Mark Silber

Auf dem zuvor einheitlichen Kronlandgebiet um Smlednik/Flödnik, dessen überwiegenden Teil in der zweiten Hälfte des 10. Jahrhunderts die Markgrafen von Krain und Istrien erhielten, kam es bereits im 11. Jahrhundert zu einer Aufspaltung des Besitzes. An der Wende vom 11. zum 12. Jahrhundert hatten dort Adelige, wahrscheinlich Vorfahren des Geschlechtes der Ritter von Flödnik, Besitz und Privatkapellen. Zu einem Teil dieses Territoriums kam am Beginn des 12. Jahrhunderts Bernhard von Marburg aus dem Geschlecht der Spanheim, möglicherweise durch seine Schwester Richardis, Witwe nach Poppo, dem Markgrafen von Krain und Istrien. Nach Bernhards Tod – er starb im Zweiten Kreuzzug im Jahr 1147 – ging sein Erbe an den Neffen seiner Ehefrau, Ottokar, Markgraf der Steiermark. Anscheinend gelang es damals den Trixen – Ministerialen Ottokars –, den Besitz um Smlednik zu behalten, denn Ottokar übernahm nicht alle von Bernhards Besitzungen. Vielleicht beherrschten die Trixen auch das Schloss

Flödnik selbst. Als Geburga von Trixen Ortholfus de Munparis heiratete, brachte sie den alten Montpreis auch einen Teil des Besitzes Flödnik als Mitgift mit. Ihre gleichnamige Enkelin heiratete vor dem Jahr 1244 Heinrich von Schärffenberg, Begründer eines neuen Familienzweigs der Montpreis, die damit einen Teil der Herrschaft Flödnik samt Schloss in die Hände bekamen und den Schwerpunkt ihres Wirkens nach Krain verlegten. In den zwanziger Jahren des 14. Jahrhunderts begannen sich die Montpreis zu verschulden und schon bald nutzten ihre Verwandten, die Sannegg, diese Schulden geschickt aus. Im Jahr 1328 verpfändeten die Brüder Heinrich und Ulrich von Montpreis und ihre Schwester Adelheid die Herrschaft und das Schloss zuerst und verkauften sie bald danach für zweitausend Mark Silber an Friedrich von Sannegg. Die Freiherren von Sannegg (später Grafen von Cilli) waren unter keinen Umständen bereit, ihre expansionistischen Bestrebungen aufzugeben; sie setzten die Abrundung des Besitzes rund um Smlednik fort und legten damit die Grundpfeiler für ihren eigenen Besitz in Krain. Nach dem Tod von Graf Ulrich (9. November 1456) kam Flödnik, so wie alle Schlösser und Besitzungen der Cillier in Krain, in den Besitz der Habsburger. Der damalige Umfang des Besitzes ist nicht genau bekannt, denn das älteste erhaltene Urbar der Herrschaft Flödnik reicht in das Jahr 1558, also gut hundert Jahre nach dem Aussterben der Cillier. Damals umfasste die Herrschaft Flödnik, deren Kern von den Cilliern geschaffen worden war, mehr als 160 Huben. Der größere Teil des Besitzes konzentrierte sich im weiteren Gebiet des Landgerichtes Flödnik, ein kleinerer Teil lag im Dreieck zwischen Domžale, Krašnja und Moravče.

Auch auf dem Gebiet der kirchlichen territorialen Ordnung versuchten die Cillier ihren Hauptstützpunkt in Krain mit Sitz auf Schloss Flödnik zu festigen. Der Cillier Besitz rund um Smlednik gehörte in kirchlicher Hinsicht mehrheitlich zur Pfarre der hl. Margarethe in Vodice in Oberkrain. Einen großen Teil dieses Gebietes bedeckte bereits im 10. Jahrhundert die Urfarre mit Sitz in der Kirche des hl. Michael in Mengeš. Es ist anzunehmen, dass bereits in der zweiten Hälfte des 11. Jahrhunderts die Pfarre in Vodice als Einrichtung des Patriarchates Aquileia aus der Urfarre in Mengeš herausgelöst wurde, bis zum Ende des 13. Jahrhunderts

dann auch noch Komenda, Cerklje na Gorenjskem, Velesovo, Kamnik, Dob, Moravče und Ihan. Auch in Smlednik wird Mitte des 13. Jahrhunderts – in der Zeit, als die Montpreis die Herrschaft Flödnik besaßen –, ein Pfarrer erwähnt, allerdings war zu jener Zeit die Pfarre nicht kanonisch errichtet, denn im Jahr 1296 ist sie nicht unter den Pfarren des Patriarchats Aquileia zu finden und war anscheinend auf die Ebene einer Filiale von Vodice abgeglitten. Die Erlangung des Patronatsrechtes über die Pfarre Vodice im Jahr 1392 und die Gründung der Vikariate in Smlednik (1341) und Utik (1391) sowie der Kaplanei in Spodnje Pirniče (1392) weisen darauf hin, dass die Cillier auch auf dem Gebiet der kirchlichen territorialen Ordnung ihr Krainer Zentrum auf Schloss Flödnik festigen wollten. Auch die Kirche und die Bruderschaft Unserer lieben Frau auf Šmarna gora erlangten zur Zeit der Cillier durch Käufe und Schenkungen erwähnenswertes Vermögen.

Schlagwörter: Schloss und Herrschaft Flödnik/Smlednik, Freiherren von Sannegg/Žovnek, Grafen von Cilli/Celje, Pfarre Vodice, Šmarna gora, 12.–15. Jahrhundert

Miran Aplinc

»Tudi mene so tako brez usmiljenja pritiskavali na trde kamne, mejo pa bi jaz danes zastonj iskal.«

Od starih poimenovanj do hišnih števil v trgu Šoštanj

APLINC Miran, dr., muzejski svetovalec,
Muzej Velenje, enota Muzej usnjarstva na
Slovenskem, Primorska cesta 6h, SI-3325 Šoštanj,
miran.aplinc@muzej-usnjarstva.si

94(497.4Šoštanj)»18/19»
908(497.4Šoštanj)»18/19»
711.73(497.4Šoštanj)»20»

»TUDI MENE SO TAKO BREZ USMILJENJA
PRITISKAVALI NA TRDE KAMNE, MEJO PA BI
JAZ DANES ZASTONJ ISKAL.«

Od starih poimenovanj do hišnih števil v trgu Šoštanj

Prvotna objava članka »Vsaka ulica, trg in cesta, tudi če ima le eno hišo, mora imeti svoje ime«, leta 2017 objavljena v *Zgodovini za vse*,¹ je v pričujočem članku dopolnjena s sodobnejšimi dognanji in podrobnejšo interpretacijo virov. Trg Šoštanj pod gradom z istim imenom je naselbina, ki se do industrijske dobe v drugi polovici 19. stoletja ni razlikoval od drugih trgov Spodnje Štajerske. Kljub slabi ohranjenosti relevantnih virov in posledično slabši znanstveni raziskanosti obdobja od 16. do 19. stoletja je pričujoči prispevek poskus obravnave starih ledinskih poimenovanj in uvajanja hišnih števil znotraj trške občine Šoštanj kot posledica reform države v času Marije Terezije in njenih naslednikov.

Ključne besede: Šoštanj, kataster, hišne številke

APLINC Miran, PhD, Museum Consultant,
Museum Velenje, Unit Museum of Leatherwork in
Slovenia, Primorska cesta 6h, SI-3325 Šoštanj,
miran.aplinc@muzej-usnjarstva.si

94(497.4Šoštanj)»18/19»
908(497.4Šoštanj)»18/19»
711.73(497.4Šoštanj)»20»

»I TOO WAS PUSHED SO MERCILESSLY
AGAINST THE HARD STONES, AND TODAY I
WOULD SEARCH FOR THE BORDER IN VAIN.»

From old names to house numbers in Šoštanj Square

The original publication of the article "Every street, square and road, even if it has only one house, must have a name" in 2017, published in *Zgodovina za vse*, is updated in this article with recent findings and a more detailed interpretation of the sources. The Šoštanj Market Square under the castle of the same name is a settlement which, until the industrial age in the second half of the 19th century, was not different from other squares in Lower Styria. Despite the poor preservation of relevant sources and the consequent lack of scientific research on the period from the 16th to the 19th century, the present paper is an attempt to deal with the old place names and the introduction of house numbers within the Šoštanj municipality because of the state reforms during the reign of Maria Theresa and her successors.

Key words: Šoštanj, cadastre, house numbers

¹ Aplinc, Miran: »Vsaka ulica, trg in cesta, tudi če ima le eno hišo, mora imeti svoje ime«: od hišnih števil do poimenovanja ulic in trgov v Šoštanj. V: *Zgodovina za vse: vse za zgodovino*, l. 24, 2017, št. 1, str. 53–71.

Uvod

Skozi čas je prebivalstvo naselij in pokrajin poimenovalo posamezne kraje in komunikacije ter za to pričelo uporabljati posebna imena. Kakor drugod so tako tudi za trg Šoštanj nastala najstarejša ledinska imena. Nekatera poimenovanja imajo osnovo v značilnostih, legi, pomembnih objektih itn. V trški občini Šoštanj je v virih omenjen Glavni trg kot osrednji trški prostor. Sam trg je obdajalo širše območje trškega pomirja kot agrarne pokrajine.

Trškemu svetu je nedvomno največ pomenila možnost podeljevanja tržanstva. Sprejemanje »častivrednih« mož med tržane je bila možnost, da s pametnimi potezami okrepijo ekonomsko in politično moč trških organov in »gmajne« v celoti. O sprejemanju v tržanstvo je na temelju pričevanj v župnijski kroniki leta 1872 pisal takratni kaplan Lavrencij Vošnjak in kasneje tudi Josip Vošnjak v *Spominih*. V zvezi s sprejemanjem v tržanstvo je omenjena tudi trška meja, ki je bilo označena z mejniki z napisom GMS, kar pomeni *Gemeinde Markt Schonstein*. O trškem ozemlju je v župnijski kroniki leta 1872 Lavrencij Vošnjak zapisal, da so pred letom 1848 obhod trškega pomirja opravili vsako sedmo leto na 1. maja. V ta namen so se iz trga odpravili sodnik in asistenci z zastavo in helebardo do Podhrastnika (prvi mejnik), mimo Sraleta in Poštajnerja (drugi mejnik, Ravne), skozi kovačnico marovškega kovača, mimo Lepa in skozi gozd pod Plešejem (tretji mejnik), v Družmirje (četrti mejnik pri Miklavu) in naprej čez Tamšetov travnik do Pake (peti mejnik). Pot so nadaljevali proti Klancjurju, Hlišu, Ostrožniku, Vrhovniku, Pušniku in v Penk, vse do Podhrastnikovega kozolca, kjer jih je čakalo okrepčilo.¹ Josip Vošnjak, po rodu iz Šoštanja, je omenjeni obhod v *Spominih* opisal takole: »Da se meja ohrani v živem spominu, je bil vsake tri leta slovesen obhod z godbo na čelu. Za njo je stopal Marktrichter s sindikom, svetovalci, odborniki, drugi tržani, ženstvo in otroci. Ko smo prišli do kakega mejnika, pograbili so možje nas dečke in vsakega po trikrat prav trdno postavili na

mejniki, da bi si ga dobro zapolnili. Tudi mene so tako brez usmiljenja pritiskavali na trde kamne, mejo pa bi jaz danes zastonj iskal.«²

O obhodu trškega pomirja pa pričajo le posredni zapisi. Ignacij Orožen je v *Zgodovini lavantinske škofije* zapisal, da je pismo o protokolu obhoda trškega pomirja zgorelo v požaru, najverjetneje tistem iz leta 1734, ko je pogorel tudi trški grad.³ Kot je zapisal Golec, je skoraj nemogoče, da bi nove tržane sprejemali samo med obhodi trškega pomirja v sedemletnih intervalih.⁴ O tem se Rok Poles sklicuje na urbar iz leta 1575, župnijsko kroniko iz leta 1872 in *Spomine* Josipa Vošnjaka.⁵ Vošnjak je zapisal, da so pod streho domače hiše hranili del trškega arhiva. Pri tem zapiše, da »so se na magistratu še shranjevali na pergamentu spisani privilegiji, ki so jih potrdili tudi poznejši vladarji štajerski«. In nadaljuje: »Shranjena je bila tam nadalje debela, v usnje vezana knjiga, ki so bili v nji sejni zapisniki trškega zastopstva, spisani nemški. Začeli so se, če se ne motim, s 17. stoletjem. Na prednji platnici je bila na notranji strani zapisana prisega v slovenskem jeziku, katera se je brala pri zaslišanju zločincev in pri takim strankam, ki niso bile večje nemščine.«⁶ Vošnjak torej ne omenja prisega ob sprejemanju v tržanstvo. Golec o tem zapiše, da naj bi sprejem potekal, kot v drugih trgih s trško avtonomijo, po tako imenovani purgerski prisegi v nemščini in slovenščini. Takšne tržanske prisega so ohranjene za Rečico ob Savinji iz leta 1792 in Mozirje iz leta 1820.⁷

¹ Hribernik, Franc in Ravnikar, Tone (ur., avtor dodatnega besedila): *Mesto Šoštanj – zgodovinski opis*. Šoštanj: Občina Šoštanj, 1998, str. 173–175; Vošnjak, Laurentius: *Liber memorabillum parochiae s. Michaelis prope Schönstein* (*Gedenkbuch der Pfarre St. Michael bei Schönstein*), 1872, str. 355.

² Vošnjak, Josip: *Spomini* (zbral in uredil Vasilij Melik). Ljubljana: Slovenska matica, 1982, str. 28–29.

³ Orožen, Ignacij: *Das Bisthum und die Diözese Lavant. V. Theil. Das Dekanat Schallthal: mit den Seelsorgestationen St. Georg in Skalis, St. Martin bei Schallek, St. Johann am Weinberge, St. Egyd bei Schwarzeinstein, St. Pankraz in Ober-Pnikl, St. Mihael bei Schönstein, St. Peter in Zavodnje und St. Andra in Weisswater*. Graz: Selbstverl., 1884, str. 441.

⁴ Golec, Boris: *Šoštanj v stoletjih trške avtonomije*. V: Preinfalk (ur.): *Kronika: časopis za slovensko krajevno zgodovino* l. 69, št. 3 (2021), str. 444.

⁵ Poles, Rok: *S praporom in partizano skozi luknjo pri vretenu*. V: *Kronika 2021–Iz zgodovine Šoštanja*, l. 69, št. 3, str. 639.

⁶ Vošnjak J., *Spomini*, str. 592–593.

⁷ Golec, Boris: *Slovenska prisežna besedila trških skupnosti in neagrarnih poklicnih skupin do konca predmarčne dobe*. Ljubljana: Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede ZRC SAZU: Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU, 2011. <http://nl.ijs.si/e-zrc/prisege2/index-sl.html>, (dostopno 15. januar 2022)

Trg Šoštanj na Jožefinskem vojaškem zemljevidu⁸
(Vojaški zemljevid, 1763–1787)

Na tem mestu se znova povrnimo k trškemu ozemlju. Trško ozemlje je bilo večje, kot je bilo ozemlje občine v drugi polovici 19. stoletja (181 hektarov) in večje od ozemlja katastrske občine (282 hektarov). Po jožefinskem katastru je bilo trško ozemlje razdeljeno na pet ledin (prostorskih območij): Metleče (Metlitch), Mlake (Flur Mlacke), Gorice (Flur Goritzen), Gornje polje (Oberfeld) in Trg Šoštanj (Markt Schönstein). Meje katastrskih občin so določale reke in potoki (Paka, Toplica in Florjanščica v Penku, Klančnica), cesta (cesta v Florjan), cerkev sv. Mihaela, od tod je potekala meja med ledino Gornje polje in katastrsko občino Družmirje po polju do Pake in naprej na Lokoviški hrib do hriba in je tekla naprej po poteh mimo kmetij, kot sta Venišnik in Vrhovnik, nekatere pa je meja presekala (kmetija Pušnik in posestvo župnijske cerkve sv. Mihaela v Družmirju). Zemlja je pripadala tržanom in kmetom iz okolice, šoštanjskemu špitalu (Spital

Schönstein), farni cerkvi (Pfarre s. Michael), trški cerkvi (Kirche Schönstein) ter Gospostvu Šoštanj (Dominium Schönstein). Skupni pašniki (Gemeindeweide) so bili tudi izven samega trga na območju Goric in Gornjega polja.⁹

Ledina Trg Šoštanj

Ledino Trg Šoštanj (Markt Schönstein) je določala struga reke Pake (Pack Fluß), ki se je skozi čas spreminjala. Na področju, kjer je danes Termoelektrarna Šoštanj, je bil rečni zavoj, ki je bil ob gradnji zasut, reka pa je bila speljana v novo strugo.¹⁰ Reka teče po ravnini skozi katastrsko občino Družmirje. Na levi strani se razteza Lokoviški hrib – **Reber**, po katerem je tekla trška meja preko Vrhovnika na Venišnika do Pušnika nad Penkom. **Pušnik** je kmetija na območju Podhoje, to je hriba Lokovica nad sotesko Penk, mimo katere je vodila trška meja.¹¹ Na vojaškem zemljevidu pa je bila Reber konec 18. stoletja imenovana kot **Rudo**.¹² Eno od starejših poimenovanj v ledini Trg Šoštanj je tudi **Studnice**, ki ga spoznamo v kupnem pismu iz leta 1788, v katerem je omenjeno, da je Josip Woschnak od Bar-

⁸ Grabnar, Marija in Rajšp, Vincenc: *Slovenija na vojaškem zemljevidu 1763–1787*, Karte, 5. zvezek. Ljubljana: Znanstveno raziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti in Arhivi Republike Slovenije, 1999, sekcija 163; Grabnar, Marija in Rajšp, Vincenc: *Slovenija na vojaškem zemljevidu 1763–1787*, Opisi, 5. zvezek. Ljubljana: Znanstveno raziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti in Arhivi Republike Slovenije, 1999, sekcija 163, str. 41–60.

⁹ SI_AS 1110/302, 303 Šoštanj.

¹⁰ Pripomba avtorja.

¹¹ SI_AS 177/C/R/C411E01 in E02, Šoštanj k.o., Zbirka kart in zemljevidov, Franciscejski kataster Šoštanj, 1825; Hribernik, Mesto Šoštanj – zgodovinski opis, str. 164.

¹² Grabnar, Rajšp: *Slovenija na vojaškem zemljevidu 1763–1787*, Karte, 5. zvezek. sekcija 163, str. 41–60.

tolomeja Toterja kupil posest s hišo z inventarjem, delavnico in usnjarskim jusom na Studenicah.¹³ Danes tega poimenovanja ni več, predvidoma pa je to bil predel ob Paki, kjer je bila kasneje usnjarna. Druga možnost pa je predel ob potoku, ki priteče iz pobočja hriba pod Pustim gradom in je še danes poimenovan Studenec, saj naj bi ob pomanjkanju ponujal stalen vir hladne vode. Ob tem potoku je bila tudi ena od obeh usnjarskih delavnic (Toter). Na ožjem območju trga je najpomembnejši prostor sam trg (Markt Platz). Manj znano ime je **Kop-schig** (Kopšik, na kasnejši mapi tudi kot Skopšnik, travniki),¹⁴ to je predel na levi strani Pake, na katerem je bil del usnjarne. Področje pod cerkvijo sv. Mohorja in Fortunata ob cesti na Skopšnik je bil **Hof**, naprej pod hribom je bila **Podhoja**, tako pa je bil poimenovan tudi hrib.¹⁵ Na omenjenem z gozdom poraslem hribu je potekala trška meja, ki je mejila na Lokovico in kmetiji Venišnik in Pušnik.¹⁶

Na razvoj trga in njegove stavbne mase je gotovo vplival požar 1734, ki je upepelil šoštanjso graščino Amsthaus.¹⁷ Požar je prisilil njene prebivalce, da so se preselili v nekdanjo kaščo nad trgom, imenovano Thurn. Posledice požara so bile tako hude, da se je s tem pričela preusmeritev trškega razvoja. Že od začetka 19. stoletja je bilo težišče razvoja naselbine preneseno na stavbni črti objektov od nekdanjega prostranega graščinskega dvorišča. Ob tržnem prostoru so bile nanizane pomembnejše trške stavbe. Sredi trga je vsaj že sredi 18. stoletja nastala stavba magistrata povezana v strnjeno pozidani niz hiš. Podoben niz hiš je nastal tudi na nasprotni strani trga. Prostornost trga je kasneje omogočila gradnjo reprezentančnih trških hiš, sodišča, davkarije in pošte, kar je deloma vidno na Kaiserjevi suiti iz srede 19. stoletja.¹⁸ Iz enovitosti trških stavb

sta na vzvišenem mestu izstopala grajska stavba in cerkev sv. Mohorja in Fortunata. Prometne razmere so trgu narekovale manjše število cest in poti, tržne razmere pa položaj trga, najvažnejšega dela srednjeveškega trga. Zaradi zahtev varnosti je bil trg v celoti obzidan, vendar se njegov obseg ni spreminjal vse do konca 18. stoletja, ko je obzidje začelo izginjati. Znotraj trga so bila na praznih površinah oblikovana dvorišča. Hišne meje so potekale vzdolž gospodarskih površin. Razporeditev obrtnih dejavnosti v trgu je bila praktična glede na dejavnost.¹⁹ Obrtno in trgovsko poslovanje je prioriteto postavljalo vsakdanje pridobivanje življenjskih dobrin v dvorišča in kasnejše vrtove.²⁰ Prečna slemenitev stavb je bila presežena in je potekala vzporedno s trgom ali ulico.²¹

Glavni trg je imel sramotilni steber še vse do leta 1857, ko je bil odstranjen in predelan v portalna stebra kaplanije pri župnišču sv. Mihaela.²² Sredi trga je bil, na mestu do koder je segla voda po hudi poplavi v 80. letih 19. stoletja, postavljen zidan križ.²³ Na Jožefinskem vojaškem zemljevidu (1763–1787) in kasnejšem franciscejskem katastru (1825) na tem mestu ni zapisa o podobnem znamenju.²⁴ Od konca 19. stoletja je bil po vzoru drugih mest v trškem prostoru, postavljen kip Marije, ki naj bi varovala trg pred ponavljajočimi vodnimi ujami,²⁵ vendar je postavitve povezana z drugim prav tako pomembnim dogodkom. Ob birmi, 14. junija 1892, je bil na mestu starega, zidanega in

¹³ SI_ZAC/1019, Družina Woschnagg, AŠ 1, Kupno pismo 14. februar 1788.

¹⁴ Geodetska uprava Velenje, Kataster Šoštanj/ZKN_2880/0959_0006.djvu (1875), Koptšnik – Kopšik.

¹⁵ Hribernik, Mesto Šoštanj – zgodovinski opis, str. 173–175.

¹⁶ SI_AS 177/C/R/C411E01 in E02, Šoštanj k.o., Zbirka kart in zemljevidov, Franciscejski kataster Šoštanj, 1825.

¹⁷ Hribernik, Mesto Šoštanj – zgodovinski opis; Koren Božiček, Milena: Umetnostno zgodovinski oris mestnega jedra in ostalih objektov v Šoštanju. V: Ravnikar, Tone (ur.): Prispevki k zgodovini Šaleške doline. Šaleški razgledi 2. Titovo Velenje: Kulturni center Ivan Napotnik, 1989, str. 134–169, 134–142.

¹⁸ Kaiser, Joseph Franz: Litografirane podobe slovenještajerskih mest, trgov in dvorcev (Stara Kaiserjeva suita 1824–

1833). Maribor: Umetniški kabinet Primož Premzl, 1999; Curk, Jože: Trgi in mesta na slovenskem Štajerskem: urbano gradbeni oris do začetka 20. stoletja. Maribor: Založba Obzorja, 1991, str. 223–230.

¹⁹ Stopar, Ivan: Grajske stavbe v vzhodni Sloveniji, med Solčavskim in Kobanskim: občine Mozirje, Velenje, Slovenj Gradec, Ravne, Maribor – Ruše. 4. Knjiga. Ljubljana: Viharnik: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 1993, str. 75–78.

²⁰ Curk, Jože: Delež italijanskih gradbenikov na Štajerskem v 16. in 17. stoletju. V: Zbornik za umetnostno zgodovino. Nova vrsta, l. 7 (1965), str. 37–72, str. 58.

²¹ Avguštin, Cene: K problematiki meščanske stanovanjske kulture v 16. in 17. stoletju na Gorenjskem. V: Zbornik za umetnostno zgodovino. Nova vrsta, l. 7 (1965), str. 93–106, 94.

²² Hribernik, Mesto Šoštanj – zgodovinski opis, str. 176–177.

²³ Südsteiersche Post. Schönstein, l. 12, 2. julij 1892, št. 62, str. 2.

²⁴ SI_AS 177/C/R/C411E01 in E02, Šoštanj k.o., Zbirka kart in zemljevidov, Franciscejski kataster Šoštanj, 1825; Grabnar in Rajšp, Slovenija na vojaškem zemljevidu 1763–1787, Opisi, 5. zvezek, str. 45–46. Primerjava.

²⁵ Hribernik, Mesto Šoštanj – zgodovinski opis, str. 201.

menda že poškodovanega križa postavljen nov kip Marije, stoječ na stebru in kvadratnem podstavku,²⁶ na katerem je bil napis: »Zur Ehre Gottes gewidmet von Franz und Maria Woschnagg 1892.«²⁷ Marijin kip je izdelala delavnica graškega kamnoseka Franza Greina.²⁸

Ledina Gornje polje

Ravninsko področje na desnem bregu Pake vse do današnje železniške postaje²⁹ je bilo poimenovano kot **Gornje polje** (Oberefeld), na katerem so bili skupni travniki in polja. Območje, ki je že mejilo z Mlakami je bilo poimenovano **Prode** (Kajuhov dom), področje ob Paki pa **Pobrežje**,³⁰ predel na levi strani Pake, kjer je danes termoelektrarna pa **Loke** (Kurje Loke, travniki). **Sejmišče** je predel, kjer je danes zdravstveni dom, nekdanj pa je tam bil tudi znameniti šoštanjski bazen.³¹

Ledina Mlake

Zunaj ožjega trga v smeri proti Goricam je bilo območje imenovano z ledinskim imenom **Mlake** (Flur Mlacke). Skozi območje je potekala pot proti Metlečam in Topolšici ter potokom Bečovnica, ki je desni pritok Pake. Na območju Mlake je bilo ožje področje **Ograja**, kjer so tržani pasli živino. Pašniki so bili ograjeni, zato je bila po teh ograjah poimenovana nekdanja gostilna Ograjšek.³² Na tem mestu je potrebno poudariti, da je imel Šoštanj nekdanj dva

otoka na reki Paki. Prvi je bil zahodno od trškega mostu, drugi pa je bil vzhodno za jezom. Vzhodni otok je zajemal ledino Mlake, kasneje tudi Pobrežje in Prode, kjer je bil skupni pašnik. Ožji rečni kanal – Mlinščica je bil uporabljen za pogon mlina in žage. V vojaškem zemljevidu kanal in otoka nista vrisana, po jožefinskem katastru pa je bil kanal opisan kot »Mull Graben«, mlin pa je bil opisan kot »Mahl Mühle mit 6 Lauf« (mlevni mlin s šestimi kolesi).³³ Grafična podoba tega področja je vidna v franciscejskem katastru. Rečni kanal je v opisu parcel zapisan kot »Mühlbach bey der Shönsteiner Wehre« (mlinski potok ob Šoštanjskem jezu), lastnik mlina pa je bil Gregor Irman.³⁴ Gostilničar in lesni trgovec Franc Rajšter je leta 1892 ob cesti v bližini železniškega kolodvora zgradil hotel Avstrija. Ker je bil hotel z gospodarskimi objekti (Vila Prode) večjih dimenzij, je z dovoljenjem Brišnika takratnega lastnika mlina in žage gradil čez rečni kanal seveda pod pogojem, da se le ta ohrani. Na kanalu je bil lesen most in perišče, kjer so šoštanjske žene prale perilo.³⁵ Do druge svetovne vojne je bil opuščen levi del kanala, z regulacijo Pake leta 1960 pa je bil zasut še desni del kanala in zgrajen betonski most.³⁶ Drugi otok na reki Paki je bil zahodno od trškega mostu in glede na kataster in vojaške zemljevide ni imel posebne funkcije in je verjetno nastal kot posledica rečnih nanosov in spreminjanja struge. Po pregledu katastra 1825 in 1875 ter 1925 drugega zahodnega otoka ni več najti.³⁷

Ledina Metleče

Zunaj trga, na desni strani Pake proti severu, je bilo področje-ledina **Metleče** (Metlitsch), ki je ohranilo to poimenovanje vse do danes. Skozi Metleče je vodila cesta v Florjan preko potoka Toplica (Taplitz Bach).³⁸

²⁶ *Südsteiersche Post. Schönstein*, l. 12, 2. julij 1892, št. 62, str. 2. Marijin kip postavljen na steber sta ob tej priložnosti donirala tovarnar Franz Woschnagg in žena Marija.

²⁷ *Domovina. Iz Šoštanja* l. 2, 2. julij 1892, št. 34, str. 147. Iz finega marmorja izdelani okrasni steber z Materjo božjo, tako imenovani »Woschnaggov steber«, ki ga je tovarnar g. Woschnagg dal postaviti na svoje stroške. Avtor članka je zapisal, da je doniral dva tisočaka v čast bogu in materi božji, o čemer priča napis.

²⁸ Poles, Rok: *Internetno brskanje. V: List: revija za kulturna in druga vprašanja občine Šoštanj in širše – Kulturni listi*, l. XXI, št. 18, september 2016, str. 14. Povzeto po Grazer Volksblatt, 16. julij 1893, priloga.

²⁹ *SI_AS 177/C/R/C411E01 in E02, Šoštanj k.o., Zbirka kart in zemljevidov, Franciscejski kataster Šoštanj, 1825; Hribernik, Mesto Šoštanj – zgodovinski opis*, str. 164.

³⁰ *MV, Zalar, Zalka: Spomini na preteklo dobo*, l. zv., str. 82–83.

³¹ *SI_AS 177/C/R/C411E01 in E02, Šoštanj k.o., Zbirka kart in zemljevidov, Franciscejski kataster Šoštanj, 1825; Hribernik, Mesto Šoštanj – zgodovinski opis*, str. 164.

³² Hribernik, Mesto Šoštanj – zgodovinski opis, str. 164.

³³ *SI_AS 1110/302, Družmirje; SI AS 1110/302, 303 Šoštanj.*

³⁴ *SI_AS 1110/302, Družmirje; SI AS 1110/302, 303 Šoštanj.*

³⁵ *MV, Zalar, Spomini na preteklo dobo*, l. zv., str. 82–83.

³⁶ Aplinc, Miran: *110 let mesta Šoštanj 1911–2021, Gradiva 13 (Prispevki). Šoštanj: Občina Šoštanj, 2021, str. 67.*

³⁷ *SI_AS 1110/302, Družmirje; SI AS 1110/302, 303 Šoštanj; SI_AS 177/C/R/C411E01 in E02, Šoštanj k.o., Zbirka kart in zemljevidov, Franciscejski kataster Šoštanj, 1825*

³⁸ *SI_AS 177/C/R/C411E01 in E02, Šoštanj k.o., Zbirka kart in zemljevidov, Franciscejski kataster Šoštanj, 1825; Hribernik, Mesto Šoštanj – zgodovinski opis*, str. 164.

Ledina Gorice

Ledinsko ime **Gorica** (Flur Goritzen) priča o legi vinogradov na pobočju Goric v preteklosti.³⁹ Pod Goricami s severozahodne strani ob cesti proti Ravnam so bile **Gavage**, kjer naj bi po izročilu stale trške vislice. To trditev potrjuje označba na karti Jožefinskega vojaškega zemljevida.⁴⁰ Na območju pod Goricam leži **Tičnica** (Titschnitz), kjer so bile njive in je bila v začetku 20. stoletja postavljena ubožna hiša.⁴¹ Na Gorice je bila speljana dovozna pot. Pod Goricami na vzpetini ob cesti proti Družmirju in naprej proti Velenju je izven trškega ozemlja stala nekdanja župnijska cerkev sv. Mihaela.

Katastrska občina Družmirje

Zaradi bližine in pomena nekdanje župnijske cerkve sv. Mihaela v katastrski občini **Družmirje** (Schmersdorf) omenjamo ledinska imena **St. Michael**, **Župnišče** in **Kaplanija**, **Na Križišču** (cesta čez Fortenek proti Slovenj Gradcu) in **Na Polju**.⁴² Pod omenjenim področjem se razteza področje »**Na Terschisch**« (Na Tržišču je pas južno od ceste Velenje – Črna), **Na Lokah** in **Jelenovo**. V smeri proti Družmirju najdemo še ledinski imeni **Na Jelšah** in **Polje**. Družmirsko Tržišče je bilo torej na stičišču glavnih poti v Šaleški dolini, to je pot Črna–Velenje–Slovenj Gradec, drugi krak pa je šel preko Lokoviških hribov proti Mozirju. Omenjeno tržišče je delovalo kot prostor trgovanja in tam gotovo ni bilo njiv, verjetno pa so bili pašniki v skupni rabi. Ko se je trgovanje prestavilo v Šoštanj na sejmišče, so prej omenjeno Tržišče pod farno cerkvijo sv. Mihaela razparcelirali in je prešlo v zasebno last. S tem se je spremenil namen uporabe, ime pa je ostalo.⁴³

Zemljiški kataster

V drugi polovici 18. stoletja so deželo zaradi boljše uprave razdelili na okrožja ali kresije,⁴⁴ ki so imela upravno in sodno funkcijo, znotraj pa so delovali tudi zemljiški uradi. V franciscejskem katastru iz leta 1875 so na karti vpisane tudi hišne številke.⁴⁵ Poglejmo, kako je do tega prišlo.

V duhu razsvetljenstva in modernizacije habsburških dednih dežel je bil prvi poskus narejen s terezijanskim katastrom, ki pa je bil samo popis zemljišč in je določal davčno odmero zelo pavšalno, ne glede na njihov obseg, kvaliteto in donosnost. Zaradi neobjektivnosti terezijanskega katastra, ki je še vedno ločeval dominikalno in rustikalno zemljo, je Jožef II. s patentom ukazal uvedbo enotnega davčnega sistema.⁴⁶ Glavna pridobitev jožefinskega katastra, ki je bil izdelan v štirih letih, je bila vzpostavitev katastrskih občin kot temeljnih davčnih enot, zemljišča so bila izmerjena na terenu in natančneje razdeljena po namembnosti in donosu ne glede na osebo po načelu splošne in enake obdavčitve. Na čelu katastrske občine je bil župan (Richter, Oberrichter) in tudi odbori, ki so predstavljali prvi zametek avtonomne občinske uprave.⁴⁷ Vendar tudi jožefinski kataster⁴⁸ ni predvideval obdavčenja stavbnega fonda. V členu o naseljih: »vas trg /.../ s pripadajočimi hišnimi številkami je treba šteti z eno ledino in jo imenovati Ortsplatz, vsaka ledina v njej naj bo navedena s konskripcijsko številko in imenom lastnika /.../«. Izpuščeni so bili seniki, vodni obrati, rudniki, ceste, ki ničesar ne prinašajo itn. Zemljišča so bila izmerjena in oštevilčena, patent govori le o hiši, lastniku in hišni številki.⁴⁹

⁴⁴ Štajerska je bila deljena na Mariborsko in Celjsko kresijo.

⁴⁵ SI_AS 177/C/R/C411E01 in E02, Šoštanj k.o., Zbirka kart in zemljevidov, Franciscejski kataster Šoštanj, 1825; Geodetska uprava Velenje, Kataster Šoštanj/ZKN_2880/0959_0006. djvu (1875).

⁴⁶ Patent Jožefa II. 1785. Sledila je katastrska izmera celotne monarhije. Rezultat je bil Jožefinski kataster.

⁴⁷ Korošec, Branko: Naš prostor v času in projekciji: oris razvoja zemljemstva, kartografije in prostorskega urejanja na osrednjem Slovenskem. Ljubljana: Geodetski zavod SR Slovenije, 1979, str. 149. Mestne odbore je pod nadzorom kresijskega organa izvolil magistrat, ki pa so ga lahko sestavljali oni s potrebnimi kvalifikacijami.

⁴⁸ Patent Jožefa II. o izvedbi katastra z dne 20. april 1785.

⁴⁹ Golec, Boris: Zemljiški katastri 18. in 19. stoletja kot vir za stavbno, gradbeno in urbanistično zgodovino slovenskega

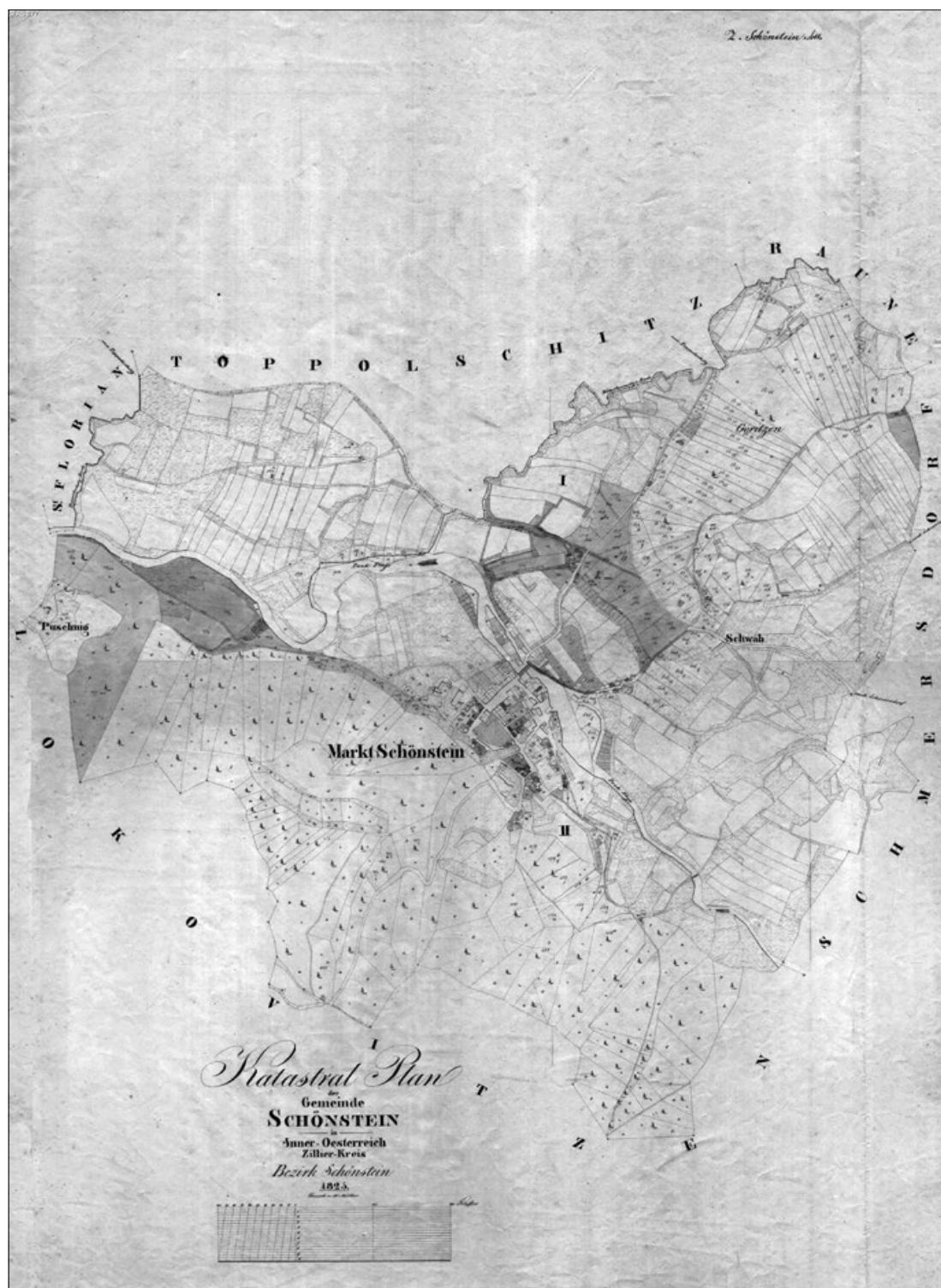
³⁹ Hribernik, Mesto Šoštanj – zgodovinski opis, str. 164.

⁴⁰ Grabnar, Rajšp, Slovenija na vojaškem zemljevidu 1763–1787, sekcija 163; Grabnar, Rajšp, Slovenija na vojaškem zemljevidu 1763–1787, str. 41–60.

⁴¹ Hribernik, Mesto Šoštanj – zgodovinski opis, str. 164.

⁴² Jožefinski kataster nima mape ampak ima opisni del v tabelah.

⁴³ SI_AS 1110/302, Družmirje; SI_AS 1110/302, 303 Šoštanj; SI_AS 1010, Jožefinski kataster za Štajersko (1784–1790), šk. 302, Okrajna gosposka Šoštanj, št. 7, izvleček (1787); SI_ZAC/1023 Zbirka katastrskih map, Gaberke–Družmirje.

Katastrska mapa Trške občine Šoštanj 1825⁵⁰
(Katastral plan_Schonstein 1825)

ozemlja, 2. del. V: Arhivi: glasilo Arhivskega društva in arhivov Slovenije, l. 33, št. 2, 2010, str. 339–396, str. 341.

⁵⁰ SI_AS 177/C/R/C411E01 in E02, Šoštanj k.o., Zbirka kart in zemljevidov, Franciscejski kataster Šoštanj, 1825.

Pomemben vir podatkov predstavljajo tudi jožefinski vojaški zemljevidi,⁵¹ ki pa kot prvi zemljevidi ozemlja na Slovenskem, prinašajo le osnovne

⁵¹ Po ukazu Marije Terezije 1763, vendar je poimenovan po Jožefu II., ki je od 1765 prevzel vodstvo nad vojsko. Zemljevide so risali vojaški kartografi.

podatke. Splošna podoba Šoštanja prikazuje trg in okoliško povsem agrarno in gozdno pokrajino. Mostovi in ceste so opisane zaradi premikov vojaštva, ki bi jih lahko nastanili v trde-trdne hiše opisane kot hiše v trgu. Posebno težavo predstavljajo tudi nedosledno zapisana zemljepisna imena.⁵²

Franc I. je po modificiranem davčnem sistemu Leopolda II. želel skupen in stabilen katastrski sistem, kot je bil to pred tem že namen Jožefa II. Kasnejši franciscejski kataster je bil izdelan po temeljitih pripravih, zato je tudi najbolj dodelan in predstavlja izjemen rezultat takratnega avstrijskega zemljemerstva.⁵³ Franciscejski kataster je imel temelje v patentu Franca I. z dne 23. decembra 1817 in je bil za Štajersko izdelan med leti 1818–1828, veljati pa je začel leta 1847. Od prvih dveh se razlikuje po natančnem grafičnem prikazu zemljišč. Teritorialno podlago za novo katastrsko izmero (davčne oziroma katastrske občine) so vzeli iz jožefinskega katastra.⁵⁴ Mape so davčni dokument z natančno vrisanimi mejami katastrskih občin, stavbnih in zemljiških parcel in ne predstavljajo konfiguracije zemljišča, kljub temu pa so vrisane ceste, stavbe cerkve in pokopališča itn. V barvnih mapah so z barvami kategorizirane stavbe, ceste, zemljišča itn. Glede na legendo zidano hišo predstavlja karmin rdeča barva, lesena je bila obarvana rumeno, stavbišča, na katerih so stale stavbe, so označene s črnimi številkami, zemljiške parcele pa z rdečimi številkami. Nadalje so bili travniki označeni z zeleno, vrtovi s temno zeleno, njive z rumeno, gozdne površine pa s temno sivo barvo. Geografska imena so zapisana v deželni jeziku (ledinska imena). Ohranjena so imena davčnih zavezancev, imena zemljišč, naselij, hribov, vod, pokrajine, cest in znamenj. Spremembe so kasneje vnašali v rektifikacijske mape. Katastrske občine so bile osnova upravne občine uveljavljene po 1848.

Leta 1829 je bila ukinjena Dvorna komisija in oblast je prevzela Centralna direkcija za katastrsko izmero do 1848, ko je bil kataster pridružen oddelku za davke v okviru Ministrstva za finance in 1865 pod Generalno direkcijo za zemljiški kataster. V naslednjih letih so bile izvedene reambulacije (dopolnjevanje), vendar, kot bomo videli v nadaljevanju, hišnih številk niso spreminjali.⁵⁵

Uvedba hišnih številk

Vloga vaše soseske sredi 18. stoletja se je vse bolj rahljala, večal pa se je pomen lokalne enote, ki je imela povsem administrativno vsebino kot konskripcijski kraj ali števeni odderek. Oštevilčenje hiš je bilo zaukazano s patentom, 10. marca 1770.⁵⁶ V upravno statističnem naselju so vse stanovanjske stavbe oštevilčene od 1 dalje. Konskripcijski kraji so bili uvedeni za potrebe vojaškega nabora v povezanosti z ljudskim štetjem in so se poslej vse bolj pojavljali kot kraji (naselja). Konskripcijski kraji so nastali na stoletja obstoječih bolj ali manj strnjenih soseskah, ki so s tem dobile občutek povezanosti in pripadnosti. Pomembno identitetno obeležje naselja je postala hišna številka, kar tudi poznejša preštevilčenja niso v ničemer spremenila. Identifikacija s hišno številko je imela podobno vlogo kot hišno ime. V urbanih krajih, kjer je bila diskontinuiteta rodbin hišnih gospodarjev večja kot na podeželju, je postala hišna številka prepoznavna oznaka hiše. Pri priimkih je bila enoznačnost prvič vzpostavljena s konskripcijami 1770, priimki so prvič postali nespremenljivi in v času vladavine Jožefa II. so obvezno postali nespremenljivi in dedni. Po drugi strani pa je bila pripadnost polku in njegovemu območju neločljivo povezana z ustrojem avstrijske vojske.⁵⁷ Reforme v upravi, šolstvu, vojski itn. so neposredno posegale v javno in zasebno življenje.

⁵² Grabnar, Rajšp: *Slovenija na vojaškem zemljevidu 1763–1787*, Karte, 5. zvezek, sekcija 163; Grabnar, Rajšp, *Slovenija na vojaškem zemljevidu 1763–1787*, Opisi, 5. zvezek, sekcija 163, str. 41–60.

⁵³ Kataster je urejen po deželah, kresijah in leta 1785 po določenih katastrskih občinah. Sestavljen je iz dveh delov: opisni z zapisniki in s seznamami posestnikov, popisi dohodkov zemljiških parcel, opisom mej katastrske občine itn. Drugi del je grafični in vsebuje katastrske mape, kopije map, skice in mape s kasnejšimi popravki.

⁵⁴ Golec, *Zemljiški katastri 18. in 19. stoletja*, str. 341.

⁵⁵ Vilfan, Sergej: *Pravna zgodovina Slovencev: od naselitve do zloma stare Jugoslavije*. Ljubljana: Slovenska matica, 1961, str. 371–380; Golec, *Zemljiški katastri 18. in 19. stoletja*, str. 366.

⁵⁶ Melik, Vasilij: *Slovenci v času Marije Terezije*. V: Victor L., Tapie: *Marija Terezija: od baroka do razsvetljenstva*. Maribor: Obzorja, 1991, str. 366.

⁵⁷ Golec, Boris: *Terezijanske reforme – gibalno sprememb občutka pripadnosti in povezanosti ter identitet v slovenskem prostoru*. V: *Marija Terezija med razsvetlenskimi reformami in zgodovinskimi spominom*. Ljubljana: ZRC SAZU, Zgodovinski inštitut Milka Kosa, Založba ZRC, 2018, str. 195–216.

Seznama hišnih števil po prvem hišnem številčenju 1770/71,⁵⁸ to je dodelitvi konskripcijskih števil v Trgu Šoštanj, ni najti, zaradi tega se moramo zanašati na dosegljive podatke. Leta 1754 je moralo trško predstojništvo za terezijanski popis hiš sestaviti popis hiš. V trgu je bilo 60 hiš in predvidevamo, da tudi rotovž in špital. Po ljudskem štetju 1754 je bil predmet popisa število gospodinjstev ne pa hiš.⁵⁹ Neprimerno več podatkov daje jožefinski kataster, ki je nastajal v letih 1785 in 1789. Gre za prvi kataster, iz katerega so razvidne hišne številke navedene leta 1770. Trg je imel 75 hišnih števil. Predzadnja hišna številka 74 je pripadala gradu. Vse trške hiše so bile v ledini Trg Šoštanj, le številke od 51 do 57 so bile v ledini Mlake in številka 58 v ledini Polje.⁶⁰ Po uvedbi zemljiške knjige 1782 je mogoče hišnim številkam po zaporedju slediti vse do 1850. Druga zemljiška knjiga, nastavljena leta 1813 je bila vodena po novih urbarskih številkah. Pred nastankom katastrskega provizorija (1820), predhodnika franciscejskega katastra, so bile hiše v Šoštanju preštevilčene (1815 ali 1816). Hišne številke iz jožefinskega katastra se ne ujemajo z onimi iz franciscejskega. Hišnim številkam bo mogoče slediti po zemljiški knjigi.⁶¹ V zapisniku stavbnih parcel v franciscejskem katastru leta 1826 so v zaporedju s številko na mapi navedeni tržani Šoštanja, vendar to niso hišne številke.⁶²

Glede na franciscejski kataster in kasnejše posodobitve, zapisnike duš, Janischev *Leksikon Štajerske*,⁶³ Schmutzov *Leksikon Štajerske* in uradna

štetja prebivalstva⁶⁴ v Habsburški monarhiji je mogoče rekonstruirati numeracijo hišnih števil za Šoštanj. Kataster je sestavljal grafični del in spisni del, ki je vseboval abecedni seznam lastnikov zemljišč, izkaz rabe zemljišč, opis meje, seznam stavbnih parcel in seznam zemljiških parcel. Za raziskavo sta zanimiva grafični del in pisni del (*Bauparcellen Protokoll der gemeinde Schönstein, Bezirk Schönstein*), ki vsebuje podatke o hišnih številkah.⁶⁵

Št. mape	Priimek in ime	h. št.
1	Messner Franc	61
2	Občina	19
3	Šemon Luka	48
4	Šemon Mihael	46
5	Župnija sv. Mihael	Družmirje 1
6	Župnija sv. Mihael	Družmirje 1
7	Župnija sv. Mihael	Družmirje 1
8	Župnija sv. Mihael	Družmirje 1
9	Irman Gregor	44
10	Irman Gregor	44
11	Herman Jurij	31
12	Trej Matija	52
13	Mörtl Jurij	20
14	Gospodstvo Šoštanj	1
15	Občina	19
16	Pušnik Martin	75
17	Pušnik Martin	75
18	Oblak Janez	76
19	Vuradejevi dediči	78
20	Oblak Janez	76
21	Grolnik Janez	45

⁵⁸ Golec, *Zemljiški katastri 18. in 19. stoletja*, str. 347.

⁵⁹ Golec: *Šoštanj v stoletjih trške avtonomije*, str. 454

⁶⁰ SI_AS 1010, *Jožefinski kataster za Štajersko*, šk. 302, *Okrajna gosposka Šoštanj*, št. 7, izvleček (1787).

⁶¹ Golec, *Šoštanj v stoletjih trške avtonomije*, str. 457.

⁶² SI AS 177, *Franciscejski kataster za Štajersko C 206, m.l. I, II, IV, V* (1825).

⁶³ Janisch, Josef Andreas: *Topographisch-statistisches Lexikon von Steiermark: mit historischen Notizen und Anmerkungen*. Bd. 3.: S–Z, str. 753–1492. Graz: Leykam–Josefstahl, 1878, str. 848–851; Studen, Andrej: *Moderni Avstrijski popisi prebivalstva 1857–1910*. V: Šterbenc Svetina, Barbara (ur.), Kolenc, Petra (ur.), Godeša, Matija (ur.): *Zgodovinski pogledi na zadnje državno ljudsko štetje v avstrijskem Primorju 1910*. Ljubljana: Založba ZRC, 2012, str. 25–36, 29; Studen, Andrej: *Uvedba modernih popisov prebivalstva*. V: Cvirn, Janez (ur.): *Slovenska kronika XIX. stoletja*. Knj. 1: 1800–1860. Ljubljana: Nova revija, 2001, str. 443–444, 443.

⁶⁴ *Orts-Repertorium des Herzogthumes Steiermark auf Grundlage der Volkszählung vom 31. 12. 1869 bedrbeitet*. Graz: k. k. statistischen Central-Commission, 1872, str. 128–131; *Obširen imenik krajev na Štajerskem*. Wien: c. kr. Statistična centralna komisija, 1883, str. 256–259; Janisch, *Topographisch-statistisches Lexikon von Steiermark*. Bd. 3, str. 848–851; *Specialni repertorij krajev na Štajerskem: na novo predelan po rezultatih popisa ljudstva dne 31. decembra 1890*. Wien: c.kr. Centralna statistična komisija, 1893, str. 358–363; *Gemeinden Ortschaften Derzeichnik. Obersteiermark III*. Graz: 1900; *Specialni krajevni repertorij Avstrijskih dežel, izdelan na podlagi ljudskega štetja z dne 31. 12. 1910*. IV. Štajersko. Dunaj: c. kr. Statistična centralna komisija, 1918, str. 141–143; *Vorläufige ergebnisse der Volkszählung vom 31. Dezember 1910 in den im reichsrath vertretenen Königreichen und Ländern*. Brünn: k. k. Statistischen Zentralkommission, 1911, str. 27; Glej tudi: Vogelnik, *Prebivalstvo LR Slovenije: Prebivalstvo po naseljih v razdobju 1869–1953*.

⁶⁵ SI_AS 38177/C/R/C411/g/E01 in E02; SI_AS 177/C/F/C411/s93/PT.

Št. mape	Priimek in ime	h. št.
22	Občina	19
23	občina	19
24	Švab Franc	14
25	Vošnjak Janez	25
26	Grolnik Janez	45
27	Irman Gregor	44
28	Tausus Janez	17
29	Irman Gregor	44
30	Irman Gregor	44
31	Cehner Janez	43
32	Klabočar Jožef	42
33	Herman Karel	41
34	Mak Janez	40
35	Moša Jožef	39
36	Občina	
37	Šemon Jurij	38
38	Tičer Anton	37
39	Mesner Elizabeta	35
40	Srdinšek Marija	34
41	Velemše Janez	33
42	Švarc Matija	32
43	Občina	
44	Herman Jurij	31
45	Veraus Jožef	29
46	Samobor Pavel	30
47	Poklač Ana	28
48	Tičer Anton	37
49	Plamberger Andrej	25
50	Vošnjak Janez	27
51	Ojsteršek Jurij	26
52	Leb Marija	12
53	Šaler in Slatinšek	11
54	Florjanc Lovrenc	3
55	prazno	
56	Krubenšek Mihael	5
57	Lempel Marija	4
58	Gospotvo Šoštanj	2
59	Gospotvo Šoštanj	1
60	Laporšek Agata	74
61	Vegund Jakob	6
62	Slatinšek Anton	7
63	Keber Jožef	8
64	Kuhar Janez	9
65	Sauter Jakob	71
66	Kohler Eleonora	73
67	Roser Jakob	70
68	Papež Jožef	69
69	prazno	68
70	Mak Franc	67
71	Mak Franc	
72	Plamberger Anton	66
73	Plamberger Anton	66

Št. mape	Priimek in ime	h. št.
74	Roser Janez	64
75	Poklač Maksimiljan	65
76	Cerkev	
77	župnija	
78	Šarner Leopold	63
79	Gospotvo	1
80	Mesner Benedikt	62
81	Švab Franc	14
82	Müller Jožef	13
83	Jelenc Franc	24
84	Kokošinek Jožef	23
85	Eder Anton	22
86	Švarc Janez	21
87	Mörtl Franc	20
88	Magistrat	19
89	Leb Andrej	18
90	Tausus Janez	17
91	Šoln Anton	16
92	Volf Gašper	15
93	Mesner Franc	61
94	Šmit Franc	60
95	Šmit Franc	59
96	Toter Jožef	58
97	Valenci Janez	57
98	Cokan Jožef	57
99	Lorger Anton	56
100	Tlaker Jurij	55
10	Vošnjak Mihael	54
102	Kasarna, trg	53
103	Šarner Sebastjan	47
104	Šimon Luka	48
105	Šimom Mihael	46
106	Drej Matija	52
107	Kosar Jakob	49
108	Kotnik Peter	51
109	prazno	50
110	Frölich Anton dediči	10
111	občina	

Tabela: Izvleček iz zapisnika stavbnih parcel po franciscejskem katastru 1826⁶⁶

V trgu Šoštanj je bilo leta 1822 78 hiš in 424 prebivalcev.⁶⁷ Omenjeni zapisnik stavbnih parcel je skladen z zapisi v zapisnikih duš za trg Šoštanj. Po zapisniku duš je imela Graščina Thurn številko 1 (Dominium Schönstein), Arrest haus pa številko

⁶⁶ SI_AS 177/C/R/C411/ D4002, Bauparcellen Protokoll der gemeinde Schönstein, Bezirk Schönstein, 1826.

⁶⁷ Schmutz, Carl: Historisch Topografische Lexicon von Steyermark, III. Theil. Bd. Graz, 1822, str. 250, 251, 510, 511.

2, ki so jima sledile ostale številke v katastrski občini.⁶⁸ Primerjava s franciscejskim katastrom 1875 kaže, da je bila večina zidanih stavb v Glavnem trgu (Hauptplatz 755/1), ki so ga, gledano od mosta iz spodnjega dela trga, na levi obkrožale hiše št. 43 (Johan Cehner), št. 22 (Anton Eder), št. 21 (Johann Schwarz), št. 20 (Franz Mörtl), št. 19 (Magistrat, stavbna št. 88), št. 18 (Anamarija Leeb), št. 17 (Johan Tausen), št. 16 (Anton Sholn), št. 15 (Wolf) in št. 14 (Franz Schwab) v zgornjem delu trga. Na desni strani trga so bile hiše številčene iz zgornjega dela trga vogalna hiša št. 62 (Benedikt Mesner), št. 61 (Franz Mesner), št. 60 (Franz Schmid), št. 59 (Franz Schmid), št. 58 (Johann Totter), št. 57 (Johann Valenzi), št. 55 (Franz Tlaker), št. 54 (Mihael Woschnak) in št. 108 (Gemeinde) v spodnjem delu trga pri lesenem mostu čez Pako. Stavbne parcele so

bile oštevilčene v črni barvi. Med stavbami v trgu izstopa št. 19 (trški Magistrat) v karti obarvana z močnejšo karminsko rdečo barvo, s katero so označevali pomembnejše upravne oziroma javne stavbe. Izven jedra je bila z močnejšo karminsko rdečo barvo obarvana cerkev sv. Mohorja in Fortunata št. 7 (Kirche) in št. 81 (Pharre – vemo, da je bila na tem mestu kaplanija). Vse omenjene stavbe so bile zidane, pročelja hiš v trgu so bila poudarjena z močnejšo črto. Za omenjenimi trškimi hišami so bile zemljiške parcele, ki so bile označene s številko rdeče barve. Travniske površine so bile obarvane svetlo zeleno, vrtovi pa s temnejšo zeleno barvo. Na teh zemljiščih so večinoma stala lesena gospodarska poslopja, obarvana z rumeno barvo in niso bila številčena. Lesene hiše izven trškega jedra so bile obarvane rumeno in številčene po zaporedju.⁶⁹

Trg Šoštanj leta 1875 z vpisanimi hišnimi številkami⁷⁰
(Markt Schönstein, 1875)

⁶⁸ NŠAM, Status Animarum 1846–1852, 1869–1878, 1889–1915, 1916–1924.

⁶⁹ SI_AS 177/C/R/C411/E01, E02, D4002, Bauparzellen Protokoll der gemeinde Schönstein, Bezirk Schönstein, 1826.

⁷⁰ Geodetska uprava Velenje, Kataster Šoštanj/ ZKN_2880/0959_0006.djvu (1875).

Sklep

Že objavljena razprava »Vsaka ulica, trg in cesta, tudi če ima le eno hišo, mora imeti svoje ime«, ki sem jo objavil v Zgodovini za vse leta 2017⁷¹ je torej v pričujoči razpravi dopolnjena s sodobnejšimi dognanji in podrobnejšo interpretacijo virov. Gre za poglobljeno obravnavo ledinskih poimenovanj in vprašanja uvajanja hišnih števil. Vse do dvajsetega stoletja je bilo poimenovanje predelov trškega ozemlja Trga Šoštanj v domeni prebivalstva, ki je za posamezne kraje uporabilo posebna imena. Od tod izhajajo torej najstarejša ledinska imena, kot so: Trg Šoštanj, Metleče, Mlake, Zgornje Polje in Gorice. Naselja so nastala ob prometnih poteh (cesta Velenje proti Šoštanju in naprej proti Lokovici ali mimo trga naprej proti Črni ali z odcepom proti Slovenj Gradcu) in pomembnih križiščih. Posebnost, ki zbudi pozornost, je farna cerkev sv. Mihaela, ki je stala na meji in že v katastrski občini Družmirje. Pod cerkvijo na stičišču cest je bila ledina Tržišče. Kljub prometni legi pa se tam ni razvila trška naselbina, ta je nastala pod gradom Šoštanj. Glavni trg v Šoštanju je v virih omenjan kot osrednji trški prostor v ledini Trg Šoštanj. Konskripcijski kraji so bili uvedeni leta 1770 za potrebe vojaškega nabora. Da bi izboljšali preglednost in učinkovitost štetja, je bilo s patentom določeno tudi oštevilčenje hiš, tako so v trgu Šoštanj vse stanovanjske stavbe dobile prvo hišno številko. Vpogled v gradivo terezijanskega in jožefinskega ter kasnejšega franciscejskega katastra daje torej zelo pomembno spisovno in grafično gradivo, ki omogoča spremljanje razvoja starih ledinskih imen in stavbnega fonda.

Viri in literatura

Arhivski viri

Arhiv republike Slovenije (SI_AS)

SI_AS 1010, Jožefinski kataster za Štajersko (1784–1790), šk. 302, Okrajna gosposka Šoštanj, št. 7, izvleček (1787).
SI_AS 1110/302, 303, Šoštanj.

SI_AS 1110/302, Družmirje.

SI_AS 177, Franciscejski kataster za Štajersko C 206, m. l. I, II, IV, V (1825).

SI_AS 177/C/F/C411/s93/PT.

SI_AS 177/C/R/C411/ D4002, Bauparcellen Protokoll der gemeinde Schönstein, Bezirk Schönstein, 1826.

SI_AS 177/C/R/C411E01 in E02, Šoštanj k.o., Zbirka kart in zemljevidov, Franciscejski kataster Šoštanj, 1825.

SI_AS 38177/C/R/C411/g/E01 in E02.

Geodetska uprava Velenje

Geodetska uprava Velenje, Kataster Šoštanj/ ZKN_2880/0959_0006.djvu (1875).

Muzej Velenje (MV)

Janisch, Josef Andreas: *Topographisch-statistisches Lexikon von Steiermark*: mit historischen Notizen und Anmerkungen. Bd. 3.: S–Z, str. 753–1492. Graz: Leykam-Josefstahl, 1878.

Zalar, Zalka: *Spomini na preteklo dobo*, 1. zv.

Schmutz, Carl: *Historisch Topografische Lexicon von Steiermark*, III. Theil. Bd. Graz, 1822.

Vošnjak, Laurentius: *Liber memorabilium parochiae s. Michaelis prope Schönstein (Gedenkbuch der Pfarre St. Michael bei Schönstein)*, 1872 (kopija).

Zgodovinski arhiv Celje (SI_ZAC)

SI_ZAC/1023, Zbirka katastrskih map, Gaberke-Družmirje.

SI_ZAC/1019, Družina Woschnagg, AŠ 1, Kupno pismo 14. februar 1788.

Nadškofijski arhiv Maribor (NŠAM)

NŠAM, Status Animarum 1846–1852, 1869–1878, 1889–1915, 1916–1924.

Časopisje

Domovina. Iz Šoštanja l. 2, 2. julij 1892, št. 34, str. 147.

Südsteiersche Post. Schönstein, l. 12, 2. julij 1892, št. 62, str. 2.

⁷¹ *Aplinc, Miran:* »Vsaka ulica, trg in cesta, tudi če ima le eno hišo, mora imeti svoje ime«: od hišnih števil do poimenovanja ulic in trgov v Šoštanju. V: *Zgodovina za vse: vse za zgodovino*, l. 24, 2017, št. 1, str. 53–71.

Grazer Volksblatt, 16. julij 1893, priloga.

Literatura

Aplinc, Miran: *110 let mesta Šoštanj 1911–2021*, Gradiva 13 (Prispevki). Šoštanj: Občina Šoštanj, 2021.

Aplinc, Miran: »Vsaka ulica, trg in cesta, tudi če ima le eno hišo, mora imeti svoje ime«: od hišnih števil do poimenovanja ulic in trgov v Šoštanj. V: *Zgodovina za vse: vse za zgodovino*, l. 24, 2017, št. 1.

Avguštin, Cene: K problematiki meščanske stanovanjske kulture v 16. in 17. stoletju na Gorenjskem. V: *Zbornik za umetnostno zgodovino*. Nova vrsta, l. 7 (1965).

Curk, Jože: Delež italijanskih gradbenikov na Štajerskem v 16. in 17. stoletju. V: *Zbornik za umetnostno zgodovino*. Nova vrsta, l. 7 (1965).

Curk, Jože: *Trgi in mesta na slovenskem Štajerskem: urbano gradbeni oris do začetka 20. stoletja*. Maribor: Založba Obzorja, 1991.

Gemeinden Ortschaften Derzeichnik, Obersteiermark III. Graz: 1900.

Golec, Boris: Zemljiški katastri 18. in 19. stoletja kot vir za stavbno, gradbeno in urbanistično zgodovino slovenskega ozemlja, 2. del. V: *Arhivi: glasilo Arhivskega društva in arhivov Slovenije*, l. 33, št. 2, 2010.

Grabnar, Marija in Rajšp, Vincenc: *Slovenija na vojaškem zemljevidu 1763–1787*, Karte, 5. zvezek. Ljubljana: Znanstveno raziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti in Arhivi Republike Slovenije, 1999, sekcija 163.

Grabnar, Marija in Rajšp, Vincenc: *Slovenija na vojaškem zemljevidu 1763–1787*, Opisi, 5. zvezek. Ljubljana: Znanstveno raziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti in Arhivi Republike Slovenije, 1999, sekcija 163.

Golec, Boris: Terezijanske reforme – gibalo sprememb občutka pripadnosti in povezanosti ter identitet v slovenskem prostoru. V: *Marija Terezija med razsvetljenskimi reformami in zgodovinskim spominom*. Ljubljana: ZRC SAZU, Zgodovinski inštitut Milka Kosa, Založba ZRC, 2018.

Golec, Boris: Šoštanj v stoletjih trške avtonomije. V: *Kronika 2021*, letnik 69, št. 3, Iz zgodovine Šoštanja.

Golec, Boris: *Slovenska prisežna besedila trških skupnosti in neagrarnih poklicnih skupin do konca predmarčne dobe*. Ljubljana: Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede ZRC SAZU: Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU, 2011. <http://nl.ijs.si/e-zrc/prisege2/index-sl.html>, (dostopno 15. januar 2022).

Hribernik, Franc in Ravnikar, Tone (ur., avtor dodatnega besedila): *Mesto Šoštanj – zgodovinski opis*. Šoštanj: Občina Šoštanj, 1998.

Kaiser, Joseph Franz: *Litografirane podobe slovenještajerskih mest, trgov in dvorcev (Stara Kaiserjeva suita 1824–1833)*. Maribor: Umetniški kabinet Primož Premzl, 1999.

Koren Božiček, Milena: Umetnostno zgodovinski oris mestnega jedra in ostalih objektov v Šoštanju. V: Ravnikar, Tone (ur.): *Prispevki k zgodovini Šaleške doline*. Šaleški razgledi 2. Titovo Velenje: Kulturni center Ivan Napotnik, 1989.

Korošec, Branko: *Naš prostor v času in projekciji: oris razvoja zemljemerstva, kartografije in prostorskega urejanja na osrednjem Slovenskem*. Ljubljana: Geodetski zavod SR Slovenije, 1979.

Melik, Vasilij: Slovenci v času Marije Terezije. V: Victor L., Tapie: *Marija Terezija: od baroka do razsvetljenstva*. Maribor: Obzorja, 1991.

Obširen imenik krajev na Štajerskem. Wien: c. kr. Statistična centralna komisija, 1883.

Orožen, Ignacij: *Das Bisthum und die Diözese Lavant. V. Theil. Das Dekanat Schallthal: mit den Seelsorgestationen St. Georg in Skalis, St. Martin bei Schallek, St. Johann am Weinberge, St. Egid bei Schwarzeinstein, St. Pankraz in Ober-Pnikl, St. Mihael bei Schönstein, St. Peter in Zavodnje und St. Andrä in Weisswater*. Graz: Selbstverl, 1884.

Orts-Repertorium des Herzogthumes Steiermark auf Grundlage der Volkszählung vom 31. 12. 1869 bedrbeitet. Graz: k. k. statistischen Central-Commission, 1872.

Poles, Rok: Internetno brskanje. V: *List: revija za kulturna in druga vprašanja občine Šoštanj in širše – Kulturni listi*, l. XXI, št. 18, september 2016.

- Poles, Rok:** S praporom in partizano skozi luknjo pri vretenu. V: *Kronika 2021–Iz zgodovine Šoštanja*, l. 69, št. 3.
- Specialni krajevni repertorij Avstrijskih dežel, izdelan na podlagi ljudskega štetja z dne 31. 12. 1910.* IV. Štajersko. Dunaj: c. kr. Statistična centralna komisija, 1918.
- Specialni repertorij krajev na Štajerskem: na novo predelan po rezultatih popisa ljudstva dne 31. decembra 1890.* Wien: c.kr. Centralna statistična komisija, 1893.
- Stopar, Ivan:** *Grajske stavbe v vzhodni Sloveniji, med Solčavskim in Kobanskim: občine Mozirje, Velenje, Slovenj Gradec, Ravne, Maribor – Ruše.* 4. Knjiga. Ljubljana: Viharnik: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 1993.
- Studen, Andrej:** *Moderni Avstrijski popisi prebivalstva 1857–1910.* V: Šterbenc Svetina, Barbara (ur.), Kolenc, Petra (ur.), Godeša, Matija (ur.): *Zgodovinski pogledi na zadnje državno ljudsko štetje v avstrijskem Primorju 1910.* Ljubljana: Založba ZRC, 2012.
- Studen, Andrej:** *Uvedba modernih popisov prebivalstva.* V: Cvirn, Janez (ur.): *Slovenska kronika XIX. stoletja.*– Knj. 1: 1800–1860. Ljubljana: Nova revija, 2001.
- Vilfan, Sergej:** *Pravna zgodovina Slovencev: od naselitve do zloma stare Jugoslavije.* Ljubljana: Slovenska matica, 1961.
- Vogelnik, Dolfe:** *Prebivalstvo LR Slovenije: Prebivalstvo po naseljih v razdobju 1869–1953.* 1. knjiga. Ljubljana: RSS, 1961, tipkopis.
- Vorläufige ergebnisse der Volkszählung vom 31. Dezember 1910 in den im reichsrate vertretenen Königreichen und Ländern.* Brünn: k. k. Statistischen Zentralkommission, 1911.
- Vošnjak, Josip:** *Spomini (zbral in uredil Vasilij Melik).* Ljubljana: Slovenska matica, 1982.

Zusammenfassung

„AUCH MICH HAT MAN SO OHNE ERBARMEN GEGEN DIE HARTEN STEINE GEPRESST, DIE GRENZE ABER WÜRDE ICH HEUTE VERGEBENS SUCHEN.“

Von den alten Benennungen zu den Hausnummern im Markt Šoštanj

Die Abhandlung »Jede Gasse, jeder Platz und jede Straße, auch wenn sie nur ein Haus haben, müssen einen eigenen Namen haben«, die im Jahr 2017 in *Zgodovina za vse* veröffentlicht wurde, wird in der vorliegenden Abhandlung um neuere Erkenntnisse und eine genauere Quelleninterpretation ergänzt. Es handelt sich um eine vertiefte Erörterung von Flurnamen und die Frage der Einführung von Hausnummern im Gebiet von Šoštanj. Bis zum 20. Jahrhundert lag die Benennung von Teilen des Marktterritoriums von Šoštanj in den Händen der Einwohner, die für einzelne Orte besondere Namen verwendeten. Von da stammen die ältesten Flurnamen wie: Markt Šoštanj, Metleče, Mlake, Zgornje Polje und Gorice. Die Siedlungen entstanden entlang von Verkehrswegen (der Straße von Velenje nach Šoštanj und weiter nach Lokovica oder am Markt vorbei in Richtung Črna oder mit der Abzweigung nach Slovenj Gradec) und wichtigen Kreuzungen. Eine Besonderheit, die die Aufmerksamkeit weckt, ist die Pfarrkirche St. Michael, die an der Grenze und bereits in der Katastralgemeinde Družmirje stand. Unter der Kirche am Berührungspunkt der Straßen lag das Brachland Tržišče. Trotz der Verkehrslage entwickelte sich dort jedoch keine Marktsiedlung, diese entstand unter dem Schloss Šoštanj. Der Hauptplatz in Šoštanj wird in den Quellen als zentraler Marktplatz des Brachlandes Markt Šoštanj erwähnt. Konskriptionsorte wurden im Jahr 1770 für die Bedürfnisse der Musterung eingeführt. Um die Übersichtlichkeit und Effektivität der Zählung zu verbessern, wurde durch ein Patent auch die Nummerierung der Häuser eingeführt, so dass im Markt Šoštanj alle Wohngebäude ihre erste Hausnummer bekamen. Die Einsicht in den Theresianischen und Josephinischen sowie den späteren Franziszeischen Kataster ergibt also bedeutendes schriftliches und grafisches Material, welches die Nachverfolgung der Entwicklung der alten Flurnamen und des Gebäudebestands ermöglicht.

Schlagerwörter: Šoštanj, Kataster, Hausnummern

Damir Globočnik

Zgodovina evropskih parlamentov pozna malo tako strastnih, tako srditih bojov

Obstrukciji v dunajskem državnem zboru leta 1897 in v kranjskem deželnem zboru leta 1902

GLOBOČNIK Damir, ddr., muzejski svetnik, Langusova ul. 29, SI-4240 Radovljica, damirglobocnik1@gmail.com

94(436)“1897/1902”
321.72(436)“1897/1902”

**ZGODOVINA EVROPSKIH PARLAMENTOV
POZNA MALO TAKO STRASTNIH, TAKO
SRDITIH BOJEV**

*Obstrukciji v dunajskem državnem zboru leta 1897 in
v kranjskem deželnem zboru leta 1902*

V osemdesetih letih 19. stoletja se je izraz obstrukcija uveljavil tudi v slovenskem političnem jeziku. Članek podrobneje opisuje obstrukcijo v dunajskem državnem zboru leta 1897 in obstrukcijo slovenskih katoliških poslancev leta 1902, ki je bila prvi primer uporabe obstrukcijske taktike v kranjskem deželnem zboru. V obeh primerih so opozicijski poslanci poleg tehnične obstrukcije posegli po t. i. divji obstrukciji (hrupno motenje normalnega zasedanja, predsedujočega v parlamentu ali govorcev nasprotne strani). Opisani obstrukciji sta bili uspešni, saj so nemški poslanci v dunajskem državnem zboru dosegli odstop ministrskega predsednika grofa Badenija konec novembra 1897, slovenski katoliški poslanci pa so od junija 1902 preprečevali normalno zasedanje kranjskega deželnega zbora. Septembra 1904 jim je s predlogom, da deželni odbor ne sme sprejemati od deželne vlade dopisov, pisanih samo v nemščini, uspelo razbiti koalicijo slovenskih liberalcev in nemških veleposestnikov ter doseči odstop deželnega predsednika.

Ključne besede: obstrukcija, dunajski državni zbor, kranjski deželni zbor

Globočnik Damir, PhD/PhD, Museum Counselor, Langusova ul. 29, SI-4240 Radovljica, damirglobocnik1@gmail.com

94(436)“1897/1902”
321.72(436)“1897/1902”

**THE HISTORY OF EUROPEAN PARLIAMENTS
KNOWS FEW BATTLES SO PASSIONATE, SO
FIERCE**

*Obstructions in the Vienna National Assembly in
1897 and in the Carniola Regional Assembly in 1902*

In the 1880s, the term obstruction also became established in Slovenian political language. The article describes in more detail the obstruction in the Vienna National Assembly in 1897 and the obstruction of the Slovenian Catholic deputies in 1902, which was the first example of the use of obstruction tactics in the Kranj Regional Assembly. In both cases, in addition to technical obstruction, the opposition MPs resorted to “wild obstruction” (noisy disruption of a normal sitting, of the Speaker of the House or of speakers on the opposite side). The two obstructions were successful, as the German deputies in the Vienna National Assembly obtained the resignation of the Prime Minister Count Badeni at the end of November 1897, and the Slovene Catholic deputies prevented the normal session of the Regional Assembly of Kranj from June 1902. In September 1904, they succeeded in breaking the coalition of Slovene liberals and German landlords and in getting the resignation of the Regional President by proposing that the Regional Committee should not accept letters from the Regional Government written only in German.

Keywords: obstruction, Vienna National Assembly, Carniola Regional Assembly

Članek »Simplicissimus na slovenski način« (*Zgodovina za vse*, 1999, št. 2, str. 44–67), ki govori o treh domačih satiričnih listih iz časa okrog leta 1900, ni samo moj prvi članek v reviji *Zgodovina za vse*, temveč tudi eden prvih člankov, ki sem jih objavil o domači karikaturi in satiričnih listih. V letih 1996/1997 sem zaključil magistrski študij na Oddelku za umetnostno zgodovino Filozofske fakultete v Ljubljani (naslov magistrske naloge *Slovenska karikatura 1869–1941*) in izdal knjigo *12 jeznih mož* (podnaslov *12 zgodb o slovenski karikaturi*). Deloval sem na muzejskem in galerijskem področju kot umetnostni zgodovinar in likovni kritik, nisem pa imel nobenih stikov s preučevalci slovenske zgodovine in zgodovinskimi revijami. Med pripravo magistrske naloge sem podrobno prebral tudi zbornik prispevkov *Satira Multi*, ki sta ga ob prvem trienalu satire in humora na Slovenskem Aritas 95 v Šmarjah pri Jelšah zasnovala Drago Medved in Stane Jagodič. V tem zborniku se je na tematiko moje magistrske naloge najbolj neposredno nanašalo razmišljanje dr. Janeza Cvirna o satiri v politiki (»Najbolj smešna je politika«, str. 80–83). V Cvirnovem članku je bil citiran del stenografskega zapisnika seje kranjskega deželnega zbora 4. aprila 1906, na kateri so slovenski liberalni poslanci posegli po obstrukciji. Ta odlomek mi je pomagal razvozlati vsebino ene najbolj zanimivih karikatur v liberalnem satiričnem listu *Osa*, ki je bil eden od treh domačih satiričnih listov, ki so se posredno zgledovali po Münchenskem satiričnem listu *Simplicissimus*. Članek Janeza Cvirna pa je bil tudi razlog, da sem se odločil poslati omenjeni prispevek »Simplicissimus na slovenski način« s prošnjo za objavo na uredništvo *Zgodovine za vse*, čeprav takrat nisem poznal nobenega od sodelavcev revije. Revijo je urejal dr. Andrej Studen. Namesto pričakovanega odgovora, ali bo članek primeren za objavo, me je čez nekaj mesecev presenetila poštna pošiljka z novo številko revije *Zgodovina za vse*, v kateri je bil ta moj članek objavljen in posebej izpostavljen z eno od karikatur na naslovnici. To je bilo spodbudno tudi za moja razmišljanja za nadaljnje preučevanje slovenske likovne satire. Nekaj let zatem sem se odločil, da bi dognanja poskusil povezati v doktorsko disertacijo. Mentor mojega doktorskega študija na Oddelku za zgodovino Filozofske fakultete, v katerem sem se posvetil predvsem uporabnosti karikature in satirične periodike kot pomožnega zgodovinskega vira, je bil dr. Janez

Cvirn, ki je bil tudi pisec uvodne besede v knjigi o Levstikovem satiričnem listu *Pavliha* (Slovenska matica, 2010).

Obstrukcijski poskus slovenskih liberalnih poslancev v aprilu 1906 in njihov satirični list *Osa* sta tako kot nekaj let starejša obstrukcija katoliških poslancev podrobno oziroma precej na široko opisana v knjigi *Narodnonapredna obstrukcija v kranjskem deželnem zboru* (podnaslov *Karikature v satiričnem listu Osa in deželnozborska volilna reforma*, Revija SRP, Ljubljana 2021), ki ne bi mogla nastati brez Cvirnove monografije *Razvoj ustavnosti in parlamentarizma v Habsburški monarhiji: Dunajski državni zbor in Slovenci (1848–1918)* (Oddelek za zgodovino, Filozofska fakulteta v Ljubljani, 2006). Zato sem se namesto prvotno predlagane dopolnitve članka »Simplicissimus na slovenski način« odločil, da v pričujočem članku zberem nekaj podatkov o seznanjanju Slovencev z obstrukcijo kot načinom parlamentarnega boja, in opišem obstrukcijo v dunajskem državnem zboru leta 1897 in obstrukcijo slovenskih katoliških poslancev leta 1902, ki je bila prvi primer uporabe obstrukcijske taktike v kranjskem deželnem zboru.

Bralci slovenskih časnikov so besedo obstrukcija najbrž lahko prvič prebrali okrog leta 1870, na primer v inseratih za »Redlingerjeve svalke« (zdravilne napitke), ki jih je objavljala časnik *Slovenski narod*. V medicinski terminologiji obstrukcija pomeni zaporo, prekinitve, oviranje pretoka (SSKJ na primer razlaga obstrukcijo kot »zamašitev, začepitev cevastega organa«). V političnem jeziku naj bi besedo obstrukcija prvič uporabili leta 1841 v ZDA, kar naj bi storil vodja stranke Whig Henry Clay.¹ V osemdesetih letih 19. stoletja se je izraz obstrukcija uveljavil tudi v slovenskem političnem jeziku.

Obstrukcija je način parlamentarnega boja, ki ga uporablja zlasti parlamentarna opozicija, ki lahko s formalnimi predlogi, dolgimi govori in drugimi sredstvi zavlačuje ali preprečuje obravnavo in sprejem kakih sklepov. Da bi onemogočili delo parlamenta so poslanci lahko izvajali t. i. tehnično obstrukcijo, pri čemer so izkoriščali vse možnosti

¹ Po: Oswald Koller, *Die Obstruktion / Eine Studie aus dem vergleichenden Parlamentsrechte*, Zürich-Selnau 1910, str. 113.

poslovnika, ali pa t. i. divjo obstrukcijo, ki se je odvijala v nasprotju s poslovníkom in je vključevala celo nasilje (hrupno motenje normalnega zasedanja, predsedujočih v parlamentu ali govorcev nasprotne strani). O nekaterih primerih divje obstrukcije bo tekla beseda v pričujočem prispevku.

Pri tehnični obstrukciji so poslanci ob začetku vsake seje v proceduro vlagali najrazličnejše nujne predloge, peticije, interpelacije in ministrske obtožbe. Nujne predloge je bilo potrebno obravnavati prednostno. Predlagatelj je predlog najprej prebral in obrazložil, sledilo je poimensko glasovanje, kar je zahtevalo čas. Če je parlamentarna večina uspešno vzdržati pritisk nujnih predlogov in je poslanska zbornica začela obravnavo točk dnevnega reda, so obstrukcionisti lahko posegli po t. i. filibustrih (neskončno dolgih govorih).²

Slovenski narod je na primer julija 1882 poročal o seji angleškega Spodnjega doma, ki je trajala kar 32 ur. Obstrukcijo je na burni seji z dolgotrajnimi debatami zakrivilo šestnajst irskih poslancev. Zbornica je sprejela sklep, da se tem poslancem ni potrebno udeležiti nadaljevanja seje. Irski poslanci so skupno zapustili parlament, poslanska zbornica pa »jim je sikala«. Posilni zakon za Irsko je bil sprejet.³ *Ljubljanski list* je leta 1884 omenjal obstrukcije, s katerimi so se angleški lordi v Zgornjem domu upirali volilni reformi.⁴ Tradicija parlamentarizma je bila v Združenem kraljestvu mnogo daljša kot v habsburški monarhiji. Oswald Koller v monografiji *Die Obstruktion* našteva primere obstrukcije v britanskem parlamentu iz let 1771, 1806, 1831, 1833, 1854 itn.⁵

² Po: Jure Gašparič, »Parlament in čas. O dožemanju časa v sodobnem parlamentu«, *Prispevki za novejšo zgodovino*, 2021, št. 2, str. 173. – Oswald Koller med primere obstrukcijskega delovanja uvršča tudi abstinenco, namerno odsotnost poslancev na sejah (po: Oswald Koller, *Die Obstruktion / Eine Studie aus dem vergleichenden Parlamentsrechte*, Zürich-Selnau 1910, str. 57). Začetnik principialne, t. j. tehnične obstrukcije naj bi bil leta 1877 vodja irske stranke Home Rule in irskih predstavnikov v britanskem parlamentu Charles Stewart Parnell (po: Oswald Koller, *prav tam*, str. 25).

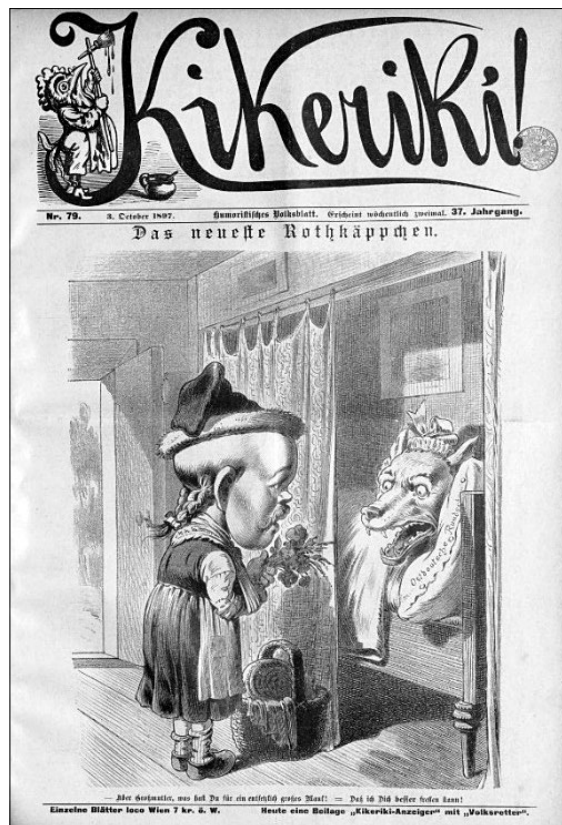
³ Po: »Vnanje države«, *Slovenski narod*, 1882, št. 150.

⁴ Po: »Volilna reforma na Angleškem«, *Ljubljanski list*, 1884, št. 112.

⁵ Po: Oswald Koller, *Die Obstruktion / Eine Studie aus dem vergleichenden Parlamentsrechte*, Zürich-Selnau 1910, str. 23–25.

»Iz avstrijskega parlamenta«, *Österreichische Illustrierte Zeitung*, 21. 9. 1897, št. 34

»Najnovejša Rdeča kapica«, *Kikeriki*, 3. 10. 1897, št. 79

Obstrukcija v dunajskem državnem zboru leta 1897

Konec 19. stoletja so divje obstrukcije ovirale delovanje dunajskega državnega zbora. Slovenci so lahko o obstrukciji, ki so jo aprila 1897 v poslanski zbornici začeli nemški nacionalci in Vsenemci, prebirali podrobna poročila, ki so jih redno objavljali domači časniki. Obstrukcijske dejavnosti nemških poslancev je v monografiji *Razvoj ustavnosti in parlamentarizma v Habsburški monarhiji oziroma Dunajski državni zbor in Slovenci (1848–1918)* opisal Janez Cvirn.⁶ Namen obstrukcije je bil preprečiti parlamentarni večini obnovitev nagodbe z ogrsko polovico monarhije. Naperjena pa je bila predvsem proti jezikovnim naredbam, ki so predpisovale za Češko in Moravsko enakopravnost češčine in nemščine pri uradovanju s strankami. Ministrski predsednik poljski grof Kasimir Badeni je 5. aprila 1897 razglasil jezikovne naredbe za Češko in 25. aprila še za Moravsko. Z naredbami si je želel zagotoviti podporo Mladočehov pri glasovanju o državnem proračunu in obnovitvi nagodbe z Ogrsko.

Neposredno po konstituiranju novega državnega zbora je več nemških strank z nujnimi predlogi zahtevalo ukinitvev jezikovnih naredb in ureditev jezikovnih razmer na Češkem in Moravskem po normalni zakonodajni poti. Parlamentarna večina njihovim predlogom ni priznala nujnosti. 28. aprila 1897 je Nemška napredna stranka začela s tehnično obstrukcijo, ki so jo nemudoma podprli schönererijanci, po velikonočni prekinitvi zasedanja državnega zbora pa so se obstrukcijskemu boju pridružile še nekatere nemške stranke.

Tehnična obstrukcija se je na začetku maja 1897 spremenila v hrupno. 6. maja so poslanci začeli obravnavati ministrske obtožbe, ki so jih zoper Badenija in pod jezikovne naredbe podpisane ministre vložili poslanci Nemške napredne in Nemške ljudske stranke. *Slovenski narod* je ministrske obtožbe označil za veliko taktično napako opozicije: »Obtožba ministerstva, to je zadnje sredstvo, katero ima kaka opozicija na razpolaganje. Porabiti sme to sredstvo le v skrajni sili, v trenutku ko ž njimi gotovo

doseže velik efekt. Pravno utemeljevanje predloga je preklavrno, stvar na sebi uprav malenkostna, in zategadelj niso te obtožnice dosegle drugega uspeha, kakor da so obudile veselost. Nerodnost nemške opozicije je prava sreča za vlado in za vladno stranko.«⁷ Med obravnavo ministrskih obtožb je nemir v dvorani povsem ohromil delo parlamenta. Vsenemški poslanec Karl Hermann Wolf je Čehe in Slovence označil za manjvredne v primerjavi z Nemci: »Zdaj šele spoznate našo moč, zdaj šele spoznate, da se Nemci ne klanjamo Čehom, Slovincem in vsem drugim takim malovrednim, globoko pod Nemci stoječim narodom.«⁸ Po tridnevni razpravi je večina poslancev zavrnila ministrske obtožbe. Tehnična obstrukcija (vlaganje nujnih predlogov, poimensko glasovanje in branje peticij) je popolnoma ohromila delo parlamenta. Ministre so pred napadi morali ščititi češki poslanci. Na seji 24. maja 1897, ki je trajala od 11.20 do 20.30, je večina izglasovala predlog mladočeskega poslanca Josefa Kaizla, naj se pred poimenskim glasovanjem o navadnih predlogih ne dovoli desetminutnega odmora. Zaradi te in drugih kršitev poslovnika je naraščalo nezadovoljstvo z vlado tudi med zmernimi nemškimi političnimi skupinami. Ministrski predsednik Badeni je 2. junija 1897 zaključil zasedanje parlamenta.

23. septembra 1897 se je začela XIII. sesija državnega zbora. Na prvi seji je poslanec Josef Gregorig vprašal predsednika državnega zbora viteza Davida Abrahamowicza, ali je v zbornici res šestnajst v zbornične sluge preoblečenih policajev oziroma redarjev. Gregorig je zahteval, naj se redarje nemudoma odstrani. Karl Hermann Wolf je stopil k Badeniju in mu zakričal v obraz: »Odgovorite! Če je to res, tedaj je to sramotna podlost!« Badeni je takoj zapustil zbornico. Dan zatem sta general Uexküll in polkovnik Resch v Badenijevem imenu pozvala Wolfa na dvoboj s pištolami. Wolf je na dvoboju 25. septembra 1897 s prvim strelom ranil Badenija v laket, za kar je preko noči postal nemški nacionalni junak.⁹

⁶ Janez Cvirn, *Dunajski državni zbor in Slovenci (1848–1918)*, Zgodovinsko društvo Celje in Znanstvena založba Filozofske fakultete, Ljubljana 2015, str. 152–160.

⁷ »Državni zbor. Na Dunaju, 30. aprila«, *Slovenski narod*, 1897, št. 99.

⁸ »Državni zbor. Na Dunaju 6. maja«, *Slovenski narod*, 1897, št. 103.

⁹ Po: »Državni zbor. Dunaj, 26. september«, *Slovenec*, 1897, št. 220.

Dvobojevalca Badeni in Wolf pred parlamentom,
Kikeriki, 11. 10. 1897, št. 82

Na dan dvoboja je poslanska zbornica (ministrskega predsednika Badenija je nadomeščal baron Gautsch) iz svoje srede izvolila delegacijo za pogodbeno pogajanja z Ogrsko. Za sodelovanje pri volitvah članov delegacije so se odločili v Nemški napredni in Nemški ljudski stranki ob zgražanju schönereijancev. Nemška obstrukcija se je nadaljevala 12. oktobra 1897, ko je vlada v poslanske klopi poslala pogodbeni provizorij. S preprečitvijo pogodbenega provizorija, s katerim bi za eno leto podaljšali stare pogodbenne zakone, so nemške obstrukcijske stranke želele vreči Badenija. Nemški obstrukcionisti so na vsako sejo vlagali nujne predloge in zahtevali poimensko glasovanje ter v branje predlagali številne peticije. Zoper ministre so vlagali ministrske obtožbe. Med 30. septembrom in 20. novembrom 1897 so 84-krat poimensko glasovali o peticijah, za kar so porabili 58 ur. Posamezne seje so trajale okoli 6 ur, od tega so tri do štiri ure porabili zgolj za poimensko glasovanje. Če je vladi vendarle uspelo, da so njeni predlogi prišli na dnevni red zasedanja, so obstrukcionisti posegli po filibustrih.

Podpredsednik poslanske zbornice dr. Karel Kramař je v upanju, da bodo obstrukcionisti popustili zaradi fizične utrujenosti, 19. oktobra 1897 sklical večerno sejo, ki pa je trajala do devetih zvečer naslednjega dne. Seja se je sprevrgla v hrupni izbruh nemškega nezadovoljstva. Poslanci so si grozili s pestmi in kosi razbitih mizic. V želji po čimprejšnji obravnavi pogodbenega provizorija se je vlada odločila preložiti volitve novega predsednika poslanske zbornice. Konec oktobra je namreč odstopil predsednik poslanske zbornice dr. Theodor Kathrein. Vladna večina je podprla predlog načelnika parlamentarne komisije in Poljskega kluba poslancev viteza Apolinaryja Jaworskega, da naj bosta odslej dve seji dnevno (na dopoldanskih ali popoldanskih sejah naj bi opozicija izvajala obstrukcijo, na večernih sejah pa naj bi večina dokončala prvo branje pogodbenega provizorija). Oba sklepa sta bila v nasprotju s poslovníkom, zato je opozicija napovedala najostrejšo obstrukcijo.

Prva dvojna seja je bila napovedana 28. oktobra 1897. Med popoldansko sejo sta potekala branje nujnih predlogov in poimensko glasovanje, na večerni seji je poslanec Nemške napredne stranke in tajnik brnske trgovinske zbornice dr. Otto Lecher o ogrski nagodbi govoril več kot 12 ur »*zdržema, stvarno, logično in dobro*«, tako da se je seja končala šele naslednjega dne zvečer. Dr. Lecher naj bi s tem dosegel absolutni rekord v govorništvu v dunajskem parlamentu.¹⁰ Karl Hermann Wolf je med Lecherjevim nastopom s kosi razbite miznice začel udarjati po mizi v taktu neke koračnice, žvižgal, kričal in grozil je poslancem-rediteljem. Wolf: »*Ne mirujem, in če me ubijete! Žal mi je, da razsajam, pa ne morem drugače. Jaz zahtevam konec seje, ker sem v nevarnosti.*« Zaradi Wolfovega razgrajanja Lecherja ni bilo mogoče slišati, zato je Lecher svoj govor narekoval stenografu. Wolf se je čez nekaj časa umiril in odšel na hodnik, od koder ga ni bilo nazaj do pete ure zjutraj. »*Medtem je dr. Lecher počasi in mirno nadaljeval svoj govor in ga končal ob ¼9. uro dopoldne; torej je govoril s kratkimi presledki 12 ur. Mož je seveda udrihal po vladi, večini, Slovanih itd., a dokazal navzlic temu veliko znanje in – zdrava pljuča. Mej govorom je pil črno vino in kavo ter prebiral list za listom, katerih je imel celo kopico pred seboj na mizi. Hrup v zbornici se je po-*

¹⁰ Po: »Po 25urni bitki«, Slovenski narod, 1897, št. 249.

legel, Wolf in Türk sta zaspala na hodniku, zbornica se je izpraznila, le 30 do 40 poslušalcev se je usedlo okrog Lecherja, ki je drobil svoje 'gradivo', kakor miš gloda skorjo kruha. Vsi ostali poslanci so polegli po klopih na hodniku, v bralni in vsprejemni dvorani, vse je zasedeno in položeno, posamni poslanci dremljejo na sedežih ali pa preganjajo spanec s kavo, čajem in vinom. – Zbornica je podobna vojnemu taboru v pozni noči.«¹¹

Tudi večerna seja 4. novembra 1897 je bila znamenovana z izpadi vsenemških in krščansko-socialnih poslancev, ki so si grozili s pestmi in drug drugega obkladali z raznimi psovki. Po večkratnih opominih je podpredsednik pozval Schönererja k redu. Levica je z vzkliki motila govor dr. Karla Luegerja, ki je označil Schönererja za sleparja in malopridneža.¹² Krščanski socialci so Wolfu očitali skorumpiranost in sodelovanje z Judi, radikalnemu vsenemškemu poslancu Georgu von Schönererju pa lastništvo hiše, v kateri naj bi bil bordel, in alkoholizem. Poročevalec Slovenskega naroda je zapisal: »Zgodovina evropskih parlamentov pozna malo tako strastnih, tako srditih bojov kakor je bil ta, a tako surovega, tako ostudno prostaškega, tako podlega boja ne pozna nobenega. Ta boj se ni vršil v mejah parlamentarne dostojnosti, ta boj je prekoračil vse meje dopustnosti, in vsak avstrijski državljani se mora v dušo sramovati teh živinsko surovih prizorov, katere so v parlamentu uprizorili sinovi tistega naroda, ki druge proglašajo za 'minderwerthig' in si prisvajajo poklic nenemške narode osrečiti s svojo kulturo.«¹³ Seja se je zaključila ob 10. uri dopoldan naslednjega dne.

Nemški poslanci so 6. novembra 1897 začeli z obstrukcijo v proračunskem odboru, ki naj bi obravnaval v prvem branju sprejeti nagodbeni provizorij. 12. novembra so za predsednika poslanske zbornice izvolili viteza Abrahamowicza. Na sejah med 17. in 22. novembrom je zbornica normalno delovala. Poslanci so v popolnem soglasju obravnavali vse nujne predloge in začeli razpravo o raz-

delitvi nujnih posojil za spričo naravnih katastrof prizadeto kmečko prebivalstvo.

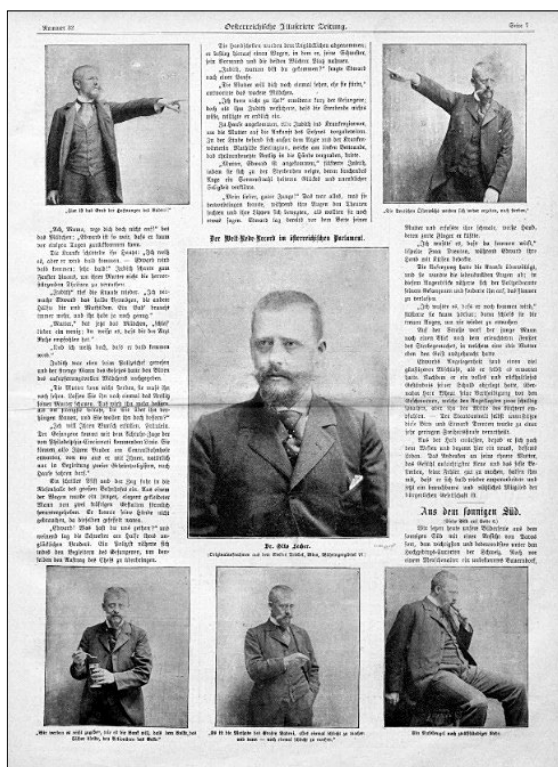
Obstrukcija se je nadaljevala na seji 24. novembra 1897, za katero je bilo predvideno drugo branje nagodbenega provizorija. Nemški poslanci so najprej s tehnično obstrukcijo poskušali onemogočiti začetek obravnave zakona. Vložili so 68 peticij, od katerih se jih je 56 nanašalo na jezikovne naredbe. Ker so bile peticije identične, je mladočeški poslanec dr. Emanuel Dyk predlagal, naj se prebere zgolj ena, s čimer se je Abrahamowicz strinjal. Nemški poslanci so v tem predlogu videli kršitev poslovnika. Nemir v zbornici je naraščal, na predsedniškem podiju je bilo iz minute v minuto več poslancev, ki so od predsednika Abrahamowicza zahtevali besedo. Abrahamowicz jih je zaman pozival, naj se posedejo v klopi in umirijo, češ da bodo vsi prišli na vrsto. Stopnjevali so se besedni dvoboji med nemškimi in slovanskimi poslanci. Ko je Abrahamowicz dal na glasovanje predlog dr. Dyka je v zbornici nastal peklenski trušč. Schönerer, ki je od predsednika vztrajno zahteval, naj mu dodeli besedo, se je napotil proti predsedniški tribuni, zgrabil predsednikov zvonec in zakričal: »Jemljem si besedo!« V trenutku se je na podiju znašla množica poslancev desnice in levice. Poslanca Johann Potoczek in Jan Pospisil sta poskušala s predsedniške tribune izriniti Schönererja in Wolfa. Potoczek je Schönererju iztrgal zvonec in ga postavil na predsednikovo mizo. Abrahamowicz je prekinil sejo za 20 minut. Ob vrnitvi v zbornico so ga sprejeli z najrazličnejšimi psovki. Abrahamowicz je ukazal parlamentarnemu slugi Močniku, naj mu prinese nov zvonec. Zvonca, ki ga je onečastil Schönerer, se ni želel več dotakniti. Nov zvonec mu je iztrgal iz rok poslanec Wolf. Abrahamowicz se je odločil za desetminutni odmor. Rediteljem je ukazal, naj izpraznijo predsedniški podij. Med odmorom se je med poslanci levice in desnice začel vsesplošni pretep. Ko je Potoczek poskušal Wolfu iz rok iztrgati predsedniški zvonec, so nanj trumoma navalili nemški poslanci.

Slovenski narod je poročilo o seji dunajskega parlamenta 24. novembra 1897 komentiral z naslednjimi besedami: »Ni ga na vsem svetu parlamenta, v katerem bi se bili kdaj dogodili vsaj približno tako surovi, tako brutalni prizori, kakor so se vršili včeraj v avstrijski poslanski zbornici. Človeku, čitajočemu

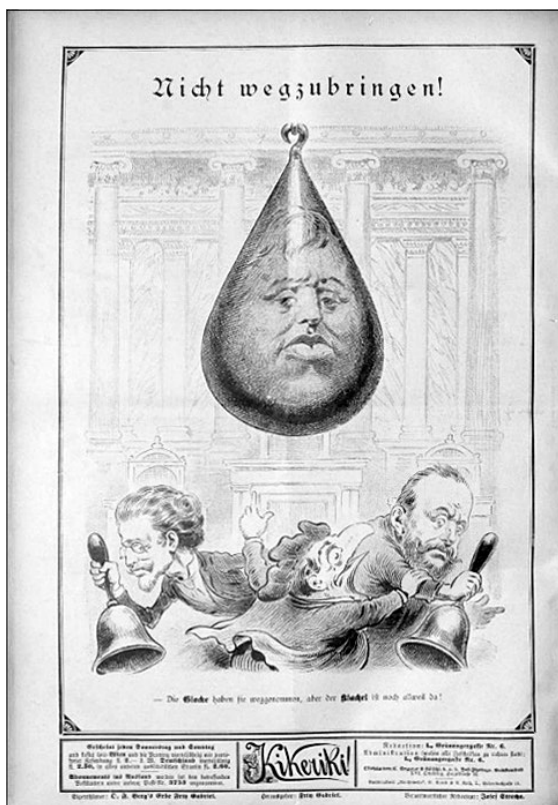
¹¹ Po: »Državni zbor, Dunaj, 29. oktobra«, Slovenec, 1897, št. 249.

¹² Po: »Državni zbor, Dunaj, 4. novembra«, Slovenec, 1897, št. 253.

¹³ »Po bitki«, Slovenski narod, 1897, št. 254.

Dr. Otto Lecher, svetovni rekorder v parlamentarnem govorništvu, Österreichische Illustrierte Zeitung, 7. 11. 1897, št. 32

»Ne odnesi!«, Kikeriki, 5. 12. 1897, št. 97

poročila, se zdi, kakor da čita popis pretepa in vandal-skega razsajanja kmetijskih fantalinov v kaki gornjaski beznici. Po zraku leteči stoli, prevrnjene mize, na tleh ležeče skupine hropečih, kolnečih, lase in brado si ru-vajočih ljudi, zverinsko rujovenje, padanje pestij po glavah, krvaveči obrazi in – bliskajoč nož ... moj Bog, zdi se nam, da vidimo pred seboj Gorjance, ki s tem načinom vedré svoje od žganja pijane glave. In vendar, ti gnusni razsajači in pretepači, ti junaki z nožem v pesteh niso pijani kmetje, ta prostor ni gorjanska smr-dljiva beznica ... ti pretepači so 'cvet naroda', zastopni-ki avstrijskih volilcev, najuglednejši, najupljivnejši in najizomikanejši možje, elita cislitvanske inteligencije ... prostor pa prekrasni grški hram parlamenta!«

Avstrijsko zbornico so spremenili v pajzelj nemški poslanci, ki so predsedniku zbornice Abramowiczu iz rok strgali zvonec, pahnili so ga s predsedniškega stola in mu grozili, da je moral zbežati, je poročal dopisnik Slovenskega naroda. »Na stoleh ministrov in predsedni-kov sedé, rujovejo Nemci najsurovejše psovke, bijejo s pestmi po predsedniški mizi ter ustavljajo vsako delo.« Poslanec Karl Hermann Wolf je tri četrt ure zvonil s predsedniškim zvoncem. Poslanec Potoczek mu je hotel zvonec potegniti iz rok. Trumoma so nanj pri-drveli Nemci, začel se je pretep. »Poslanci so se tolkli s pestmi, ruvali si lase ter se metali ob tla. Med kričanjem galerije, ki je vpila: 'Fej!' – postajala je gnječa čim dlje večja. Wolf je bil kakor obnorel okoli sebe, nanosnik mu je padel na tla, lasje so mu štrleli v obraz, a on je tulil in kričal, suval in pehal neprestano. Njegov prijatelj Schönerer pa mu je pomagal. Kakor divje zveri sta se zaganjala v državne poslance, dokler ju niso podrli na tla, kjer je deževalo pestij po njuni glavi in hrbtu, da sta vpila in prosila pomoči. A pridružil se jim je še vseučil-lišni profesor posl. Pfersche. Z nožem je začel suvati mej slovanske poslance, a poslanec Lamisch mu ga je izvil iz pesti ter ga vrغل v stran. Poslanci Gessmann, Lorber in Ghon so krvaveli, a poslanec Wolf je še vpil: 'Prihodnjič prinesem seboj revolver!' Vsa zbornica je bila podobna bojišču, povsod so delale pesti, povsod se je kričalo in psovalo, da ni bilo ničesar razumeti.«¹⁴

Predsednik državnega zbora je prekinil zasedanje in prosil poslance, naj mu naznanijo imena tistih to-varišev, ki so začeli pretep, da lahko začne postopek proti njim. Dan po seji je na zaslišanju okrog dvajset poslancev potrdilo, da je nameraval praški univer-

¹⁴ Po: »V znamenju noža«, Slovenski narod, 1897, št. 270.

zitetni profesor Emil Pfersche zaklati poslanca Březnowskega. Najpomembnejša so bila pričanja poslancev dr. Engela, Milewskega in Frana Šukljeta, ki je stal med Wolfom in Pferscherjem. Naenkrat se je v Pferscherjevih rokah znašel nož, je povedal Šuklje. Pfersche je vpil »Nož imam« in ga sukal proti Březnowskemu. Šuklje je zgrabil Pferscheja za roko in mu rekel: »Za Boga, pomislite gospod kolega, kaj ste in kaj delate,« vendar se je Pfersche iztrgal Šukljetu in kričal: »Jednega moram zaklati, jednemu moram trebuh razparati.« Prof. Milewski je potrdil, da je Pfersche vihtel nož in pozival somišljenike, naj vzamejo nože v roke. Tudi Engel je Pferschu rekel: »Osvestite se vendar,« a se ta zanj ni zmenil in je kričal: »Jednemu moram trebuh razparati.« Wolanski je povedal, da je v trenutku, ko je Pfersche z nožem planil na Březnowskega, priskočil in udaril Pferscheja s pestjo po glavi.¹⁵

Na seji naslednjega dne so po predsedniku Abrahamowiczu znova deževale psovke. Wolf je kričal: »Ven s Poljakom! Hočemo drugega predsednika, ne pa tega gaunarja!« Član katoliškega centra grof Julius Falkenhayn je v imenu desnice predlagal spremembo poslovnika parlamenta, s katero je dobil predsednik parlamenta pooblastilo, da poslance, ki z govori, medkllici, vedenjem ali izgredi motijo in onemogočajo delo parlamenta, izključi za tri seje, na predsednikov predlog pa jih lahko zbornica izključi celo za 30 dni. Večina v zbornici je Falkenhaynov predlog sprejela. Slovenski narod je poročal, da so Nemci med glasovanjem in zlasti po glasovanju zopet uprizorili velike škandale. »Nekateri so skušali siloma naskočiti predsedništvo. Tulili so, razbijali in piskali, psovali predsednika Abrahamowicza, ministrskega predsednika grofa Badenija in železniškega ministra Guttenberga, potem pa pod vodstvom dr. Lemischa jeli skakati čez ograjo okrog predsedništva. Pahnili so predsednika Abrahamowicza v stran in zasedli predsedništvo, pred vsemi Lemisch, Hochenburger, Dobernig in Wolf, tako da je moral Abrahamowicz zapustiti dvorano.«¹⁶

Predsednik Abrahamowicz je na seji 26. novembra prvič uporabil sprejeti poslovnik (Lex Falkenhayn) in dal izključiti za tri seje Wolfa, Schönererja,

poljskega socialdemokratskega poslanca Daszynskega, Bernerja in še osem socialdemokratskih poslancev, ki so Abrahamowicza in dr. Kramarja pričakali s psovkami. Nekaj socialdemokratskih poslancev je preskočilo ograjo in pričelo kričati pred ministrskimi sedeži, ostali poslanci leveice so kričali v poslanskih klopeh. »Kar skoči socialni demokrat žid Berner kot maček mimo grofa Badenija čez mizo proti predsedniku, bije in tolče po mizi; v istem hipu drve mimo ministrov in od strani vsi socialni demokrati proti Abrahamowiczu, s silo ga vržejo s stola ter potisnejo po stopnicah na desno stran. A tu so že Mladočehi dr. Lang, Udržal, podpredsednik Kramar in drugi, in boj s pestmi se prične. Sluga Močnik zgrabi jednega, Lang drugega, Udržal tretjega, in sicer Bernerja. Udarci po glavah mah na mah, vse strmi, vse kriči, mnogi si zatisnejo oči, da ne vidijo divjega pretepa. Bernerja odnesejo iz dvorane na desni strani ob klopeh. Dr. Kronawetter omedli, dva tovariša ga odvedeta iz zbornice. Na galeriji, ki je zopet do zadnjega kotička natlačena, mnogi tulijo, žvižgajo, kot na povelje na stotine oseb razgrne v zraku velike robce ter pozdravljajo ž njimi – gladijatorje v areni. Skoraj vsa levica, obrnjena proti galeriji, odzdravlja z robci. Klici: revolucija, anarhija, škandal, čujejo se iz bučanja glasov. V gručah si poslanci sikajo in vikajo v obraze. Wolfa in Glöcknerja držita dva za vrat, Bendel, stari Bendel, stopi na ministersko mesto, hodi gori in doli, deklamuje pred zbornico ter se brani iti z mesta, ko ga pride opominjat reditelj Lang.« V dvorano je vstopilo 60 policistov, ki so po navodilih reditelja, mladočškega poslanca Ignaza Langa začeli odstranjevati poslance. Wolf in Schönerer sta kričala na policijo: »Habt Acht! Recht schaut.« Wolf je psoval desnico, mladočehe in pozival policijo, naj zapusti zbornico, kar se je tudi zgodilo. Poslanci leveice so s kričanjem preprečili govor grofa Stürgha. Predsednik je Wolfa pozval k redu in ga nato izključil iz zbornice za tri seje. »Wolf kriči dalje, predsednik zapusti sedež, takoj vstopi uradnik z desetimi policaji, ki zgrabijo Wolfa ter ga v gnječi odnesó iz zbornice.« Podobna izključitev za tri seje je doletela tudi Daszynskega, ki je brcal z nogami in udarjal z rokami. »V tej gnječi socialni demokrat Verkauf reditelja Langa zgrabi za vrat, a Lang se ga otrese kot kužnega.« Schönerer je udarjal po mizi z železnim drogrom, ovitim v črno platno. Predsednik ga je pozval k redu in izključil za tri seje, policija ga je odvedla iz zbornice. Schönerer je pri vratih zakričal »Hoch

¹⁵ Po: »Telegrafična in brzajavna poročila. Dunaj 24. novembra«, Slovenski narod, 1897, št. 270.

¹⁶ Po: »Konec anarhije«, Slovenski narod, 1897, št. 271.

Germania«, Kittel in Türk sta mu v znak podpore podala roko. Ko so policisti opravili svoje delo, so se pred predsedniškim podijem (ministrskimi sedeži) razporedili v polkrogu in obmirovali. Predsednik je ukazal, naj izpraznijo drugo galerijo, na kateri so se zbrali socialni demokrati in nemški nacionalci. Slovenski poročevalec z Dunaja je menil, da bi se to, kar se je zgodilo 26. novembra, moralo zgoditi že ob začetku zasedanja. »Vse je v strahu, kaj še pride; mnogi poslanci se bojé na ulico, koder je tisoče občinstva, večinoma dijakov. Mnogo dijakov je policija nekda zaprla. Na ulicah so Wolfa kot Cesarja spremljali pouličnjaki. Bil je dan – revolucije v zbornici.«¹⁷

27. novembra 1897 se je divja obstrukcija ponovila. Parlamentarnega slugo Močnika, ki je na ukaz predsednika pritisnil na tipko električnega zvonca in signaliziral začetek seje, so obstrukcionisti pregnali iz dvorane. Abrahamowicza je pričakala mačja muzika. »Unisono kot besni začnó levičarji kričati, teptati, žvižgati, piskati. Celo Menger, Kindermann in Lecher so trobili na trobente.« Obstrukcionisti so se v zboru drli: »Podlež, podlež, podlež!« Celjski poslanec Josef Pommer mu je v obraz zakričal, da je morilec parlamentarizma. Nekateri poslanci so razbijali z miznimi pokrovi, nekateri so bili opremljeni z inštrumenti. Ministrskega predsednika Badenija je pričakalo huronsko vpitje in psovke. Abrahamowicz, v katerega je levica metala kepe papirja, je odšel iz zbornice, ob vrnitvi pa so poslanci začeli vanj metati knjige in druge predmete. Poslanec dr. Pfersche mu je zaklical: »Vi stari armenski pes!«, dr. Roman Jarosiewicz pa: »Oskrunili ste idejo slovanstva, vi zatiralec vseh narodov!« Abrahamowicz je za dvajset minut prekinil sejo. Na poti v predsedniško sobo so k njemu pristopali poljski poslanci, mu stiskali roke in ga poljubljali na lica. V dvorani se je pojavil poslanec Wolf s cilindrom na glavi in gorjačo v roki, kateremu se je je uspelo pretihotapiti v parlament. Stražniki so Wolfa, ki se je upiral, s silo izgnali iz dvorane in ga s policijskim vozom odpeljali v preiskovalni zapor na Deželnem sodišču. Po slabe pol ure je podpredsednik zbornice dr. Kramar zaključil sejo. Trume študentov in delavcev, ki so obkrožile parlament, so pozdravljale nemško-nacionalne in socialdemo-

kratske poslance. Posredovati je morala vojska. Huzarji so s sabljami razgnali večtisočglavo množico demonstrantov pred Deželnim sodiščem. Več oseb je bilo ranjenih, aretiranih je bilo okrog petdeset oseb. Do krvavih nemirov je prišlo tudi v Gradcu. Demonstracije in izgredi so bili v Celovcu.¹⁸

Cesar Franc Jožef I. je iz strahu pred nemško jezo 28. novembra 1897 sprejel Badenijev odstop. V Pragi so zato izbruhnile množične demonstracije zoper Nemce in Jude, zaradi katerih so morali razglasiti obsedeno stanje. Cesar je mandat za sestavo nove vlade zaupal naučnemu ministru baronu Paulu Gautschu von Frankethurnu, ki je pripadal nemški liberalni stranki in je veljal za nasprotnika Slovanov.¹⁹ Badenijevi nasledniki so si pri vladanju pogosto pomagali z uredbo o vladanju v izrednih razmerah (14. § decembrske ustave), ki je omogočala izvajanje nujnih nalog brez sklica državnega zbora.

»Iz divjih parlamentarnih dni: Juriš na predsedniško tribuno«, Österreichische Illustrierte Zeitung, 5. 12. 1897, št. 36

¹⁷ Po: »Državni zbor, Dunaj, 26. novembra«, Slovenec, 1897, št. 272.

¹⁸ Po: »Nemško-narodne in socialno-demokratske demonstracije v Celovcu«, Slovenec, 1897, št. 274.

¹⁹ Po: »Zmaga revolucije«, Slovenski narod, 1897, št. 273; »Državni zbor, Dunaj, 28. novembra«, Slovenec, 1897, št. 273.

Das interessante Blatt, 2. 12. 1897, št. 48

»Vojno stanje v Pragi«, Das interessante Blatt, 9. 12. 1897, št. 49

Obstrukcija v kranjskem deželnem zboru 21. junija 1902

Prvo obstrukcijo v kranjskem deželnem zboru²⁰ so 21. junija 1902 uprizorili poslanci Katoliškega kluba, ki so za sejo pripravili dvanajst nujnih predlogov. Kot prvega je vodja kluba katoliških slovenskih poslancev dr. Ivan Šusteršič utemeljeval nujni predlog za reformo deželnega reda in deželnega volilnega reda, ki bi temeljila na načelu splošne, enake in direktne volilne pravice. Šusteršič je mdr. dejal: »Predvsem, visoka zbornica, moram izrečno poudarjati, da ta predlog glede splošne in enake volilne pravice ni obstrukcijski predlog. Ta predlog bi bila katoliška-narodna stranka vložila in vzdrževala tudi v slučaju, če jej ne bi bilo potreba v njeno veliko obžalovanje izvajati tiste skrajne konsekvence, do katere jo je prisilila tako čudno sestavljena večina tega visokega zbora.« Menil je, da je namen volilnega reda iz leta 1861, kjerkoli je mogoče umetno omogočiti nemško-liberalno večino v vseh deželah in vseh deželnih zastopih. Opozoril je na krivico kurialnega sistema, s katerim je oškodovano kmečko prebivalstvo, medtem ko so volivci, ki volijo v meščanski in veleposestniški kuriji, privilegirani. Dežela Kranjska je s svojih pol milijona prebivalcev pretežno agrikulturna dežela, kajti ogromna večina ljudi živi od kmečkega dela, a ne od veleposestnikov, temveč od malega posestva. Vendar so kmečke občine dobile samo 16 poslancev za deželni zbor, veleposestniki pa deset poslancev. Deželna in državna zakonodaja zanemarjata interes kmečkega stanu. Kmet je za vsak groš, ki ga je prejel od deželne ali državne zakonodaje, dobil vsaj goldinar novega bremena. Posledica takšnega odnosa je tudi izseljevanje, zaradi česar država izgublja najboljše moči, trpi celo njena obrambna moč. Po Šusteršičevem mnenju mestna in veleposestniška kurija nista imeli podlage za obstoj, saj naj ne bi bilo moč govoriti o interesnem zastopstvu, ta bi obstajal samo v primeru, če bi se osnovala kurije na podlagi stanov. Šusteršič je mesta in trge označil za uradniško kurijo, saj so uradniki odločujoči faktor pri volitvah. Glede spremembe deželnega reda je menil, da je potrebno deželni odbor reformirati

²⁰ O obstrukcijah v kranjskem deželnem zboru v prvem desetletju 20. stoletja je v članku »Takega prizora vendar ni mogoče prenašati!«, objavljenem v reviji Zgodovina za vse (2006, št. 2, str. 49–67), pisal tudi Dragan Matić.

ali odpraviti. Katoliška narodna stranka naj ne bi nasprotovala, ko bi se odpravil virilni glas za knezoškofa. Navedel je tudi podatke o številu volivcev: šestnajst voljenih poslancev KNS zastopa 37.412 volivcev, liberalna Narodno napredna stranka z devetimi poslanci zastopa 6399 volivcev, nemška stranka z enajstimi poslanci pa samo 368 volivcev (od tega v Kočevju izvoljeni vitez dr. Anton Schöppel 278 volivcev). Stranki, ki imata večino v deželnem zboru, zastopata torej samo 6.767 volivcev. Ivan Hribar je Šusteršičevo naštevanje podatkov prekinil z medklicem, da KNS zastopa samo okrog 450 duhovnikov.

Šusteršič je liberalnega poslanca in ljubljanskega župana Hribarja spomnil na to, da se je pred leti zavzemal za splošno in enako volilno pravico. V odgovoru na Šusteršičevo utemeljitev predloga je Ivan Hribar mdr. dejal, da vladajoča nemško-liberalna večina toliko časa ne bo privolila v splošno volilno pravico, dokler bo imela duhovščina velik vpliv na ljudstvo in dokler bodo duhovniki izrabljali za volilno agitacijo tudi prižnico in celo spovednico. Dr. Hribar: »Gospôda moja! Dr. Šusteršič me je naravnost izzval, naj govorim, in sicer zato, ker se je spomnil, da sem enkrat v tej visoki zbornici tudi svoj glas povzdignil za splošno in jednako volilno pravico. To je čisto prav, da se je dr. Šusteršič tega spomnil, in tudi jaz se še čisto dobro spominjam tiste seje in besede, katere sem takrat govoril, ter sem še celo toliko odkritosrčen, da priznam, da sem še danes ravno tistega mnenja, kakor takrat. Ali, gospôda moja, stvar mora biti tako urejena, da bo pri splošni in enaki volilni pravici v resnici prišlo ljudstvo do zmage. Naš zakon je tak, da kazni določa za kupovanje glasov. Ali to ni sto- in stokrat več, ako duhovščina s prižnice in v spovednici naše ljudstvo haranguira ...«²¹

Poslanci KNS so v tem trenutku začeli z odločno obstrukcijo. »Letele so ostre besede. Šusteršič in njegovi kompani so psovali kakor pijane barabe, posebno barona Lichtenberga, in se rotili, da ne puste nikogar več govoriti. Šusteršič je premetaval po mizi neki kodeks, kakor bi bil to kak žakelj žlindre, Brejc je razbijal s tintnikom, Schweitzer in Jaklič sta tolkla

s pestmi po mizi.«²² Poslanci KNS so s kričanjem in razbijanjem hoteli preprečiti, da bi Hribar lahko nadaljeval. »Duhovščine ne pustimo obrekovati od takih karikatur! Od Narodovih mazačev ne pustimo duhovščine blatiti! Sram Vas bodi! Fej!« Zahtevali so, naj se Hribar za svoje besede opraviči in naj ga predsedujoči namestnik glavarja baron Lichtenberg pozove k redu, ker je razžalil celoten duhovniški stan. Na Lichtenberga so letele tudi naslednje besede iz klopi poslanske levice: »Vsak naš kaplan je desetkrat več vreden, kot vsi taki baroni, kakor ste Vi!« Hribar svojih besed ni hotel preklicati, baron Lichtenberg ni ugodil zahtevi in je k redu pozval poslance KNS. Liberalni poslanci in poslanci nemške stranke so obstopili Hribarja in stenografe, ki je med velikanskim truščem, ki so ga izvajali katoliški poslanci ob podpori gledalcev, zaključil svoj govor: »Gospôda moja, gospod dr. Šusteršič je – to sem danes videl – veliko večji razgrajatelj kakor pa govornik. On je prej, ko sem govoril o tem, kako se naša duhovščina obnaša v spovednicah, vprašal, če sem kedaj pri spovedi. Priznati moram, gospôda moja, da jaz ne hodim k spovedi, kakor hodi gospod dr. Šusteršič, in on mora torej že bolje vedeti, kaj se pri spovedi godi. Gospôda moja, vsled tega ne vem, če je res, kaj pravi gospod dr. Šusteršič, da duhovščina iz spovednic ne upliva na ljudstvo; če je pa res, potem bi bilo moje govorjenje in očitanje res krivično. Ali jaz imam nasprotno prepričanje in čul sem že dostikrat iz ust volilcev samih, na katere so uplivali duhovniki, in ki so pravili, kake stvari se pri spovedi godé. Če imam kaka stranka taka sredstva na razpolaganje, kakor so peklo in nebesa, potem morate pač priznati, da je uplivanje na ljudstvo s takimi sredstvi krivično, da je to sto in stokrat hujše, kakor pa kupovanje glasov. Kedar bode – kakor danes pri nas ni – res prilika za ljudstvo, da bo prosto volilo in se moglo samo odločevati za svoje kandidate, in da duhovniki ne bodo več mogli uplivati ná-nje, tedaj bodem jaz brezpogojno za prosto in enako volilno pravico.« Ob zaključku Hribarjevega govora je ropot prešel v hrupno obstrukcijo. »Poslanec dr. Šusteršič in somišljeniki bijejo s pestmi, tintniki in sipnicami ob mize in začnejo piskati na trobentice in ropotati z ropotuljami, škrapetci in bobnom. – Ploškanje na galeriji.«²³

²¹ Po: Stenografični zapisnik druge seje deželnega zbora kranjskega v Ljubljani dne 21. junija 1902, Ljubljana 1902, str. 41–51. – Harangirati: slabšalno hujskati, ščuvati.

²² »Deželni zbor kranjski«, Slovenski narod, 1902, št. 141.

²³ Stenografični zapisnik druge seje deželnega zbora kranjskega v Ljubljani dne 21. junija 1902, Ljubljana 1902, str. 53.

Katoliški poslanci so obstruirali tudi med govorom lastnega pristaša dr. Janeza Evangelista Kreka, ki ni mogel priti do besede, »ker so Šusteršič, Brejc, Schweitzer in Jaklič razgrajali«, je zapisal Slovenski narod. »Šusteršič je kravarja Drobniča moral učiti, kako naj dela nemir, a mož je okoren in se kot obstrukcionista ni obnesel. Razen imenovanih je samo še Dular nekaj časa trkal s tintnikom in Pogačnik je prišel parkrat v dvorano ter s svinčnikom prav ponižno malo potrkal, vsi drugi klerikalni poslanci so šli iz dvorane; kmetje so prepustili katoliški 'inteligenci', da uganja pobalinstva, ter po hodniku zdihovali, kaj bo, če deželni zbor ne bo mogel delati in torej ničesar dovoliti za kmeta. / V tem pa so klerikalni poslanci poslali k Schmidtju po razne igrače in začeli pravi pravcati pobalinski koncert s trobenticami in ragljamami ter malim bobenčkom. Zdaj je bobnal Šusteršič, zdaj dr. Brejc. Slednjemu se je bobenček posebno dobro podal, saj je gledalce spominjal na tistega Bobenčka, kjer se je Brejčev tast izkazal kot tihotapec. /.../ Dr. Krek je moral ves čas stati na svojem mestu in se ni smel vsesti, sicer bi bil izgubil besedo. Ubogi Krek! Držal se je kakor Simon Held pod gavgami in kar višnjevi je postajal od dolgega stanja. Muzika se je pa nadaljevala. Čim so Šusteršič, Brejc, Schweitzer in Jaklič vsled utrujenosti nekoliko odnehali, je baron Lichtenberg pozvonil in klerikalni junaki so morali zopet začeti. Najbolj klavrno vlogo je igral konsumar učitelj Jaklič. Tolkel je z neko črepinjo po tintniku, a čim je deželni predsednik pogledal na njegovo stran, ga je kar ruknilo in skril je črepinjo. Dokler je baron Hein gledal na tisto stran, se Jaklič ni ganil in šele nadaljeval, ko je bil gotov, da ga deželni predsednik ne vidi.« Po dve uri in pol trajajoči obstrukciji je Krek zaprosil barona Lichtenberga, če lahko predlog utemeljuje na naslednji seji. Seja se je končala ob 18. uri 15 minut.²⁴

Za obstrukcijsko taktiko so se v poslanskem klubu slovenskih katoliških poslancev odločili soglasno in v navzočnosti vseh članov (razen knezoškofa Jegliča in deželnega glavarja Detele). Obstrukcijskega ropotanja in razsajanja je Katoliški klub oprostil duhovnike, npr. Janeza Evangelista Kreka, in starega poslanca Primoža Pakiža. Vsi ostali poslanci so morali sodelovati.²⁵

²⁴ »Deželni zbor kranjski«, Slovenski narod, 1902, št. 141.

²⁵ Po: Vinko Brumen, »Krekovo deželnozborsko delo«, Srce v sredini / Življenje, delo in osebnost Janeza Evangelista

Tudi naslednja seja 23. junija 1902 ni trajala dolgo. Liberalni poslanec dr. Andrej Ferjančič je odgovoril na žaljivo obdolžitev, ki jo je na seji 21. junija o njem izrekel dr. Ivan Šusteršič: »Mi nimamo med nami nobenih štreberjev, kakor je Vaš dr. Ferjančič, ki je na Dunaju tako dolgo beračil, da si je priberačil avancement za sodnega nadsvetnika extra statum na troške ljudstva.«²⁶ Ferjančič je zanikal Šusteršičevo trditev: »Ampak ker se, kakor pravim, stvar spravlja s stranko skupaj in se hoče dokazati njena malovrednost s tem, bi bilo, gospôda moja, jako vabljivo ozreti se malo po klerikalni stranki, kake subjekte, kake elemente ima pa ta stranka celo na voditeljskih mestih. Ali jaz tega ne storim, omeniti hočem samo eno, da je drzno čelo za to inzulto proti narodno-napredni stranki imel dr. Šusteršič, tisti dr. Šusteršič, glede katerega so sodišča v vseh inštancah pravomočno spoznala, da ima umazane roke.«²⁷ Šusteršič, ki je dr. Ferjančiča motil z medklici, je s somišljeniki prišel pred Ferjančičev sedež in začel udarjati ob mizo: »Lump, lump, lump! Priberačili ste si avancement na troške ljudstva! Kradeš iz žepov ljudstva, to je resnica! Lump, Vi ste lump! Lump, ki je beračil, bo meni očital! Izdajice! Lumpje! Judje!« Deželni glavar je zvonil z zvoncem, prosil za mir in nato prekinil sejo. »Velikansk tumult, hrupni medklici od vseh strani. – Deželni glavar zapusti svoj sedež ter se poda med poslance ter miri in prigovarja. – Ropot in medklici se nadaljujejo.« Deželni glavar

Kreka, Buenos Aires 1968, str. 101.

²⁶ Stenografični zapisnik druge seje deželnega zbora kranjskega v Ljubljani dne 21. junija 1902, Ljubljana 1902, str. 47.

²⁷ Katoliškega prvaka dr. Ivana Šusteršiča so zaradi suma nepoštenega kupčevanja z žlindro imenovali »dr. Žlindra«. Gospodarska zveza je pozimi 1899/1900 naročila večje količine Thomasove žlindre. Načelnik Gospodarske zveze dr. Šusteršič je izročil zvezi 2000 K, da bi lahko žlindro ponujala svojim članom ceneje kot Kranjska kmetijska družba. Nekaj žlindre je bilo 15% namesto 18%, zato so liberalci napadali Šusteršiča in Gospodarsko zvezo. Radikalni nemški poslanec Stein je 24. aprila 1902 zaklical dr. Šusteršiču v neki debati v parlamentu: »Tomaževa žlindra!« To naj bi bilo maščevanje, ker je Šusteršič na tajni seji zaklical Karlu Hermannu Wolfu »spriden študent« (po: »Žlindra v drž. zboru«, Slovenski narod, 1901, št. 96). Zadevo je obravnaval disciplinarni odsek parlamenta, kateremu so Vsenemci predložili prevode člankov iz Slovenskega naroda. Preiskava je ugotovila, da Šusteršičevo osebno poštenje ni bilo prizadeto, njegov zavod pa se je posluževal umazane konkurence, zato odsek za Steina ne predlaga graje. Zadevo je 1. maja 1902 obravnaval plenum parlamenta (po: Fran Erjavc, »Razmah katoliškega gibanja«, Zgodovina katoliškega gibanja, Ljubljana 1928, str. 76–77).

je po daljšem času znova prevzel predsedstvo in neprenehoma zvonil, vendar se je hrup nadaljeval. Dr. Šusteršič proti liberalnim poslancem: »*Judje, lumpje, izdajice! Ste Celje izdali! Izdajice! Plačane vladne beštije!*«, proti dr. Tavčarju: »*Če hočete zaušnice, jih boste tudi še dobili! Banda, koruptna banda! Izdajice!*«. Deželni glavar je prekinil sejo, ki se je končala ob 10.35 dopoldne.²⁸

Izvršni odbor NNS je 6. julija 1902 sklical protestni shod v Sokolski dvorani v Narodnem domu, na katerega so povabili somišljenike iz vse dežele. Govorili so Hribar, Peter Grasselli, dr. Andrej Ferjančič, dr. Ivan Tavčar in dr. Karel Triller. Hribar je dejal, da se tako surova scena, kot so jo uprizorili v deželnem zboru katoliški poslanci, ne primeri niti v kaki beznici. »*Ko sem videl dr. Šusteršiča in njegove tovariše, kako so nahrulili tovariša dr. Ferjančiča, mislim sem, da vidim pred seboj kake pobesnele Indijance. Le tomahavke sem pogrešal, drugače so bili popolnoma slični Indijancem.*« Klerikalci se sicer opravičujejo, da so uprizorili škandal zaradi volitev v odseke, ker jih je zdaj sram in strah, vendar so že pred tem razglašali, da bodo v deželnem zboru delali obstrukcijo. Klerikalcem torej ni za delo in gospodarski napredek dežele. Želeli so doseči razpust deželnega zbora in nato na naslednjih volitvah poskusiti pridobiti toliko mandatov, da bi imeli večino. Dr. Ferjančič je opozoril, da je katoliška stranka v oklicu za državnoborske volitve (17. november 1900) nasprotovala obstrukciji.²⁹ Na zborovanju so sprejeli resolucijo, ki je obsodila nezaslišano, sramotno postopanje katoliške stranke in v prvi vrsti njenega voditelja dr. Šusteršiča na sejah 21. in 23. junija. Odgovorna za posledice tega razdirajočega početja je tudi cerkvena oblast, »*ki je na neizmerno kvar katoliški veri postavila v naši deželi svojo avtoriteto v brezpogojno službo nekrščanskemu klerikalnemu fanatizmu*«. Zborovalci na liberalnem shodu so svoje zaupanje namenili taktnemu in vzornemu obnašanju liberalne deželnozborske delegacije.³⁰

Liberalci so v Narodnem domu lahko zborovali samo pod močnim varstvom policije in orožništva. Pred Narodnim domom so potekali protesti. Ozračje v Ljubljani je bilo tako razgreto, da je prišel deželni predsednik baron Viktor Hein prosit v škofijo, naj vpliva pomirjevalno na ljudstvo.³¹

Ljubljansko delavstvo je na isti dan priredilo javen ljudski shod v veliki dvorani Katoliškega doma, na katerem so se prisotni izrekli za splošno, enako, tajno in direktno volilno pravico. Govorili so Jože Gostinčar, Karel Linhart in Ivan Štefe.³² Istega dne je potekal shod v Ribnici (govornika Franc Jaklič in Evgen Lampe). Soglasno sprejeta resolucija je podprla nastop katoliških poslancev v deželnem zboru.³³

Fran Erjavec piše, da je ogorčenje proti liberalcem, deželnemu predsedniku baronu Heinu, uradništvu, učiteljstvu in podeželskim trgovcem naraščalo, liberalna stranka pa naj bi se kompromitirala tudi med razsodnim meščanstvom in pri izvenkranjskih Slovencih.

Katoliški tabor je v septembru 1902 priredil v Ljubljani veliko zborovanje svojih nepolitičnih družtev. Na njem so izvedli reorganizacijo Slovenske krščansko-socialne zveze. Oktobra so želeli v Ljubljani organizirati velik ljudski tabor, na katerem bi se udeleženci izrekli za splošno in enako volilno pravico. Tabor je vlada prepovedala, ker je *Slovenski narod* napovedal liberalne protidemonstracije. Namesto njega je prišlo zgolj do velikega shoda zaupnikov KNS, na katerem so izvolili Šusteršiča za strankinega načelnika in člane drugih strankinih organov.

Eden za drugim so se nizali shodi, na katerih so govorili poslanci KNS in NNS. Liberalci (npr. Ivan Tavčar na shodu v Hotedrščici 28. oktobra 1902) so nastopali proti splošni volilni pravici, ki naj bila »volilna pravica neumnosti in nazadnjaštva«, saj bi po njeni uveljavitvi predvidoma ne dobili več nobenega mandata. Obstrukcijo katoliških poslancev je podprlo na stotine shodov in zaupnic.³⁴

²⁸ Stenografični zapisnik tretje seje deželnega zbora kranjskega v Ljubljani dne 23. junija 1902, Ljubljana 1902, str. 56–57.

²⁹ Po: »Protestni shod narodno-napredne stranke v Ljubljani«, Slovenski narod, 1902, št. 153.

³⁰ Po: »Protestni shodi«, Slovenski narod, 1902, št. 147; »Protestni shod narodno-napredne stranke v Ljubljani«, Slovenski narod, 1902, št. 153.

³¹ Po: »Shod v Ribnici – Odgovor protestnemu shodu« (govor dr. Evgena Lampeta), Slovenec, 1902, št. 153.

³² Po: »Dva shoda v Ljubljani«, Slovenec, 1902, št. 153.

³³ Po: »Shod v Ribnici – Odgovor protestnemu shodu«, Slovenec, 1902, št. 153.

³⁴ Po: Fran Erjavec, »Razmah katoliškega gibanja«, Zgodovina katoliškega gibanja na Slovenskem, Ljubljana 1928, str.

Knezoškof dr. Anton Bonaventura Jeglič se je moral 28. januarja 1903 zaradi obstrukcije katoliških poslancev zagovarjati celo pred ministrskim predsednikom dr. Ernestom Körberjem, ministrom za uk in bogočastje Wilhelmom von Hartelom in deželnim predsednikom Heinejem. Körber in Hein sta Jegliču zatrdila, da je liberalna stranka pripravljena popustiti glede ključa volitev v zborne odseke. Hein je poudaril, da je potrebno storiti dvoje: prenehati z agitacijo za splošno in enako volilno pravico in dopustiti četrto kurijo, vendar glede števila poslancev vlada ne bo pustila več kot tri, največ štiri poslance. Jeglič je dejal, da bi se agitacijo dalo nekoliko omejiti v smeri razširitve volilne pravice, glede četrte kurije pa bodo potrebni razgovori. Jeglič je o razgovoru obvestil Šusteršiča. Z vladnimi predlogi sta se strinjala tudi Krek in Povše.³⁵ Z ministrskim predsednikom so se zaradi kranjskih razmer sestali tudi liberalci.³⁶

Deželni zbor je bil septembra 1903 ponovno sklican. Katoliški poslanci so nameravali z obstrukcijsko taktiko nadaljevati. Deželni predsednik baron Hein je 15. septembra povabil zastopnike vseh treh klubov k pogajanju za redno poslovanje deželnega zbora, vendar je KNS odklonila vsak razgovor, dokler ne bo zajamčena demokratična preosnova volilnega reda.³⁷ Dr. Šusteršič je izročil deželnemu glavarju 50 peticij za volilno reformo.³⁸

27. septembra 1904 se je kranjski deželni zbor znova sestel. Poslanci KNS so obstrukcijsko taktiko nadomestili s poskusom razrahljanja nemško-liberalnega zaveznitva. Dr. Janez Evangelist Krek je baronu Heinu očital, da je preko uradnega dopisnega urada razširil neresnične, delno sramotilne vesti o protinemških izgredivih v Ljubljani. Katoliški poslanci so glede na »liberalno-nemško sabotažo odsekov« na zasedanju deželnega zbora leto poprej odklonili izvolitev in ponovili nujni predlog za reformo volilnega reda. Na drugi seji je prišlo do vihnih demonstracij proti deželnemu predsedniku Heinu zaradi nemško-provokatoričnih nastopov.

Hribar je javno izjavil, da priznava upravičenost nastopa KNS napram deželnemu predsedniku, vendar mora glasovati proti svojemu prepričanju. Vladajoča liberalno-nemška koalicija znova ni hotela v odseku proučiti volilno reformo, v plenumu pa je katoliškim poslancem s spretnim manevriranjem uspelo prodreti s Krekovim predlogom, ki je naročal deželnemu odboru, da ne sme sprejeti od deželne vlade nobenega dopisa, ki bi bil pisan samo v nemškem jeziku. Krek je obenem izrazil obžalovanje, da govori deželni predsednik Hein v poslanski zbornici skorajda izključno nemško.³⁹

Krekov predlog je na VI. seji kranjskega deželnega zbora 14. oktobra 1904 podprlo 14 poslancev KNS. Krek je v daljšem govoru utemeljeval predlog, za katerega je dejal, da ni obstrukcijski, vendar je nujen, ker deželni predsednik ni hotel odgovarjati na slovenske interpelacije v slovenskem jeziku in je dejal, da ima vlada pravico v korespondenci z deželnim odborom uporabljati nemščino. Krek je navedel tudi podatke, ki jih je našel v stenografskih zapisnikih sej deželnega zbora: tako je deželni predsednik npr. leta 1894 govoril sedemindvajsetkrat, od tega pa je v zapisnikih samo 46 vrst tiskanih v slovenskem jeziku, leta 1895 je v zapisnikih 3392 nemških vrst in samo 78 slovenskih, leta 1897 je nemških vrst 3134, slovenskih pa 31 ... Razmerje med in nemškim slovenskim jezikom je torej jasno (približno 1% slovenščine). Deželni predsednik je na eni zadnjih sej sicer dejal, da v zbornici raje uporablja svoj materni jezik, v katerem se lažje brani in izraža. Vendar je Krek menil, da je deželna vlada c. kr. avstrijska deželna vlada, njen značaj pa ne more zamenjati morebitni nemški izvor kakega uradnika. Deželni predsednik, ki bi moral skrbeti, da bi se gojila v deželi državna misel, nastopa torej kot Nemec.⁴⁰

Deželni predsednik je na Krekove očitke odgovoril v slovenščini. Poudaril je, da sta po zakonu slovenščina in nemščina enakopravna jezika v deželi in tudi v deželnem odboru. Stenografski zapisniki potrjujejo, da je mnogokrat govoril slovensko in v 12 letih, odkar zastopa vlado, je na vsako in-

81–82.

³⁵ Po: Anton Bonaventura Jeglič, *Zapis z dne 31. 1. 1903, Jegličev dnevnik / Znanstvenokritična izdaja*, Celje 2015, str. 189–190.

³⁶ Po: »Shod v Novem mestu«, *Slovenski narod*, 1903, št. 266.

³⁷ Po: »Deželni zbor«, *Slovenski narod*, 1903, št. 213.

³⁸ Po: »Dež. zbor kranjski«, *Slovenski narod*, 1903, št. 218.

³⁹ Po: Fran Erjavec, »Razmah katoliškega gibanja«, *Zgodovina katoliškega gibanja na Slovenskem, Ljubljana 1928*, str. 87.

⁴⁰ Krekov govor na seji 14. oktobra 1904 je bil objavljen kot uvodnik *Slovenca* »Birokracija in slovanska politika« (*Slovenec*, 1904, št. 237).

terpelacijo odgovoril v slovenskem jeziku. Poslanec dr. Viljem Schweitzer (KNS) je predlagal poimensko glasovanje. Glasovala nista samo knezoškof Jeglič in deželni glavar Oton pl. Detela. Vseh 24 slovenskih poslancev se je izreklo za predlog, vseh 11 nemških poslancev je bilo proti. Predlog naj bi dobil v presojo odsek, ki je imel nalogo presojati tudi o Šusteršičevem predlogu glede poročanja c. kr. korespondenčnega urada.⁴¹ Slovenec je poročilo

⁴¹ Po: »Kranjski deželni zbor VI. seja dne 14. oktobra«, Slovenski narod, 1904, št. 235. – Dr. Ivan Šusteršič se je na seji kranjskega deželnega zbora zapletel v besedni spopad z Ivanom Tavčarjem. Liberalni poslanci na tej seji niso podprli nujnosti predloga katoliških poslancev, da bi deželni zbor obravnaval poročanje korespondenčnega urada v zvezi z incidentom na ljubljanskem kolodvoru (demonstranti so napadli kadeta Malitscha in mu odvzeli sabljo). Po uradnem poročilu naj bi Malitscha napadli, ker je s trafikantom ob nakupu cigaret govoril v nemščini, slovenske priče pa so povedale, da je Malitsch zmerjal demonstrante. Liberalni poslanci so izjavili, da je potrebno zadevo obravnavati v deželnem zboru, vendar ji ne priznavajo nujnosti predloga; klerikalne predloge zavračajo iz načelnih razlogov, ker bi v nasprotnem primeru podprli njihovo obstrukcijo. Katoliške poslance so obtožili, da ta eksces izrabljajo proti liberalnim poslancem, kar naj bi izjavil poslanec Jožef Pogačnik. Dr. Šusteršič je vse navedbe zanikal in očital dr. Tavčarju, da laže.

»Poslanec dr. Šusteršič: 'Prosim, gospod dr. Tavčar še danes trdi, da je resnica. Vzamem na znanje, kakor me tudi navdaja prepričanje, da bo še dolgo trajalo, dokler se bo gospod dr. Tavčar navadil govoriti resnico.' – Poslanec dr. Tavčar: 'Kaj takega me ne žali od takega lažnjivca, kakor ste Vi!' – Dr. Šusteršič: 'Prosim gospod deželni glavar – lažnjivec – to je neparlamentarni izraz! (Velik hrup v celi zbornici – Deželni glavar zvoni). Ravno s tisto pravico Vam jaz lahko rečem, da ste lažnjivec.' – Dr. Tavčar: 'Ali mislite, da si bom jaz pustil od Vas neresnico očitati?!' – Dr. Šusteršič: 'To bom jaz dokazal, da se mora reči, če je kdo lažnjivec, ste Vi!' (Velikanski hrup v celi zbornici in na galerijah. – klici na galerijah: 'Živio dr. Šusteršič!' 'Živio dr. Tavčar!' Klici v središču: 'Lažnjivec! Hinavec! Lažnjivec!' – Dr. Šusteršič: 'On bo meni očital, da sem lažnjivec, on, ki od laži živi!' – Dr. Tavčar: 'Vi živite od laži in hinavščine!' – Deželni glavar neprestano zvoni. Poslanec dr. Šusteršič zapusti sedež in hiti pred dr. Tavčarja, tolče ob mizo in meče papir proti dr. Tavčarju s klici: 'Lažnjivec! Sram vas bodi! Vi ste najnesramnejši lažnjik! To bom dokazal! Sram vas bodi! Tak človek bo meni očital, da od laži živi!' – Dr. Tavčar: 'Zverina!' – Poslanec Hribar: 'Prosim, dajta vendar mir, takega prizora vendar ni mogoče prenašati! – Deželni glavar: (Po daljšem prestanku, med katerim se je hrup nadaljeval.) Po takem prizoru ... Prosim! Prosim mir! Ja, prosim za mir! (Zvoni) Ja, prosim za mir! – Dr. Tavčar: 'Pojdimo ven!' – Dr. Šusteršič: 'Ven pejte, ja, ven pejte! Izdajice!' – Klici na levi: 'Ven, izdajice!' – Klici na galerijah: 'Živijo dr. Šusteršič!' – 'Živijo dr. Tavčar!' – Deželni glavar: 'Ker pri takem postopanju

o seji zaključil z naslednjimi besedami: »Ko je dež. glavar naznanil izid glasovanja, je galerija gromovito zaorila 'Abzug Hein!' Katol.-narodni poslanci se dvignejo in s krepkim ploskanjem pozdravljajo izid. Dr. Šusteršič na ves glas kliče: 'Proč s Heinom!' Katol. narodni poslanci dvigajo roke in kažejo Heinu proti vratom. /.../ Po dvorani se razlega kot en mogočen klic: 'Abzug Hein!', 'Vrzite ga ven!' Galerije hrupno demonstrirajo ob strani slovenskih katoliško-narodnih poslancev proti Heinu. Dež. glavar je vsled vrišča zaključil sejo. Takega viharja kakor danes, še nikdar ni videl deželni zbor kranjski! Nemški poslanci so mrko gledali in Švegel je tekal po dvorani, kakor brez glave. Galerije se nikakor niso hotele izprazniti. Dolgo časa so trajale manifestacije. Naenkrat zaozi klic: 'Živela slovenska sloga!' in natlačeno polne galerije se v hipu pridružijo temu klicu. 'Živela slovenska sloga!' doni gromovito po dvorani ... Nemci zapuščajo zbornico.«⁴²

ni mogoče nadalje zborovati sklepam sejo.« (Stenografični zapisnik tretje seje deželnega zbora kranjskega v Ljubljani dne 7. oktobra 1904, Ljubljana 1904, str. 49–50).

Po seji je dr. Šusteršič odšel v klubsko sobo poslancev KNS. Na hodniku je v trenutku, ko se šel mimo grofa Josipa Antona Barba Waxensteina, zaslišal njegove besede: »So ein roher Kerl!« (nem. Kakšna surovina). Šusteršič naj bi grofa Barba pozval, naj te besede pojasni, vendar mu je grof Barbo ostentativno obrnil hrbet. Dr. Šusteršič je grofu Barbu v slovenskem jeziku zaklical: »Vi hočete biti grof! Smrkavec ste!« Grof Barbo je z vzdignjeno pestjo planil proti Šusteršiču, ki je v obrambo dvignil svojo torbo za akte. Pretep so preprečile tretje osebe, ki so oba ločili. Grof Barbo je pozval dr. Šusteršiča na dvoboj in izjavil, da je dejansko govoril s poslancem Ulmom o dogodkih v deželnozborski dvorani (»Diese Rohheiten widern mich an, so ein roher Kerl!«: slov. »Te nesramnosti se mi gnusijo, kakšna surovina!«), ni pa imenoval pri tem nobenega imena. Dr. Šusteršič je izjavil, da kot katoličan načeloma odklanja dvoboj, pripravljen pa je preklicati svoje razžalitev, če enako stori tudi grof Barbo. Zastopnika grofa Barba, upokojeni generalmajor Rouolf von Gall in nadporočnik 27. regimenta Richard Kleinoschegg sta izrazila dvom, ali je dr. Šusteršič sploh lahko da ustrezno zadoščenje, saj afere z žlindo na seji državnega zbora 12. maja 1901 ni zmozel docela pojasniti, poslanec Berger pa naj bi Šusteršiča v zvezi zadevo, obravnavano na tej seji, ob neki priliki zmerjal s podležem, ne da bi dr. Šusteršič na to reagiral. Šusteršičeva zastopnika, poslanca dr. Viljem Schweitzer in dr. Ivan Benkovič sta očitke zavrnila. Klub katoliških narodnih poslancev je podprl dr. Šusteršiča in ni sprejel njegovega ponujenega odstopa (po: »Častna afera dr. Šusteršič – grof Barbo«, Slovenec, 1904, št. 236).

⁴² »Kranjski deželni zbor. Seja dne 14. oktobra 1904«, Slovenec, 1904, št. 235.

Za predlog dr. Kreka in tovarišev so glasovali tudi liberalni slovenski poslanci. »S tem je bil zabit prvi klin v liberalno-nemško zvezo,« ugotavlja Fran Erjavec.⁴³ Krek je tudi pozneje ostro nastopal proti baronu Heinu, za kar je požel burno odobravanje. »Ob drugi priliki so obmetavali vladno klop s kroglicami, namočenimi v črnilo, neki poslanec pa je pokazal Heinu vrata.«⁴⁴

Velik del VIII. seje deželnega zbora 16. oktobra 1904 je bil namenjen branju obstrukcijske interpelacije glede vseučilišča, ki so jo dr. Šusteršič in drugi katoliški poslanci vložili teden dni poprej. Interpelacija je obsegala 450 tiskanih strani, do te seje pa so prebrali šele 65 strani. »Deželni tajnik Uršič je vzel v roke tisto mašni knjigi podobno interpelacijo in začel čitati. Poslušalce in galeriji in poslance v dvorani je bila groza in zbežali so na vse strani.« Branje interpelacije ni zanimalo nikogar, saj je v dvorani sedelo samo nekaj poslancev. Krek in Šusteršič sta prosila za besedo. Slovenski narod je zapisal, da sta Krek in Šusteršič »uprizorila mali dirindaj, da je bilo malo spremembe«. »Rentačila sta, da dež. zbor ni sklepčen, dasi je popolnoma vse eno, če je med čitanjem te interpelacije toliko poslancev navzočih, kakor je predpisano, ali če jih ni. Klerikalcem je bilo pa dolg čas in hoteli so imeti malo teatra.«⁴⁵

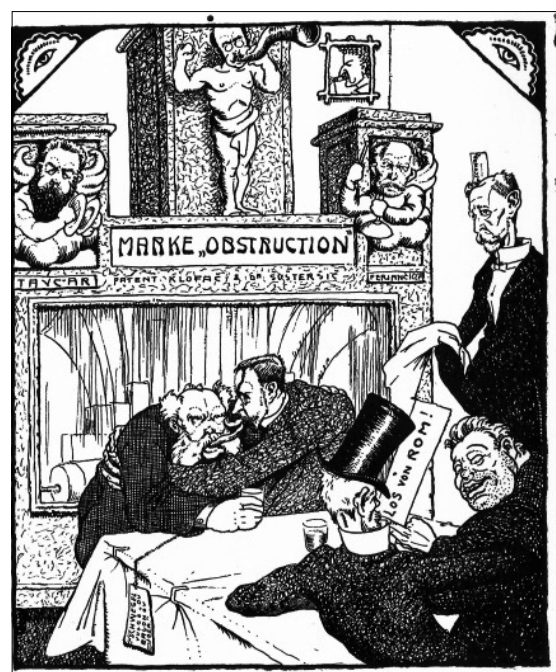
Obstrukcija KNS iz let 1903 in 1904 je privedla do razbitja slogaške politike med liberalno stranko in Nemci (nemškimi veleposestniki) ter do odstopa deželnega predsednika Heina jeseni 1905.⁴⁶ Novi deželni predsednik baron Theodor Schwarz pl. Karsten je imel nalogo, da izvede volilno reformo za kranjski deželni zbor.⁴⁷

Opombe:

* Karikature komentirajo obstrukcijo liberalnih poslancev v kranjskem deželnem zboru v letu 1906.

»Predigra k volilni reformi deželnega zbora kranjskega«, Škrat, 7. 5. 1906, št. 14*

Hinko Smrekar, »Marke 'Obstruction'«, Osa, 14. 4. 1906, št. 23*

⁴³ Fran Erjavec, »Razmah katoliškega gibanja«, Zgodovina katoliškega gibanja na Slovenskem, Ljubljana 1928, str. 87.

⁴⁴ Josip Mal, Zgodovina slovenskega naroda, II. del, Celje 1993 (reprint prve izdaje, ki je izšla v 10 zvezkih v letih 1928 do 1939), str. 1105.

⁴⁵ Po: »Deželni zbor kranjski. VIII. seja dne 16. oktobra«, Slovenski narod, 1904, št. 239.

⁴⁶ Po: Walter Lukan, »Janez Ev. Krek – biografski in bibliografski pregled«, Krekov simpozij v Rimu, Celje 1992, str. 13.

⁴⁷ Na tem mestu se začne osrednji del omenjene knjige Narodno-napredna obstrukcija v kranjskem deželnem zboru (Ljubljana 2021).

Fran Tratnik, »Liberalna obstrukcija«, *Osa*,
21. 4. 1906, št. 24*

Literatura

- Vinko Brumen:** *Srce v sredini / Življenje, delo in osebnost Janeza Evangelista Kreka*, Buenos Aires 1968.
- Janez Cvirn:** *Dunajski državni zbor in Slovenci (1848–1918)*, Zgodovinsko društvo Celje in Znanstvena založba Filozofske fakultete, Ljubljana 2015.
- Fran Erjavec:** *Zgodovina katoliškega gibanja*, Ljubljana 1928.
- Damir Globočnik:** *Narodnonapredna obstrukcija v kranjskem deželnem zboru. Karikature v satiričnem listu Osa (1905/1906) in deželnozborska volilna reforma*, Ljubljana 2021.
- Anton Bonaventura Jeglič:** *Jegličev dnevnik / Znanstvenokritična izdaja*, Celje 2015.
- Oswald Koller:** *Die Obstruktion / Eine Studie aus dem vergleichenden Parlamentsrechte*, Zürich-Selnau 1910.

Josip Mal: *Zgodovina slovenskega naroda*, II. del, Celje 1993 (reprint prve izdaje, ki je izšla v 10 zvezkih v letih 1928 do 1939).

Stenografični zapisnik druge seje deželnega zbora kranjskega v Ljubljani dne 21. junija 1902, Ljubljana 1902.

Stenografični zapisnik tretje seje deželnega zbora kranjskega v Ljubljani dne 23. junija 1902, Ljubljana 1902.

Stenografični zapisnik tretje seje deželnega zbora kranjskega v Ljubljani dne 7. oktobra 1904, Ljubljana 1904.

Časopisni viri

Jure Gašparič: »Parlament in čas. O dojemanju časa v sodobnem parlamentu«, *Prispevki za novejšo zgodovino*, 2021, št. 2.

Dragan Matić: »Takega prizora vendar ni mogoče prenašati!«, *Zgodovina za vse*, 2006, št. 2.

Walter Lukan: »Janez Ev. Krek – biografski in bibliografski pregled«, *Krekov simpozij v Rimu*, Celje 1992.

- n. n.: »Vnanje države«, *Slovenski narod*, 1882, št. 150.
- n. n.: »Volilna reforma na Angleškem«, *Ljubljanski list*, 1884, št. 112.
- n. n.: »Državni zbor. Na Dunaju, 30. aprila«, *Slovenski narod*, 1897, št. 99.
- n. n.: »Državni zbor. Na Dunaju 6. maja«, *Slovenski narod*, 1897, št. 103.
- n. n.: »Državni zbor. Dunaj, 26. september«, *Slovenec*, 1897, št. 220.
- n. n.: »Po 25urni bitki«, *Slovenski narod*, 1897, št. 249.
- n. n.: »Državni zbor. Dunaj, 29. oktobra«, *Slovenec*, 1897, št. 249.
- n. n.: »Državni zbor. Dunaj, 4. novembra«, *Slovenec*, 1897, št. 253.
- n. n.: »Po bitki«, *Slovenski narod*, 1897, št. 254.
- n. n.: »V znamenju noža«, *Slovenski narod*, 1897, št. 270.
- n. n.: »Telegrafična in brzojavna poročila. Dunaj 24. novembra«, *Slovenski narod*, 1897, št. 270.
- n. n.: »Konec anarhije«, *Slovenski narod*, 1897, št. 271.
- n. n.: »Državni zbor. Dunaj, 26. novembra«, *Slovenec*, 1897, št. 272.

- n. n.: »Zmaga revolucije«, *Slovenski narod*, 1897, št. 273.
- n. n.: »Državni zbor. Dunaj, 28. novembra«, *Slovenec*, 1897, št. 273.
- n. n.: »Nemško-narodne in socialno-demokratične demonstracije v Celovcu«, *Slovenec*, 1897, št. 274.
- n. n.: »Žlindra v drž. zboru«, *Slovenski narod*, 1901, št. 96.
- n. n.: »Deželni zbor kranjski«, *Slovenski narod*, 1902, št. 141.
- n. n.: »Protestni shodi«, *Slovenski narod*, 1902, št. 147.
- n. n.: »Protestni shod narodno-napredne stranke v Ljubljani«, *Slovenski narod*, 1902, št. 153.
- n. n.: »Shod v Ribnici – Odgovor protestnemu shodu«, *Slovenec*, 1902, št. 153.
- n. n.: »Dva shoda v Ljubljani«, *Slovenec*, 1902, št. 153.
- n. n.: »Deželni zbor«, *Slovenski narod*, 1903, št. 213.
- n. n.: »Dež. zbor kranjski«, *Slovenski narod*, 1903, št. 218.
- n. n.: »Shod v Novem mestu«, *Slovenski narod*, 1903, št. 266.
- n. n.: »Kranjski deželni zbor VI. seja dne 14. oktobra«, *Slovenski narod*, 1904, št. 235.
- n. n.: »Kranjski deželni zbor. Seja dne 14. oktobra 1904«, *Slovenec*, 1904, št. 235.
- n. n.: »Častna afera dr. Šusteršič – grof Barbo«, *Slovenec*, 1904, št. 236.
- Janez Evangelist Krek:** »Birokracija in slovanska politika«, *Slovenec*, 1904, št. 237.
- n. n.: »Deželni zbor kranjski. VIII. seja dne 16. oktobra«, *Slovenski narod*, 1904, št. 239.

Zusammenfassung

DIE GESCHICHTE DER EUROPÄISCHEN PARLAMENTE KENNT WENIGE SO LEIDENSCHAFTLICHE, SO HITZIGE KÄMPFE

Obstruktionen im Wiener Reichsrat im Jahr 1897 und im Krainer Landtag im Jahr 1902

Der Beitrag informiert darüber, wie die Slowenen mit der Obstruktion als einem Mittel des parlamentarischen Kampfes bekannt gemacht wurden und enthält eine detaillierte Beschreibung der Obstruktion im Wiener Reichsrat im Jahr 1897 und der Obstruktion slowenischer katholischer Abgeordneter im Jahr 1902, die das erste Beispiele der Verwendung der Obstruktionstaktik im Krainer Landtag war.

In den achtziger Jahren des 19. Jahrhunderts setzte sich der Terminus Obstruktion auch in der slowenischen politischen Sprache durch. Die Obstruktion ist eine Art des parlamentarischen Kampfes, die insbesondere von der Parlamentsopposition verwendet wird, die durch formale Anträge, lange Reden und andere Mittel die Behandlung und Annahme von Beschlüssen verzögern oder verhindern kann. Um die Arbeit des Parlamentes zu verunmöglichen, konnten die Abgeordneten eine sog. technische Obstruktion durchführen, wobei sie alle Möglichkeiten der Geschäftsordnung ausnützten, oder eine sog. wilde Obstruktion, die entgegen den Regeln der Geschäftsordnung ablief und sogar Gewalt einschloss (lärmiges Stören der normalen Sitzung, der Vorsitzenden im Parlament oder der Redner der Gegenseite), was auch in beiden beschriebenen Fällen der Obstruktion geschah.

Die Slowenen konnten in den heimischen Zeitungen genaue Berichte über die Obstruktion lesen, die im April 1897 von den Deutschnationalen und Alldutschen im Wiener Reichsrat begonnen wurde. Der Zweck der Obstruktion war es, der Parlamentsmehrheit die Erneuerung des Vertrages mit der ungarischen Reichshälfte zu verunmöglichen. Sie war vor allem gegen die Sprachverordnungen gerichtet, die für Böhmen und Mähren eine Gleichberechtigung des Tschechischen und Deutschen im Amtsverkehr mit den Parteien vorschrieb. Der Mi-

nisterpräsident – der polnische Graf Kasimir Bade-
ni – versuchte mithilfe der Sprachverordnungen die
Unterstützung der Jungtschechen bei der Abstim-
mung über den Staatshaushalt und die Erneuerung
des Ausgleichs mit Ungarn zu erreichen. Am 28.
April 1897 begann die Deutsche Fortschrittspartei
mit einer technischen Obstruktion, die umgehend
von den Schönerianern unterstützt wurde; nach der
österlichen Sitzungspause des Reichsrats schlos-
sen sich dann noch einige andere deutsche Par-
teien dem Obstruktionskampf an. Die technische
Obstruktion ging Anfang Mai 1897 in eine wilde
Obstruktion über. Ende November 1897 nahm der
Kaiser Badenis Rücktritt an.

Die erste Obstruktion im Krainer Landtag
führten am 21. Juni 1902 Abgeordnete des Katho-
lischen Klubs bzw. der Katholischen Volkspartei
Katoliška narodna stranka (KNS) durch, die für
die Sitzung zwölf dringliche Anträge vorbereite-
ten. Der wichtigste war der Vorschlag einer Reform
der Landesordnung und der Landeswahlordnung,
die auf dem Prinzip des allgemeinen, gleichen und
direkten Wahlrechts basieren sollte. Der Führer
der katholischen Abgeordneten Dr. Ivan Šusteršič
machte während der Begründung des Vorschlags
den liberalen Abgeordneten Ivan Hribar darauf
aufmerksam, dass dieser selbst vor Jahren für das
allgemeine und gleiche Wahlrecht eingetreten war.
Hribar antwortete, dass die herrschende deutsch-
liberale Mehrheit einem allgemeinen Wahlrecht
so lange nicht zustimmen wird, solange die Geist-
lichkeit großen Einfluss auf die Bevölkerung hat
und die Geistlichen auch die Kanzel oder sogar
den Beichtstuhl für die Wahlagitation ausnützt. In
diesem Moment begannen die Abgeordneten der
KNS mit der Obstruktion (Geschrei, auf die Tische
schlagen). Auf der nächsten Sitzung wiederholten
sie die Obstruktion, der Anlass sollen die Worte
des liberalen Abgeordneten Dr. Andrej Ferjančič
gewesen sein.

Im September 1904 ersetzten die Abgeordne-
ten der KNS ihre Obstruktionstaktik durch den
Versuch der Aufweichung der Koalition zwischen
den slowenischen Liberalen und Deutschen (Groß-
grundbesitzern), die die Mehrheit im Krainer
Landtag bildete. Dr. Janez Evangelist Krek schlug
im Namen der Abgeordneten der KNS vor, dass der
Landtag von der Landesregierung keine Zuschrift

annehmen darf, die nur in deutscher Sprache ver-
fasst ist, und drückte sein Bedauern darüber aus,
dass der Landespräsident Hein in der Abgeord-
netenkammer fast ausschließlich Deutsch spricht.
Alle 24 slowenischen Abgeordneten sprachen sich
für den Vorschlag aus, alle 11 deutschen Abgeord-
neten waren dagegen. Die Obstruktion der KNS in
den Jahren 1903 und 1904 führte zur Zerschlagung
der Politik der Eintracht zwischen der slowenischen
liberalen Partei und den deutschen Großgrundbe-
sitzern und zum Rücktritt des Landespräsidenten
Hein im Herbst 1905.

Schlagwörter: Obstruktion, Wiener Reichsrat,
Krainer Landtag

Robert Devetak

»Hlače hoče nositi, v kratkem morda celo sabljo in puško!«

Recepcija hlačnega krila na Slovenskem v letu 1911

DEVETAK Robert, dr., asistent, Inštitut za narodnostna vprašanja, Erjavčeva ul. 26, SI-1000 Ljubljana in Fakulteta za humanistiko Univerze v Novi Gorici, Vipavska ul. 13, SI-5000 Nova Gorica, robert.devetak@inv.si

391-055.1(4)»1911»

»HLAČE HOČE NOSITI, V KRATKEM MORDA CELO SABLJO IN PUŠKO!«

Recepcija hlačnega krila na Slovenskem v letu 1911

Prispevek obravnava recepcijo hlačnega krila (Jupe-culotte) na Slovenskem. Šlo je za oblačilo, ki ga je leta 1911 oblikoval Francoz Paul Poiret, zelo hitro pa se je iz Francije razširilo drugod po Evropi. Zgledovalo se je po orientalski kulturi in modi, posebno pozornost pa je poželo, ker je šlo za enega prvih vidnejših in množičnejših primerov nošnje hlač pri ženskah. Odzivi na oblačilo, ki je zamajalo dotedanje ženske oblačilne vzorce, so bili po Evropi različni in so segali od podpore do zgražanja in napadov na ženske. Članek bo podrobneje predstavil, kako se je na novo modo odzvala slovenska družba, poseben poudarek pa bo namenjen povezavi fenomena s političnimi razmerami in nacionalizmom v slovenskem okolju.

Ključne besede: Jupe-Culotte, Paul Poiret, hlačno krilo, nacionalizem, ideološki boji

DEVETAK Robert, Ph.D., Assitant with PhD, Institute for Ethnic Studies, Erjavčeva ul. 26, SI-1000 Ljubljana and Faculty of Humanities, University of Nova Gorica, Vipavska ul. 13, SI-5000 Nova Gorica, robert.devetak@inv.si

391-055.1(4)»1911»

»SHE WANTS TO WEAR TROUSERS, MAYBE EVEN A SABRE AND A RIFLE SOON!«

Reception of the trouser skirt in Slovenia in 1911

The article deals with the reception of the trouser skirt (Jupe-culotte) in Slovenia. It was a garment designed by the Frenchman Paul Poiret in 1911 and quickly spread from France to the rest of Europe. It was inspired by oriental culture and fashion and was particularly notable because it was one of the first visible and widespread examples of trousers worn by women. Reactions to the garment that shook women's established dressing patterns differed across Europe and ranged from support to repulsion and attacks on women. The article will present in more detail how Slovenian society reacted to the new fashion, with a special emphasis on the connection between the phenomenon and the political situation and nationalism in the Slovenian environment.

Key words: Jupe-Culotte, Paul Poiret, trouser skirt, nationalism, ideological struggles

Uvod

Leta 1911 je eden od vodilnih francoskih modnih oblikovalcev – Paul Poiret na trg poslal novo oblačilo, poimenovano *jupe-culotte* oz. hlačno krilo. Šlo je za posebno obliko ženskih hlač, ki so zgled črpale v orientalski kulturi. Na trg so prišle v času močne prevlade dolgih kril, ko nošnja hlač pri ženskah še ni bila družbeno sprejeta. Novo oblačilo je predstavljalo prelom pri ženski modi, saj so odzivi družbe in medijsko poročanje ponesli vprašanje ženske nošnje hlač, v povezavi z emancipacijo, na vidno mesto med splošno javnost. Kljub temu, da je bila prisotnost oblačila na trgu relativno kratkotrajna in je odziv hitro potihnil, je bil za modne in emancipacijske spremembe pomemben odmev, ki so ga hlače dosegle. V obdobju, ki ga je že močno zaznamovala globalizacija, je oblačilo vzporedno z drugimi evropskimi državami prodrlo tudi na slovensko modno tržišče. Prispevek bo predstavil oblačilo, odnos v splošni družbi in bo na podlagi poročanja slovenskega časopisja, ki je fenomenu podrobno sledilo, opisal kako sta se na novo modo odzvali slovenska javnost ter slovenska narodna elita. Poudarek bo na dveh specifikah, povezanih z ideologijo in nacionalizmom, ki ju je bilo moč zaznati v številnih zapisih. Ti sta dajali prihodu hlačnega krila v slovensko družbo posebno dimenzijo in ju navezali na vsakdan slovenske družbene stvarnosti. Tema je bila v reviji *Zgodovina za vse: vse za zgodovino* prvič predstavljena leta 2016,¹ pričujoč prispevek pa prinaša, na podlagi novih virov in literature, nekatere vsebinske nadgradnje ter prostorsko razširitev, dodatno pa posveča več pozornosti omenjenima specifikama, ki sta bili v originalnem članku le nakazani. Na ta način razprava prepleta vplive globalnega fenomena z družbenimi posebnostmi, ki so zaznamovale slovenski prostor v letih pred prvo svetovno vojno.

Hlačno krilo

V začetku 20. stoletja so svetovne modne smeri prihajale predvsem iz Pariza v Franciji. Moda je bila na prehodu iz 19. v 20. stoletje zaznamovana

s številnimi novostmi, ki so se navezovale na industrijsko in tehnično revolucijo. Na trg so vstopila industrijsko izdelana oblačila, ki so postopoma izpodrinila domačo nošo, tehnične izboljšave pa so omogočile pestro izbiro barv, krojev in okrasja, predvsem pri ženskih oblačilih.² Tehnološke, socialne, ekonomske in kulturne spremembe so vplivale tako na modne trge kot na modne trende. V modni industriji so izboljšana komunikacija, transport, produkcijske metode in vse večje povpraševanje, ki so bili posledica tehnološkega razvoja, razširili ponudbo ženskih oblačil za vse družbene sloje. Hkrati so vse hitrejša urbanizacija in popularnost športnih dejavnosti, avantgardna umetnost, demokratizacija ter družbena emancipacija pri ženskah zahtevali nov, predvsem bolj sproščen in praktičen način oblačenja.³ Težnja po radikalnih spremembah pri obliki oblačil se je kazala tudi v vse krajših krilih, steznik se je umaknil udobnejšim oblačilom, v javnosti so se prvič pojavile ženske v hlačah. Novi ženski modni trendi so v javnosti vzbujali tako simpatije kot kritike, nekateri so nanje gledali kot na pomembne elemente emancipacije in osvobajanja ženskega telesa, drugi pa kot grožnjo morali ter družbenemu redu.⁴

Pomemben prelom, povezan z nošnjo hlač pri ženskah, je potekal v zimskih in pomladnih mesecih leta 1911. Modne kreacije, ki jih je oblikoval svetovno priznani francoski oblikovalec Paul Poiret, so predstavljale radikalen prelom, s katerim je moda prestopila v obdobje moderne in povzročila številne spremembe pri oblačilni kulturi.⁵ Poiret se je na začetku 20. stoletja uveljavil kot eden vodilnih svetovnih modnih oblikovalcev in je zaslovel kot »kralj mode«.⁶ Njegova oblačila so oblikovala modne smernice in uvajala številne novosti na tem področju. Radikalno spremembo so predstavljale predvsem t. i. »straight-line« obleke, ki so hkrati pomenile zaton steznika. Leta 1912 je Poiret organiziral prvo moderno modno revijo na svetu, pri čemer se je zgledoval po teatru.⁷ Gledališča so se v tem obdobju uveljavila kot glavna prizorišča, kjer

¹ Članek z naslovom »Ženske že itak povsod zmagojejo, tukaj pa ne bodo prodrle, hlač jim ne damo. Kdo bo pa potem kiklje nosil?«: prihod hlačnega krila v Gorico je bil objavljen v prvi številki revije, ki je izšla leta 2016.

² Haine, *Culture and Customs*, str. 119.

³ West, *A Modern(ist) Mode*, str. 69–70; Remec, *Podrgni, očedi*, str. 241.

⁴ Troy, *The Theatre of Fashion*, str. 21.

⁵ West, *A Modern(ist) Mode*, str. 69.

⁶ Bolton, *Koda, Preface*, str. 13.

⁷ Haine, *Culture and Customs*, str. 119.

Francoski modni oblikovalec Paul Poiret
(<https://en.wikipedia.org/wiki/File:Paulpoiret.jpg>)

so modni oblikovalci predstavljali svoja nova oblačila in iskali navdih za bodoče trende. Gledališki igralci in igralka so nastopali v kreacijah francoskih modnih hiš ter se v njih predstavljali občinstvu, ki je velikokrat obiskovalo gledališča, samo da bi videlo in spoznalo nove modne dosežke.⁸ Poleti 1910 je baletno podjetje *Ballette Russes* v Parizu uprizorilo predstavo *Scherezade*, katere premiero si je ogledal tudi Poiret. Orientalni kostumi nastopajočih so mu služili kot navdih za novo modno kolekcijo leta 1911, ki je med drugim vključevala eksotične tkanine, turbane, perje, največjo pozornost pa je poželo *Jupe-culotte* oz. hlačno krilo, orientalsko krilo ali haremsko krilo, kot so oblačilo poimenovali na Slovenskem.⁹ Podrobne opise lahko najdemo v takratnem časopisju: »Segajo različno nizko; do čevljev ali pa tudi višje, da se vidi še nekaj nogavic. Spodaj so zadržnjene k nogi, zaključuje pa jih lahko

Gledališka igralka v predstavi *Scherezade*. Spodnji del oblačila je bil navdih za hlačno krilo (https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Vera_Fokina_Scheherazade_1910_02.jpg)

široka volanta. Čez te pantalone pride lahko zgornje oblačilo — različno dolgo in različnega kroja. Lahko sega do gležnjev in tako pokrije hlače. Tudi razporki so različno dolgi, spredaj ali na straneh. Nekatere imajo razporek do pasu in pri teh so hlače seveda popolnoma vidne, druge so bolj sramežljive in imajo le kratek razporek, tako da je spoznati hlače le spodaj in pri hoji.«¹⁰ Poiret je z novim oblačilom, ki je sprožilo številne polemike, nakazal smernice za prihodnost ženske mode, ki pa je v tem oziru potrebovala ponekod še precej časa, da se je uveljavila.¹¹ Njegove modne kreacije so ženskam omogočile, da so lahko izkoristile pridobitve modernega življenjskega sloga, kot na primer ukvarjanje s športom ter vožnjo kolesa in avtomobila.¹² V Franciji in drugod po Evropi je bilo v družbi hlačno krilo videno kot nasprotovanje tradicionalni morali.¹³ Možnost, da bi ženske nosile hlače v javnosti, je bilo v začetku

⁸ Troy, *The Theatre of Fashion*, str. 2.

⁹ Getzy, *Fashion and Orientalism*, str. 137.

¹⁰ Slovenec, 27. 2. 1911, št. 47.

¹¹ Haine, *Culture and Customs*, str. 119.

¹² West, *A Modern(ist) Mode*, str. 75.

¹³ Troy, *The Theatre of Fashion*, str. 21.

20. stoletja še večinoma videno kot neprimerno ali nedostojno, kar pa modnih hiš in trgovin, ob podpori medijev ni ustavilo, da ne bi poskušale z novim oblačilom prodreti med odjemalke na evropskem in severnoameriškem tržišču.

Hlačno krilo je v vseh evropskih državah, kjer se je pojavilo, sprožilo val zanimanja in različne odzive, tako odobravanja kot nasprotovanja. Časopisje, v tem obdobju najbolj razširjen medij, z največjim dometom med javnostjo, se je pri poročanju osredotočilo predvsem na senzacionalistični vidik nošnje novega oblačila oz. na odziv splošne javnosti.¹⁴ »Včeraj smo bili Tržačani zopet tako srečni, da smo videli neko damo v hlačnem krilu. Popoldne jo je namreč neka dama v spremstvu nekega gospoda mahala po Korzu gori in potem po vseh glavnih ulicah mesta. Takoj se je nabralo za njo cela vrsta ljudi — moških in ženskih —, da je bil kmalu cel sprevod. /.../ Ljudje so hiteli od vseh strani skupaj, kakor da bi se šlo za čudež.«¹⁵ Modne hiše so poskušale izkoristiti velik medijski pomp, a večinoma neuspešno, saj je, glede na poročanje, družba zavzela do novega oblačila večinoma zadržano držo. Ženske v hlačnem krilu so bile ponekod deležne verbalnih ali celo fizičnih napadov. Tvegale so posmeh, žalitve in napade s strani tistih, ki se niso mogli sprijazniti s tem, da bi posnemale moške v nošnji hlač. Hlačno krilo na daljši rok ni doseglo uspeha, predvsem zaradi številnih kritik, poleg tega pa so se kmalu že pojavil novi modni trendi, ki so nadomestili oblačilo. Za slednje so tako že oktobra 1911 na Dunaju zapisali, da je »umrlo blažene smrti«.¹⁶

Kljub kratkemu trajanju in hitremu umiku pa ne gre zanemariti simboličnega pomena, ki ga je imelo hlačno krilo. Šlo je za prvi tako izrazito izpostavljen primer, ko je bilo vprašanje nošnje hlač pri ženskah obravnavano med širšo javnostjo. Dogodki, povezani z oblačilom, izstopajo po svoji razširjenosti. Zajeli so celotno Evropo in sprožili razpravo glede emancipacije žensk ravno v času intenzivnega boja za žensko volilno pravico.¹⁷ Mnogi pisci so se osredotočili tudi na zdravstvene vidike nošnje hlačnega krila, v katerem so zaradi ohla-

pnosti, udobnosti in mobilnosti videli velik preskok ter napredek glede na dotedanje modne trende, kot na primer nošnjo steznika, ki je ovirala normalno dihanje ter pretok krvi in spreminjala obliko hrbtenice ter prsnega koša.¹⁸ Prihod hlačnega krila na trg je tlakoval pot nadaljnjim poskusom in uspehu ter zamajal dotedanje modne in oblačilne vzorce, ki so se radikalno spremenili šele v času prve svetovne vojne. V vojnem času se je pri ženskah pričela postopoma uveljavljati nošnja hlač, kar je bila posledica nadomestitve moške delovne sile, ki je odšla na evropska bojišča. Delo v proizvodnji, prometu in drugih sektorjih je zahtevalo primerna oblačila, ki so morala biti praktična ter preprosta.¹⁹ Trend praktične in nosljive mode se je po vojni še razširil in ni ga bilo moč več ustaviti.

Hlačno krilo na Slovenskem

Hlačno krilo je doživelo velik odmev tudi na Avstro-Ogrskem, kjer so o njegovi pojavnosti poročali v vseh večjih središčih po državi.²⁰ Za njegovo promocijo in širitev so se angažirali predvsem modni časopisi in trgovine z modnimi izdelki. Nemško modno časopisje je *jupe-culotte* označilo za »senzacijo« in izpostavilo njegovo eleganco.²¹ Za širjenje pariškega modnega izdelka so bile zaslužne predvsem modne trgovine, »ki so se že založile s temi novimi deli oblek in ki torej gotovo store vse, da moda prodre, ker sicer bi morali oni svoje 'jupe-culotte' sušiti v dimnik!«²² Podjetja so novo oblačilo pogosto oglaševala tako, da so poslala na ulice mest manekenke, oblečene v hlačna krila.²³ Tovrstna metoda predstavitve je sprožila različne, pogosto tudi burne in neprijetne odzive s strani splošne javnosti. Na Dunaju²⁴ se je za manekenko, ki jo je neko modno podjetje poslalo na ulice oglaševati oblačilo, zbrala truma moških in jo napadla s številnimi žaljivkami ter vulgarnimi izjavami, zaradi česar se je morala zateči v cvetličarno, da jim je ubežala.²⁵ V drugi

¹⁴ Gombač, »Modni pêle mêle«, str. 35.

¹⁵ Edinost, 11. 3. 1911, št. 70.

¹⁶ Wiener Neuste Nachrichten, 23. 10. 1911, št. 42.

¹⁷ Davis, *Classic Chic*, str. 31–32.

¹⁸ Remec, *Podrgni, očedi*, str. 234.

¹⁹ Cho, *Oh, Fashion and Periodic*, str. 65.

²⁰ Glej: *Neues Wiener Journal*, 7. 3. 1911, št. 6241; *Prager Tagblatt*, 7. 3. 1911, št. 66; *Innsbrücker Nachrichten*, 14. 3. 1911, št. 60; *Czernowitzer Allgemeine Zeitung*, 16. 3. 1911, št. 2150.

²¹ *Sport und Salon*, 24. 3. 1911, št. 13.

²² *Edinost*, 12. 3. 1911, št. 71.

²³ Gombač, »Modni pêle mêle«, str. 42–43.

²⁴ Hess, *The Lure of Vienna*, str. 39.

²⁵ *Arbeiter Zeitung*, 6. 3. 1911, št. 65.

polovici marca 1911 je vstop ženske v hlačnem krilu v državni zbor povzročil, da so poslanci zapustili sejo in odšli »občudovat damo, tako, da je bila zbornica skoraj prazna in seja malone nesklepčna.«²⁶ Do ostrih nastopov javnosti je prihajalo tudi ponekod drugod po državi. V Brnu na Češkem je na predstavitve novega oblačila prišla velika množica ljudi – bilo naj bi jih okoli tisoč –, ki je celo ustavila mestni promet. Ogled se je sprevrgel v demonstracije. Manekenki, ki sta predstavili novo oblačilo, sta bili deležni žvižgov in »ironičnih« komentarjev, posredovati je morala celo policija.²⁷ Podobne prizor je bilo zaslediti tudi v Pragi.²⁸ V *Bukowinaer Post* so marca 1911 zapisali, da v mestu Černivci v Bukovini med podporniki in nasprotniki *Jupe-culotte* divja pravi boj. Hlače je pisec označil za »modno muho« in ne za zavestno izražanje emancipacije.²⁹ Na Ogrskem so v znak protesta v Budimpešti ustanovili društvo proti hlačnemu krilu.³⁰ Časopisje je objavljalo številne karikature, pesmi in šale o nošnji, odnosu ter recepciji oblačila.³¹

Vzporedno z drugimi predeli Evrope in države se je hlačno krilo pojavilo tudi v slovenskih deželah. Slovenski prostor je aktivno sledil modnim trendom, ki so prihajali iz večjih središč v državi (npr. Dunaj, Trst) in Evrope (npr. Pariz, Berlin)³² tako da je tudi hlačno krilo dobilo svoje mesto v izložbah modnih trgovin v urbanih središčih na Slovenskem že v začetku marca 1911.³³ Slovensko dnevno časopisje je aktivno sledilo dogajanju in je dokumentiralo številne primere pojavnosti hlačnega krila. Poskušalo je zajeti splošno zanimanje in množični odziv, ki je vodil javnost pred izložbe modnih trgovin ter sprožal procesije za ženskami, ki se v novi modi pojavile na ulicah. »V nedeljo je bilo videti pri godbi v mestnem vrtu opoldne 4 gospodične v hlačnem krilu. Dve je poslala tvrdka Medved, dve pa tvrdka Steiner. Medvedovi sta imeli res hlačno krilo, Steinerjevi pa ženske hlače. O oble-

ki prvih se je izražalo občinstvo prav povoljno, več gledalcev ste imeli seveda Steinerjevi. Gospodične so se gibale svobodno, nihče jih ni nič nadlegoval. Ogledovali so jih in menili so se o oblekah, zlasti dame, drugače pa so imele popoln mir. V Gorici hlačno krilo sploh ugaja.«³⁴ V časopisu *Jutro* se je pojavil celo ženitni oglas, v katerem je moški kot glavno željo navedel, da bi bila njegova potencialna nevesta pripravljena nositi hlačno krilo.³⁵ Večino žensk, ki se je v javnosti pojavila v novem oblačilu, so na ulice poslale modne trgovine kot del promocije za nakup, pojavile pa so se tudi na nekaterih javnih dogodkih.³⁶

V zvezi z oblačilom sta se v medijih oglasili tudi dve vidni predstavnici slovenskega ženskega gibanja pred prvo svetovno vojno in podali svoj pogled. Slovenska pesnica in pisateljica Ljudmila Prunk je pod psevdonimom Utva marca 1911 zapisala daljši članek v *Slovenski gospodinji*. Najprej je predstavila glavne značilnosti francoske mode, do katere je bila kritična, potem pa še izpostavila nekatere prednosti nošnje hlačnega krila, a le pri določenih dejavnostih. »Psevdo-feministke trdijo, da je to velevažen pojav za žensko gibanje, ki mu je treba z vso resnobo slediti, ker tudi s tem ženske pokažejo moškim svojo enakopravnost. Igralke se izražajo o ženskih vrhnjih hlačah zelo različno. Nekatere so se v njih že pokazale na odru; druge nameravajo za sedaj ostati še zveste krilu. Dunajski aristokratski ženski krogi so odločno proti hlačnemu krilu ter trdijo, da se v njihovih krogih gotovo ne bo sledilo tej modi. Istotako protiven jej je literarni ženski svet.« Prihod hlačnega krila je povezala z modernizacijskimi procesi, v katere se je vse hitreje vključeval tudi slovenski prostor. »Mislim pa, da je najnovejša ženska moda le posledica najmlajših športov: avtomobilov, motociklov in letalnih strojev. Pri teh športih je hlačno krilo gotovo neobhodno potrebno. Iz tega hlačnega krila pa ne more postati splošna ženska obleka tudi za tiste, ki se s športom ne morejo ali ne marajo baviti. Mogoče pa je, da se iz hlačnega krila razvije še prav zdrava nova moda.«³⁷ Izpostavila se je tudi pisateljica Zofka Kveder,³⁸ ki

²⁶ *Edinost* 23. 3. 1911, št. 82.

²⁷ *Reichspost*, 13. 3. 1911, št. 120.

²⁸ *Illustrierte Kronen Zeitung*, 19. 3. 1911, št. 4020.

²⁹ *Bukowinaer Post*, 21. 3. 1911, št. 2666.

³⁰ *Soča*, 14. 3. 1911, št. 30.

³¹ *Die Muskete: Humoristische Wochenschrift*, 6. 4. 1911, št. 288; *Innsbrücker Nachtrichten*, 5. 4. 1911, št. 78;

³² Gombač, »Modni pêle mèle«, str. 251–257.

³³ Hlačno krilo se je pojavilo v ljubljanskih, tržaških, mari-borskih, celjskih, celovških in goriških trgovinah.

³⁴ *Slovenski narod*, 21. 3. 1911, št. 66.

³⁵ *Jutro*, 9. 3. 1911, št. 370.

³⁶ *Edinost*, 13. 3. 1911, št. 72.

³⁷ *Slovenska gospodinja*, 18. 3. 1911, št. 3.

³⁸ Zemljič, Marica Nadlišek Bartol, str. 287. Zofka Kveder je že pred prvo svetovno vojno nosila hlače v javnosti. Ko je

Slika novega oblačila, objavljenega v celjskem nemškem časopisu *Die Südmärk* (*Die Südmärk*, 18. 3. 1911, št. 11)

je o hlačnem krilu podala negativno mnenje. Komentar je objavil časopis *Edinost*. Po njenem mnenju so bile nepraktične in neuporabne za hitrejšo hojo. Označila jih je za »prehodno, ne posebno okusno modno muho.«³⁹

Poleg tovrstnega poročanja in komentarjev pa lahko v slovenskih časopisnih virih zaznamo še dva motiva, ki se navezujeta na družbeno stvarnost slovenskega prostora – ideološki oz. politični in narodnostni vidik.

Nova moda kot del kulturnega in ideološkega boja

Ob analizi slovenskega časopisja lahko, glede poročanja o hlačnem krilu, okvirno zasledimo dva različna pogleda, ki se delita na ideološko pripadnost medija. Slovenski politični prostor

tako oblečena nekoč obiskala Marico Nadlišek Bartol v Svetem Ivanu pri Trstu jo je ta, zaradi opazk sosedov, prosila naj je ne obiskuje več na domu.

³⁹ *Edinost*, 16. 3. 1911, št. 75.

»Obrnjeni vlogi« – karikatura na kateri sta moški v plašču, ki spominja na krilo in ženska v novem hlačnem krilu (*Der Floh*, 9. 4. 1911, št. 14–15)

je bil v obdobju v začetku 20. stoletja zaznamovan z izrazitim ideološkim prelomom in kulturnim bojem, ki sta ga prvenstveno izvajala vodilna meščanska politična tabora – katoliški ter liberalni.⁴⁰ S postopnim širjenjem volilne pravice na prehodu iz 19. v 20. stoletje se je vzporedno vse več poudarka namenjalo neposredni komunikaciji z volilno bazo, najpogosteje v obliki političnih shodov, predavanj, društvenega delovanja in časopisnega poročanja. Prišlo je do politizacije množic, saj je strankam postal pomemben vsak glas za dosego politične zmage na volitvah.⁴¹ S tem so širile svoje ideje in v volilnem času mobilizirale volilno bazo. Ideološki boj je vstopil v vse pore javnega življenja in polarizacija je bila vidna na vsakem koraku. Politično ločevanje se je izkazovalo v ustanovitvah ločenih društev in celo lastnih gostiln, kamor so zahajali pripadniki enega ali drugega tabora. Za goriško vas Bate je neznani dopisnik zapisal: »Kakor po celi deželi imamo tudi pri nas dve stranki in sicer klerikalno, oziroma 'katoliško' in pa tudi napredno. Tudi gostilni imamo dve, namreč že nad 40 let obstoječo napredno ter drugo pred dobrimi dvema leti na 'katoliški' podlagi ustanovljeno.«⁴²

Pri dinamiki političnega komuniciranja in odnosov je imelo vidno vlogo časopisje – v tem obdobju osrednji množični medij, ki se je s povečevanjem pismenosti ob koncu 19. stoletja uspel razširiti tako v urbanem kot podeželskem okolju.⁴³ Politične stranke so se pri širjenju svojih idej in moči močno naslonile na ta medij ter so tudi same izdajale lastna glasila.⁴⁴ Spekter tem, ki se jih je dalo vključiti v ideološki spopad, je bil širok. S tega vidika ni ne navadno, da je tudi modno vprašanje lahko postalo izrazito politizirano in del ideološkega boja.⁴⁵ Predvsem konservativni tabor je do modnih novotarij, predvsem ženskih, velikokrat nastopal negativno.⁴⁶ Kar je bilo v nasprotju z normami, je bilo deležno obsodb in številnih protiargumentov, ženskam pa

so velikokrat pripisali različne negativne lastnosti.⁴⁷ Slednje je bilo razvidno tudi iz poročanja časopisja. Hlačno krilo je v tovrstnem okolju postalo poligon za ideološko zbadanje med obema osrednjima političnim tabora v vseh slovenskih deželah. Razlike so razvidne že pri opisovanju oblačila. Časopis *Jutro*, ki je sodil pod okrilje liberalnega tabora ga je označil kot »atentat na staro, konservativno modo«,⁴⁸ v goriški *Soči* pa za »jako estetično.«⁴⁹

Na drugi strani so se v katoliškem časopisju pojavljale oznake kot npr. »spaka«,⁵⁰ »babarija«⁵¹ in »modni stvor«.⁵² Na Goriškem in Gradiškem se je razvila celo krajša polemika med tamkajšnjima osrednjima slovenskima časopisoma liberalno *Sočo* ter katoliškim *Primorskim listom*, ki je bila povezana z nastopom neimenovane ženske v hlačnem krilu na slovenski javni prireditvi v Gorici, ki jo je organiziralo društvo Slovenska goriška mladina.⁵³ Neznani dopisnik *Primorskega lista* je podal negativno mnenje o nastopu in glede nošnje hlač izpostavil: »ženska noče biti več ženska, ampak modni. Izneveriti se hoče večno ženskemu idealu, ki so jej določeni po naravi in po božji naredbi. Hlače hoče nositi, v kratkem morda celo sabljo in puško! S cigaretko v ustih bo hodila po ulicah! To je ženska emancipacija, ki nam jo ponuja propadajoči francoski narod.«⁵⁴ Avtor je apeliral na prebivalstvo Gorice, naj se raje kot novim modnim trendom posveti gospodarskemu, narodnemu in socialnemu delu, a je pri tem dodal še, »da take ženske, ki se zdaj pačijo z neumnostjo ženskih hlač, niso za nobeno delo ne v družini, ne v društvih, ne drugod.«⁵⁵ V *Soči* je član Goriške slovenske mladine zavrnil očitke in dodal, naj katoliški tabor raje sleče »prej ženskam hlače po raznih krščanskih hišah in farovžih — in to temeljito zlasti pri volitvah«,⁵⁶ kar je merilo na agitatorsko moč ženstva znotraj družinskega okolja in različnih katoliških društev v času deželnih ter državnih volitev.⁵⁷ Na omembo »propadajočega francoskega

⁴⁰ Vodopivec, *Kulturni boj*, str. 66–68.

⁴¹ Selišnik, *Vstop množic v polje*, str. 65–85.

⁴² *Soča*, 7. 1. 1911, št. 3.

⁴³ Glej: Amon, *Vloga slovenskega časopisja*, str. 14–20; Nežmah, *Časopisna zgodovina novinarstva*, str. 71–95.

⁴⁴ Polajnar, *Zajc, Naši in vaši*, str. 32.

⁴⁵ Gombač, »Modni pêle mèle«, str. 143–179.

⁴⁶ Studen, *Nesposobno oblečene ženske*, str. 89–90; Remec, *Podrgni, očedi*, str. 239–241.

⁴⁷ Gombač, »Modni pêle mèle«, str. 198.

⁴⁸ *Jutro*, 13. 3. 1911, št. 374.

⁴⁹ *Soča*, 9. 3. 1911, št. 28.

⁵⁰ *Gorica*, 11. 3. 1911, št. 20.

⁵¹ *Primorski list*, 30. 3. 1911, št. 13.

⁵² *Slovenec*, 27. 2. 1911, št. 47.

⁵³ *Soča*, 23. 3. 1911, št. 34.

⁵⁴ *Primorski list*, 30. 3. 1911, št. 13.

⁵⁵ *Prav tam*.

⁵⁶ *Soča*, 1. 4. 1911, št. 37.

⁵⁷ Selišnik, *Prihod žensk na oder*, str. 52–53.

675

Jupes Culottes (hlačno krilo)

Čisto mirno, brez vsacega vika in krika prišle so danes direktno iz Pariza v naše mesto glasovite „Jupes Culottes“, zaradi katerih je bilo v svetovnih metropolah mnogo boja. Od danes dalje je videti v izlozbi mojega angleškega skladišča več takih eksemplarov, ki mikajo z vso silo radovednega gledalca.

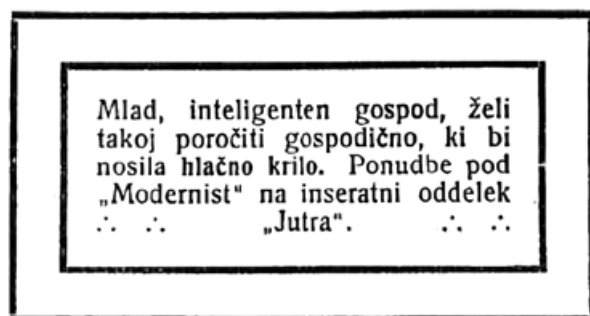
Poleg tega so dospele **zadnje novosti velike množine poletnega oblačila: raglani, redingota, angleških in francoskih kostumov za dame** ter največja izbira najelegantnejših in najfinejših **oblek za gospode in otroke.**

Priznano nizke cene! Ilustrirani cenik brezplačno!

Za mnogobrojni obisk se priporoča

O. Bernatovič, Ljubljana, Mestni trg šte. 5.

Oglas podjetja Bernatovič, ki bralcem *Slovenca* predstavlja in ponuja nakup hlačnega krila (*Slovenec*, 4. 3. 1911, št. 52)

Ženitni oglas, objavljen v časopisu *Jutro*
(*Jutro*, 9. 3. 1911, št. 370)

naroda» je avtor še opozoril urednika *Primorskega lista*, da s takšnim pisanjem očitno tudi »odločno prepoveduje« romanja »krščanskih« žena v Lurd.⁵⁸ V *Primorskem listu* so sicer v nadaljevanju polemike izpostavili, da je njihov zapis doživel odobravanje tako pri nekaterih liberalno usmerjenih meščanih kot pri »inteligentnih ženskih krogih«. Pisec je izpostavil pismo, ki ga je prejelo uredništvo časopisa, v katerem je neimenovana bralka pohvalila zapis, ki je »odločno nastopili za čast in dostojanstvo žensk, ki jim pričeti, a proti pačenju in nečimernosti onih redkih slovenskih potratnih dam, ki ne vedo več, kako bi trosile denar za lišp.«⁵⁹

Nova moda kot del narodnostnih konfliktov

Kljub različnim ideološkim pogledom na novo modo pa v časopisju ni razvidnih večjih kritik ali intenzivnega nasprotovanja. Tudi v časopisju katoliškega tabora tako najdemo npr. oglase za nakup oblačila, večina zapisov pa je nevtralna in ne nasprotuje nošnji.⁶⁰ Tovrstni odzivi se povezujejo z narodnostnimi razmerji v slovenskih deželah in na Avstro-Ogrskem. Večnarodnostni imperij je bil v tem obdobju deležen ostrih nacionalnih trenj in konfliktov, predvsem na območjih, kjer so sobivale različne etnične skupnosti. Dinamika odnosov med narodnimi skupinami se je od sredine 19. stoletja dalje hitro spreminjala, pri čemer je bil eden od pomembnejših katalizatorjev sprememb nacionalizem, ki se je v tem obdobju razvil v masovno gibanje in se utrdil tako v javni kot tudi zasebni sferi.⁶¹ Narodne elite so mobilizirale in organizirale širšo javnost, s čimer so poskušale legitimirati svoje zahteve ter na določenih, predvsem narodnostno mejnih in večnarodnostnih območjih utrditi narodno zavest ter doseči enakopravnost ali prevlado.⁶²

Podobno je veljalo za slovenski etnični prostor, ki je bil razdeljen na več dežel, ki so bile etnično heterogene. Slovensko govoreče prebivalstvo je imelo

⁵⁸ Soča, 1. 4. 1911, št. 37.

⁵⁹ *Primorski list*, 6. 4. 1911, št. 14.

⁶⁰ *Slovenec*, 10. 3. 1911, št. 57.

⁶¹ Glej: Wingfield (ur.), *Creating the Other*.

⁶² Judson, *Guardians of the Nation*, str. 20.

Karikatura napada moških na ženske, ki imajo oblečeno hlačno krilo (Arbeiter Zeitung, 19. 3. 1911, št. 78)

v cislajtanskem delu države večino le na Kranjskem ter Goriškem in Gradiškem. V vseh drugih deželah – Štajerski, Koroški, Istri in Trstu je bil njihov delež precej manjši ter ni dosegal polovice vsega prebivalstva.⁶³ To je na številnih, predvsem narodnostno mejnih ali mešanih območjih postavljalo slovensko skupnost v podrejeni položaj in ji onemogočalo enakopravno delovanje, ki je bilo sicer določeno z ustavo, ter izvajanje jezikovnih, upravnih, političnih, izobraževalnih in ekonomskih načrtov, zaradi nasprotovanja drugih narodnostnih skupin. Na Goriškem in Gradiškem, Trstu ter v Istri je imela prevladujočo vlogo italijanska skupnost, na Štajerskem in na Koroškem pa nemška.⁶⁴

Med bolj izpostavljenimi pogledi italijanske in nemške narodne elite na slovensko skupnost je bila kritika o premoči ter pomenu vrednosti njihove kulture, s katero so argumentirali svoje višje pozicije in zavračali slovenske zahteve po enakopravnosti. Italijanska politična elita v Primorju je na primer argumentirala svoje pozicije s svojo večstoletno kulturno nadvlado, katere začetke je iskala v antični rimski državi (*Avita cultura*).⁶⁵ Velikokrat so bili slovenska kulturna produkcija, izobrazba in

domet predstavljeni kot manjvredni ter nerazviti v primerjavi z nemškimi in italijanskimi. Hkrati sta nemška in italijanska elita s tem argumentirali svoje zahteve po prevladujočem položaju v politiki, upravi, gospodarstvu ter v javnem prostoru.⁶⁶

Slovenska skupnost je iskala protiargumente pri primerih, kjer bi se razvoj slovenske kulture ali družbe lahko postavil ob bok ali celo presegel italijanskega oz. nemškega. Ker je bilo hlačno krilo videno kot novost in povezano z emancipacijo, ga je slovenska narodna elita, predvsem tista iz liberalnega političnega tabora, poskušala vključiti v ta kontekst. Hkrati pa so bili v slovenskem časopisju izpostavljeni članki, ki so opisovali negativen odnos, predvsem iz nemškega in italijanskega okolja, do te modne novosti. Iz slovenskega časopisnega poročanja je bilo tako razvidno, da se je nemško in italijansko okolje do nove mode odzvalo z neodobravanjem, kritiko ter celo nasiljem. V slovenskem časopisju najdemo več opisov tovrstnih primerov. O recepciji v Italiji je na primer pisal časopis *Slovenski narod*, ki je izpostavil primer iz Neaplja: »V Neapolju je začelo ljudstvo pravo vojno proti hlačnemu krilu, kateremu nevedni ljudje pripisujejo krivdo, da razsaja po Neapolju kolera, seveda ne brez vpliva hujskajoče in nestrpne duhovščine. V Santi Luciji so šle ženske in otroci na cesto in kričale: 'Proč s

⁶³ Zwitter, *Nacionalni problemi*, str. 221–222.

⁶⁴ Vodopivec, *Od Pohlinove slovnice*, str. 127–129.

⁶⁵ Marušič, *Sosed o sosedu*, str. 30; Hroch, *European Nations*, str. 48.

⁶⁶ Matić, *Nemci v Ljubljani*, str. 423–427.

*hlačnim krilom! Bog ga ne mara! Grešnice naj se spokore!*⁶⁷ Za nemški prostor je bilo izpostavljeno dogajanje na Dunaju in v Gradcu. Za Dunaj so zapisali, da novo modo »napada surova cestna sodrga v družbi z elegantnimi ljudmi.«⁶⁸ Še bolj kritični so bili do dogodkov v Gradcu. »Tako surovih, neizobraženih in nasilnih ljudi, kakor so v Gradcu, je sploh težko kje dobiti. V Gradcu je nemška gospoda prvo nositeljico hlačnega krila napadla in ji hotela krilo s telesa strgati. Dekle je zbežalo v neko kavarno. Gradčani pa so vse šipe pri kavarni razbili.«⁶⁹

Na drugi strani je bil poudarjen miren in dostojen sprejem hlačnega krila med slovenskim prebivalstvom. Iz poročanja ni razvidno, da bi v širšem slovenskem prostoru v javnosti, z izjemo nekaterih komentarjev in množičnega zbiranja pred trgovinami, prišlo do napadov ali primerov ogrožanja žensk, ki so bili izpostavljeni za nekatera druga okolja monarhije. »Ženska v hlačnem krilu se je pojavila tudi v Ljubljani. Sprejeli so jo dostojno, ogledovali seveda in kritikovali, ali zgodilo se jej ni nič. Tako je bilo kakor v Trstu, kjer je še vedno videti damo v hlačah; vse jo gleda, krilo je pač izredna novost, ali nikdo ne stori nič nedostojnega. Na Dunaju pa napada surova cestna sodrga v družbi z elegantnimi ljudmi ženske, ki se prijavijo v novi modi na cesti.«⁷⁰ Zelo poveden je članek iz časopisa *Edinost*, kjer je neposredno poudarjena razlika med slovensko in sosednjimi narodnimi skupnostmi, s katerimi so bili v konfliktu. »Naša prestolnica se je vredno postavila v isto vrsto s kulturnimi centri drugih narodov, kar se tiče hlačnega krila. Te dni se je v Ljubljani pokazala prva dama v hlačah. Bila je to neka igralka nemškega gledališča, ki je več časa promeairala po ljubljanskih ulicah. Občinstvo se je vedlo vseskoz dostojno in taktno in nikomur ni prišlo na misel, da bi damo zasmehoval in insultiral, kakor se to dogaja dan za dnevom v velikih evropskih kulturnih centrih. To bi bil znak, da Slovenci vendar nismo tako barbarski in nekulturni, kakor bi nas radi prikazali svetu razni naši 'prijatelji'. Glasom poročil ljubljanskih listov je nova moda napravila dober utis na ljubljansko občinstvo, ker ne vidi v ženskih hlačah prav nič nedostojnega, na čemer bi se moral kdo

izpodtikati.«⁷¹ Podobno so bili izpostavljeni primeri iz hrvaškega prostora. O nastopu gledališke igralkе Irme Polak v zagrebški operi, ki je svojo vlogo odigrala v hlačnem krilu, je *Jutro* zapisalo: »Gledališče je bilo nabito polno, navdušenje velikansko, aplavz frenetičen in prišel je gledat jupe-culotte celo sam ban! Ali ni to — velikomestno?! Pri nas smo imeli v gledališču jupe-culotte brez razburjanja že dvakrat. Da, da, Ljubljana ni kar tako...«⁷² V časopisu *Edinost* je bil tudi poudarjen skupni pozitivni pogled pri Slovencih in Hrvatih, na koncu pa zapisano: »Pa naj še kdo reče, da Jugoslovani nismo moderni in napredni ljudje!«⁷³

Iz zapisov lahko sklepamo, da je slovenska narodna in politična elita, tudi tista s strani konservativnejših krogov, poskušala z relativno nevtralnimi ali celo pozitivnimi časopisnimi prispevki o novi modi vplivati na odziv slovenske javnosti, ter s tem dokazovala naprednost slovenske kulture, emancipacije in družbenega odnosa do žensk ter novosti.

Sklep

Hlačno krilo je kljub kratkotrajni prisotnosti na evropskih modnih trgih doživelo povsod, kjer se je pojavilo, močan, ponekod celo buren odziv splošne javnosti. Dogodki, povezani z oblačilom, izstopajo po svoji razširjenosti. Časopisje je poročalo o primerih iz celotne Evrope, odzivi pa se niso navezovali le na dogodke, zaznamovane s težavami in agresivnim odzivom do žensk, ki so se v novi modi pojavile v javnosti, ampak so načele tudi širše družbene teme, povezane z družbeno emancipacijo žensk, ravno v času, ko je v velikem delu Evrope potekal intenziven boj za žensko volilno pravico. Izpostavljeni so bili zdravstveni vidiki nošnje ohlapnejših oblačil, pri katerih so bili udobnost in mobilnost videni kot velik preskok ter napredek v povezavi z dotedanjimi modnimi trendi (npr. večplastna in neudobna krila, steznik). Prihod hlačnega krila na trg je zamajal dotedanje modne in oblačilne vzorce ter dal nastavke za spremembe, do katerih je prišlo v naslednjih desetletjih.

⁶⁷ Slovenski narod, 20. 7. 1911, št.

⁶⁸ Soča, 11. 3. 1911, št. 29.

⁶⁹ Slovenski narod, 14. 3. 1911, št. 60.

⁷⁰ Soča, 11. 3. 1911, št. 29.

⁷¹ Edinost, 13. 3. 1911, št. 72.

⁷² Jutro, 15. 3. 1911, št. 376.

⁷³ Edinost, 15. 3. 1911, št. 74.

Če se osredotočimo na odzive iz slovenskega etničnega prostora, ki je takrat sodil pod Avstro-Ogrsko, lahko vidimo da je časopisno poročanje glavni poudarek namenilo dvema specifičnima vidikoma. Prvi je bil ideološki in je sodil v kontekst kulturnega boja, ki je zaznamoval družbeni vsakdan, izvajala pa sta ga oba vodila slovenska politična bloka – liberalni in katoliški. Vprašanje nošnje hlačnega krila se je spolitiziralo, pri čemer je liberalni tabor zavzel bolj pozitiven odnos do fenomena, katoliški pa je bil bolj kritičen, kar je razvidno iz terminologije in opisov. Kritike pa vseeno niso bile intenzivne in tudi ni prihajalo do pozivov, ki bi lahko med slovensko javnostjo sprožili negativne odzive ali prizore, o katerih je bilo moč brati iz drugih delov države in Evrope. Tovrstni odziv bi bil lahko povezan z drugim vidikom, ki je bil značilen za poročanje v slovenskem prostoru in se je navezoval na mednacionalne odnose. Poleg ideološkega so slovenski prostor zaznamovali tudi narodnostni spori z nemško in italijansko skupnostjo, ki sta ponekod, predvsem v večjih urbanih središčih, slovenski skupnosti onemogočali enako pravno uporabo materinščine v javnem, političnem, gospodarskem ter izobraževalnem okolju. Nemška in italijanska narodna elita sta tovrstno postopanje velikokrat argumentirali tudi z večvrednostjo njune kulture nasproti slovenski. Zaradi tega je slovenska narodna elita do oblačila zavzela bolj pozitiven pogled, ker je želela s tem pokazati na naprednost in razširjenost kulture ter izobrazbe med slovensko družbo. To je bilo še bolj poudarjeno zaradi negativnih odzivov do oblačila, ki so prihajali iz nemškega ali italijanskega prostora. Ta narodnostni in ideološki vidika dajeta priходу novega oblačila dodatno dimenzijo ter razumevanje, kako se lahko fenomeni, ki vstopijo iz tujine, vklopijo v posamezne specifične prostore.

Viri in literatura

Časopisni viri:

Arbeiter Zeitung 1911
Bukowinaer Post 1911
Czernowitzer Allgemeine Zeitung 1911
Der Floh 1911
Die Muskete: Humoristische Wochenschrift 1911
Die Südmark 1911
Edinost 1911

Gorica 1911
Illustrierte Kronen Zeitung 1911
Innsbrücker Nachrichten 1911
Jutro 1911
Neues Wiener Journal 1911
Prager Tagsblatt 1911
Primorski list 1911
Reichspost 1911
Slovenec 1911
Slovenska gospodinja 1911
Slovenski narod 1911
Soča 1911
Sport und Salon 1911
Wiener Neuste Nachrichten, 1911

Spletni viri:

[https://en.wikipedia.org/wiki/File: Paulpoiret.jpg](https://en.wikipedia.org/wiki/File:Paulpoiret.jpg)
 (Zadnji vpogled 15. 5. 2023)
[https://commons.wikimedia.org/wiki/File: Vera_Fokina_Scheherazade_1910_02.jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Vera_Fokina_Scheherazade_1910_02.jpg) (Zadnji vpogled 15. 5. 2023)

Literatura:

Amon, Smilja: Vloga slovenskega časopisja v združevanju in ločevanju slovenske javnosti od 1797–1945. *Prispevki k zgodovini slovenskih medijev* (ur. Maruša Pušnik). Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, 2008, str. 9–24.
Bolton, Andrew; Koda, Harold: Preface: The Prophet of Simplicity. *Poiret* (ur. Andrew Bolton in Harold Koda). New York: Metropolitan Museum of Art, 2007, str. 13–16.
Cho, Kyu-Hwa; Oh, Yun-Jeong: Fashion and Periodic Conditions before and after World War I: – 1910s to the Beginning of 1930s -. *Journal of Fashion Business*, l. 6, št. 3. The Korean Society of Fashion Business, 2002, str. 60–68.
Davis, Mary E.: *Classic Chic: Music, Fashion, and Modernism*. Los Angeles: University of California Press, 2008.
Getzy, Adam: *Fashion and Orientalism: Dress, Textiles and Culture from the 17th to the 21st Century*. London, New York: Bloomsbury Academic, 2013.
Gombač, Maja: "Modni pêle mêle" slovenske družbe med svetovnimi vojnami. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2011.

- Haine, Scott W.:** *Culture and Customs of France*. London: Greenwood Press, 2006.
- Hess Heather:** *The Lure of Vienna: Poiret and the Wiener Werkstätte*. Poiret (ur. Andrew Bolton in Harold Koda). New York: Metropolitan Museum of Art, 2007, str. 39–42.
- Hroch, Miroslav:** *European Nations: Explaining Their Formation*. London; New York: Verso, 2015.
- Judson, Pieter M.:** *Guardians of the Nation: Activists on the Language Frontiers of Imperial Austria*. Cambridge (Mass.); London (England): Harvard University Press, 2006.
- Marušič, Branko:** *Sosed o sosedu: prispevki k zgodovini slovensko-italijanskega sožitja*. Trst: ZTT, 2012.
- Matić, Dragan:** *Nemci v Ljubljani: 1861–1918*. Ljubljana: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete, 2002.
- Nežmah, Bernard:** *Časopisna zgodovina novinarstva: na Slovenskem med letoma 1797–1989*. Ljubljana: Študentska založba, 2012.
- Polajnar, Janez; Zajc, Marko:** *Naši in vaši: iz zgodovine slovenskega časopisnega diskurza v 19. in začetku 20. stoletja*. Ljubljana: Mirovni inštitut, 2012.
- Remec, Meta:** *Podrgni, očedi, živali otrebi: higiena in snaga v dobi meščanstva*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2015.
- Selišnik, Irena:** *Prihod žensk na oder slovenske politike*. Ljubljana: Sophia, 2008.
- Selišnik, Irena:** *Vstop množic v polje političnega na prelomu 20. stoletja na Slovenskem. Historični seminar 12* (ur. Katarina Šter in Mojca Žagar Karer). Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2016.
- Studen, Andrej:** »Nespodobno oblečene ženske so satanovo orodje, ker po njih kakor nekaj po kači govori«. *Stiplovškov zbornik* (ur. Dušan Nečak). Ljubljana: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete v Ljubljani, 2005, str. 89–102.
- Troy, Nancy J.:** *The Theatre of Fashion: Staging Haute Couture in Early 20th-Century France*. *Theatre Journal*, l. 53, št. 1. Baltimore: John Hopkins University, 2001, str. 1–32.
- Vodopivec, Peter:** *Kulturni boj. Slovenska novejša zgodovina: od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije: 1848–1992* (ur. Jasna Fischer et al.). Ljubljana: Mladinska knjiga: Inštitut za novejšo zgodovino, 2005, str. 66–68.
- Vodopivec, Peter.** *Od Pohlinove slovnice do samostojne države: slovenska zgodovina od konca 18. stoletja do konca 20. stoletja*. Ljubljana: Modrijan, 2006.
- West, Emma:** *A Modern(ist) Mode: Fashion, 1910, and the Limits of Modernism*. *Word and Text: A Journal of Literary Studies and Linguistics*, l. 1, št. 3. Cardiff: Centre for Critical and Cultural Theory, 2011, št. 65–78.
- Wingfield, Nancy M. (ur.):** *Creating the Other: Ethnic Conflict and Nationalism in Habsburg Central Europe*. New York; Oxford: Berghahn Books, 2004.
- Zemljič, Igor:** *Marica Nadlišek Bartol. Splošno žensko društvo: 1901–1945: od dobrih deklet do feministk* (ur. Nataša Budna Kodrič in Aleksandra Serše). Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 2003, str. 278–292.
- Zwitter, Fran:** *Nacionalni problemi v habsburški monarhiji*. Ljubljana: Slovenska matica, 1962.

Zusammenfassung

„HOSEN WILL SIE TRAGEN, IN KÜRZE VIELLEICHT SOGAR SÄBEL UND GEWEHR!“

Die Rezeption des Hosenrocks im slowenischen Gebiet im Jahr 1911

Die Frühjahrskollektion im Jahr 1911 war für die Damenmode etwas Besonderes, und zwar vor allem wegen eines Kleidungsstückes – des Jupe-culotte oder Hosenrocks, wie es im slowenischen Gebiet genannt wurde. Das Kleidungsstück wurde von einem der weltweit führenden Modeschöpfer geschaffen, dem Franzosen Paul Poiret, der seine Inspiration in der orientalischen Kultur und Mode fand. Es handelte sich um einen radikalen Bruch mit den bis dahin in der Mode herrschenden Mustern, wobei gerade Hosen für Frauen die Hauptrolle spielten. Die Jupe-culotte evozierten aufgrund ihrer Form in ganz Europa unterschiedliche Reaktionen – von Unterstützung und der Verknüpfung mit der Frauenemanzipation bis hin zu Entrüstung und Vorwürfen, dass die neue Mode

die Gesellschaftsordnung zerstört. Das Tragen von Hosen durch Frauen in der Öffentlichkeit wurde am Beginn des 20. Jahrhunderts zu einem großen Teil immer noch als unangemessen und unanständig angesehen, was allerdings im Fall des Hosenrocks die Modehäuser und Geschäfte, unterstützt von den Medien, nicht am Vorstoß auf die Märkte europäischer Staaten hinderte. Auch in den städtischen Zentren Österreich-Ungarns sandten die Modehäuser Mannequins auf die Straßen, die das Kleidungsstück in der Öffentlichkeit bewarben und die lokalen Reaktionen prüften. Hie und da kam es deshalb zu Protesten und insbesondere die männliche Öffentlichkeit drückte ihre Unzufriedenheit auch durch Angriffe auf Frauen aus, die mit dem neuen Kleidungsstück auf den Straßen auftauchten. Der slowenische Raum blieb bei modischen Neuerungen nicht hinter anderen Teilen Europas zurück und die größeren urbanen Zentren (Triest, Ljubljana, Maribor, Klagenfurt, Celje und Görz) konnten sich schon im März 1911 mit diesen Kleidungsstücken in den Auslagen von Modegeschäften brüsten. In der Presse finden sich zahlreiche Beschreibungen von Fällen, in denen Frauen in Hosen auf den Straßen auftauchten, wobei zwei besondere Elemente der Berichterstattung zu beobachten sind. Das Kleidungsstück wurde Teil des ideologischen Kampfes zwischen den zwei zentralen politischen Lagern im slowenischen Gebiet – dem liberalen und dem katholischen. In Pressepolemiken konzentrieren sich diese auf moralische und emanzipatorische Aspekte sowie die Bedeutung und Rolle der neuen Mode. Das zweite Element war verbunden mit der Rolle des Kleidungsstücks in den nationalen Beziehungen zwischen der slowenischen Gemeinschaft einerseits und der deutschen und italienischen Gemeinschaft andererseits. In der Zeit scharfer zwischennationaler Konflikte und der Schwierigkeiten, die die slowenische Seite bei der Durchsetzung von Sprachrechten in der Gesellschaft hatte, diente die Haltung zur neuen Mode im slowenischen Gebiet als Beweis für die Fortschrittlichkeit der slowenischen Kultur. Im Vergleich zu anderen Teilen Österreich-Ungarns und Europas reagierte die slowenische Öffentlichkeit, wenn man die Presseberichte betrachtet, auf den Hosenrock viel toleranter, was vor allem in liberalen Zeitungen betont wurde, die damit die Fortschrittlichkeit der slowenischen Kultur und Denkweise insbesondere im Vergleich mit der deutschen und italienischen

Seite unterstrichen. Andererseits trat auch die katholische Presse nicht explizit gegen die neue Mode auf und gab damit der slowenischen Öffentlichkeit keinen Anlass, eine negative Meinung über den Hosenrock zu entwickeln.

Schlagwörter: Jupe-Culotte, Paul Poiret, Hosenrock, Nationalismus, ideologische Kämpfe

Mojca Šorn

»Kdor se hoče učiti, ne sme vinca piti«

*Protialkoholno gibanje in mladina na Slovenskem po koncu vélike vojne**

ŠORN, Mojca, dr. zgod., znanstvena sodelavka,
Inštitut za novejšo zgodovino, Privoz 11, SI-1000
Ljubljana, mojca.sorn@inz.si

613.81(497.4)"1918/..."
178.1(497.4)"1918/..."

»KDOR SE HOČE UČITI, NE SME VINCA PITI«

*Protialkoholno gibanje in mladina na Slovenskem po
koncu vélike vojne*

Članek uvodoma predstavi treznostno gibanje s poudarkom na mladih v času prve svetovne vojne, ki je zaradi zavedanja minljivosti in stresa med drugim načela tudi etične in moralne temelje družbe. V nadaljevanju se osredini na obravnavo mladine in alkoholizma ter protialkoholno gibanje na Slovenskem v teoriji in praksi neposredno po koncu vojne, ko sta agitiranje in organiziranje v želji po postavitvi trdnih temeljev za zdravo ter uspešno prihodnost ponovno pridobila na moči in veljavi.

Ključne besede: obdobje po prvi svetovni vojni, Slovenija, mladina, alkoholizem, protialkoholno gibanje

ŠORN, Mojca, PhD, Research Associate, Institute of
Contemporary History, Privoz 11, SI-1000 Ljubljana,
mojca.sorn@inz.si

613.81(497.4)"1918/..."
178.1(497.4)"1918/..."

“WHOEVER WANTS TO LEARN MUST NOT
DRINK THE WINE”

*The anti-alcohol movement and youth in Slovenia
after the end of the Great War*

The article starts by introducing the sobriety movement, with its focus on youth, during the First World War, which, due to the awareness of transience and stress, among other things, undermined the ethical and moral foundations of society. It then focuses on the treatment of youth and alcoholism, and the anti-alcohol movement in Slovenia in theory and practice in the immediate post-war period, when agitation and organising, in the desire to lay a solid foundation for a healthy and prosperous future, regained strength and validity.

Keywords: post-World War I era, Slovenia, youth, alcoholism, anti-alcohol movement

* Raziskava je nastala v okviru programa št. IO-0013 Raziskovalna infrastruktura Slovenskega zgodovinskega pisarstva, ki ga financira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije.

Uvod

Dve leti pred začetkom prve svetovne vojne je Janez Krstnik Filipič sodil, da moralno slabost slovenskega naroda predstavlja velika potratnost, »ki se kaže v obleki, pijači, tobaku in plesih.«¹ Andrej Studen je zapisal, da smo Slovenci »od nekdaj veljali za krepak in priden narod«, hkrati pa je iz njegovih študij razvidno, da se je alkoholizem, »nenravnost, katere strup je počasi kapljal v narodovo dušo«, razširil v mestih in na podeželju že v desetletjih pred objavo Filipičevega razmišljanja; za enega največjih socialno-druženih problemov je veljal že v 19. stoletju.² To je razvidno tudi iz časopisnih poročil, ki izkazujejo negativne posledice preveč popitega alkohola ne samo pri odraslih, temveč vse prevečkrat tudi pri otrocih in mladini.³

Pred leti sem se ukvarjala s protialkoholnim bojem oziroma njegovimi osnovnimi smernicami, namenjenimi otrokom in mladini na Slovenskem od začetka 20. stoletja, ko so te dobile bolj konkretno obliko in vsebino, do druge svetovne vojne. Izsledke sem objavila v članku »Dajte otrokom mleka, ne alkohola! Protialkoholno gibanje in mladina na Slovenskem do druge svetovne vojne«, ki je izšel v tematski številki revije *Zgodovina za vse*, v drugi številki petnajstega letnika (2008), naslovljeni *Zgodovina alkohola in tobaka na Slovenskem*.⁴

V pričujočem članku se še vedno ukvarjam z mladimi in protialkoholnim gibanjem, vendar se glede na uredniški koncept posebne letošnje številke z novimi spoznanji poglobim v prelomni čas neposredno po končani prvi svetovni vojni, ki je »razkrojila etične temelje družbe, zastrupila prav-

ni čut in zmedla vse pojme o poštenju.«⁵ Mnogi so namreč verjeli, da je prav od na novo postavljenih postulatov povojne družbe odvisno, kakšna prihodnost čaka slovenski narod. In mnogi so menili, da se s protialkoholnimi akcijami s starejšimi ljudmi ne bo prišlo daleč, da so premalo fleksibilni in se preveč oklepajo svojih navad. Stavili so na mladino: »Dr. Krek je večkrat povdarjal: mladina je kakor slama; hitro se vname in gori. Mladostna leta so v veliki večini podlaga poznejšemu življenju. Nešteto slučajev je že potrdilo pregovor: 'Kar se Janezek nauči, to tudi Janez zna' in 'Stara navada – železna srajca'. Naša prva skrb bodi mladina!«⁶

Prva svetovna vojna: »agitatorično in organizatorično delo je mirovalo«

Čeprav so se na Slovenskem o abstinenci »pravdali« že od začetka 20. stoletja,⁷ je iz pisanja borca proti alkoholu Janeza Kalana⁸ iz leta 1913 razvidno, da protialkoholno gibanje na predvečer svetovne vojne večjih uspehov ni želo.⁹ Kalan je abstinenco priporočal še posebno otrokom in mladini, »zato, ker mlademu telesu alkohol najhuje škoduje, pa tudi zato, ker se človek alkoholnih pijač hitro privadi in težko zmeren ostane. Za otroke je vsaka opojna pijača strup. /.../. Najboljša pijača za otroke sta voda in mleko.«¹⁰ Ko so imele leto kasneje, dne 15. in 16. julija 1914, dijaške marijanske kongregacije sestanek v Zavodu sv. Stanislava v Št. Vidu nad Ljubljano, so predstavniki iz Ljubljane, Celja, Kranja, Novega mesta, Gorice in Trsta sprejeli sklep, da mora biti

¹ Filipič, Nekaj o prirodnih pogojih gospodarske blaginje Slovencev, 367.

² Studen, Slovenci, problem alkoholizma in katoliška morala pred prvo svetovno vojno, 15.

³ O Slovencih, alkoholizmu in začetkih protialkoholne akcije mdr. Studen, Tudi če so trezni, niso angeli, pijani pa so zverine. Studen, Slovenci, problem alkoholizma in katoliška morala pred prvo svetovno vojno. O protialkoholnem gibanju pred prvo svetovno vojno gl. Zajc, »Malo piti, ali to kaj škoduje treznostni akciji v domovini? Prav nič.« Bahovec, »Trežno ljudstvo bo bogatelo, bo cvetelo in se krepko razvilo«.

⁴ O t. i. alkoholni degeneraciji med svetovnima vojnama gl. Polajnar, Vpliv alkohola in degeneracija naroda.

⁵ Kronika slovenskih mest I, št. 3, avgust 1934, 240–255, Naša kronika, piše mestni arhivar. Gl. tudi Matič, »In zapela je harmonika od vzhoda do zahoda«, 82.

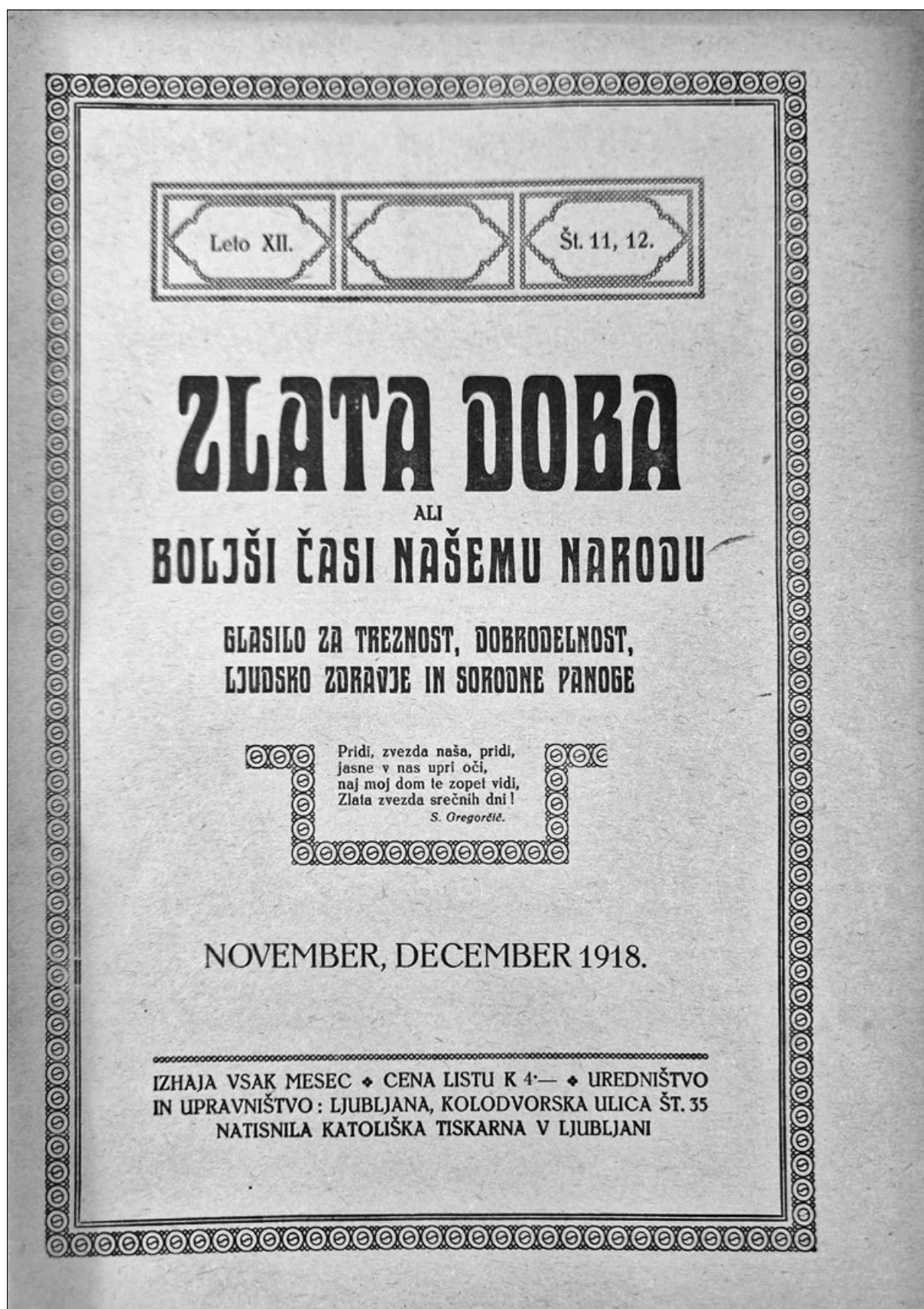
⁶ Langus, Začnimo prerod pri mladini!, Prerod 2, št. 4, 1923, 59.

⁷ Kalan je leta 1903 ustanovil protialkoholno zvezo Sveta vojska, leta 1918 pa je v svoji študiji Konec pravdi o alkoholu zapisal: »O abstinenci se pravdamo že, odkar se je pojavila na Slovenskem. Tega je že 15 let.« – Sincerus [Kalan], Konec pravdi o alkoholu, 1. Mrkun kot začetek protialkoholnega gibanja postavi prvi slovenski protialkoholni shod, ki je potekal 19. 9. 1902 v Katoliškem domu v Ljubljani. Na sestanku so se zbrali nasprotniki pijančevanja in sprejeli resolucijo, ki je nanizala člene za omejitev uživanja alkohola. – Mrkun, Zgodovina protialkoholnega gibanja po vsem svetu, zlasti v Sloveniji, 82.

⁸ Janez (Evangelist) Kalan (20. 10. 1868 – 27. 4. 1945), duhovnik, urednik in pisatelj. – Janez Kalan.

⁹ Mrkun, Mali protialkoholni katekizem, 3.

¹⁰ Ibidem, 9.

Naslovnica časopisa Naša doba (Inštitut za novejšo zgodovino)

v vsaki kongregaciji abstinenčni odsek, ta naj bi imel sestanek vsakih 14 dni, po trije člani skupaj pa naj bi bili naročeni na časopis *Zlata doba ali boljši časi našemu narodu*.¹¹ Protialkoholna zveza Sveta vojska, cerkvena organizacija, ki je delovala kot posvetno, od vlade priznано društvo, je dijake bodrila z besedami: »Vi dijaki, naše upanje in naš ponos /.../ častno bodi za vsakega, kdor je abstinent.«¹²

Med prvo svetovno vojno se je treznostna akcija skoraj popolnoma ustavila: »Pisalo se je nekaj o tem, tudi pričkali smo se; a agitatorično in organizatorično delo je mirovalo. Predavanj o tem ni bilo in pridig le malo.«¹³ Ena izmed izjem je bil sestanek odbornikov Svete vojske 12. septembra 1916, na katerem so se dotaknili tudi protialkoholnega mladinskega gibanja. Menili so, da k treznosti lahko veliko doprinesejo okrajni šolski nadzorniki z učno knjigo oziroma berilom o alkoholizmu za ljudske šole. V vsaki šoli naj bi pri pouku o alkoholizmu šolarje pozivali, da pristopijo k Mladim junakom.¹⁴ Od njih pa naj bi se zahtevala »popolna zdržnost od alkohola, tobaka in kletve«. Strinjali so se, da v prvi vrsti otroke poučujejo učitelji, kateheti pa naj jim nudijo oporo. V vsakem razredu srednje šole naj bi dijak – abstinent organiziral svoje sošolce. Ti bi imeli nadrejenega na nivoju šole in ti nadrejenega na nivoju kraja, ki bi poskrbel za širši aspekt organizacije in njeno vpetost v čas in prostor. Toplo so priporočali, da naj se po končani vojni osnuje dijaška protialkoholna zveza, ki bi jo vodili visokošolci.¹⁵

Predlogi protialkoholne zveze Sveta vojska so pri kranjski šolski oblasti padli na plodna tla, določila je, da morajo šolski nadzorniki skrbeti za to, da se o alkoholizmu poučuje po vseh šolah, v vseh razredih. Šole bi morale biti naročene na časopis *Zlata doba*, za katerega je zveza menila, da je lahko dober učni pripomoček dokler se ne izda primerne

čitanke, »da se na podlagi le-te more delati na oblastveno dovoljen obligatoren pouk o alkoholizmu.« Do takrat naj bi pedagogi »alkoholni pouk« podajali priložnostno, »zlasti pri prirodoslovju in posebno še pri somatologiji. /.../. Profesorji, oziroma šolski zdravniki naj se zavzamejo za to intenzivno in z ljubeznijo.« Nadalje je kranjska šolska oblast zaukazala, naj se učence in dijake vzpodbuja k popolni abstinenци in vpisu med Mlade junake. Priporočila je, da se najbolj vztrajne vpiše v *Zlato knjigo*. Seznam abstinentov v ljudskih šolah naj bi vodili učitelji, v srednjih šolah pa kateheti, »ker prihaja v vse razrede in ker je to tudi versko-moralnega pomena.« Seveda je bilo priporočljivo, da bi katehete podpirali tudi profesorji, še posebej razredniki. Pod vodstvom profesorjev bi dijaki lahko imeli tudi ad hoc sestanke, na katere bi povabili predavatelje, da bi jih poučili o temah, ki bi jih še posebej zanimali.¹⁶ Že omenjeni pisec Kalan se je zavzemal za to, da bi v šolah izrecno pazili, da alkohola ne bi uživali otroci zadnjega letnika. Spodbujati bi jih bilo treba, da ob zaključku šolanja, pri 14. letih, iz družbe Mladih junakov prestopijo v Sveto vojsko – med odrasle abstimente: »To naj se zgodi že o kresu tistega leta, ko so otroci zadnje leto v šoli.«¹⁷

Po drugih deželah, kjer ni bilo predpisano obvezno protialkoholno gibanje v šolah, so računali na treznostno delovanje lokalnih katehetov.

Po prvi svetovni vojni: čas velikih pijančevanj in slabega zdravja

Ko je po vojni nova država začela postavljati nove temelje za (zdravo in uspešno) prihodnost, je protialkoholno gibanje ponovno okrepilo svoje delovanje: »Zdaj pa je zopet čas, da se delovanje poživi. Ljudje so začeli zopet pijančevati, da je groza. Neverjetno visoke cene pijače jih pri tem ne ovirajo. Na pragu nove dobe smo. Gotovo je, da se po vojski začne nova doba, novo življenje. Vse bo treba znova zidati. Ali hočemo to novo dobo začeti z velikim pijančevanjem?«¹⁸ Pod vodstvom šolskih nadzornikov se je obnovilo tudi treznostno gibanje po (kranjskih) šolah. Te so konec leta 1918 poslale poročila, ki pa so izkazovala nezavidljiv položaj:

¹¹ Mrkun, *Zgodovina protialkoholnega gibanja po vsem svetu, zlasti v Sloveniji*, 125, 126.

¹² *Ibid.*, 129. Gl. tudi Zajc, »Malo piti, ali to kaj škoduje treznostni akciji v domovini? Prav nič.«

¹³ *Zlata doba ali boljši časi našemu narodu* XII, št. 9, 10, 1918, 114, *Zdaj je čas*.

¹⁴ Izraz Mladi junaki za šolarje abstimente (do 14. leta) je začel uporabljati urednik *Zlate dobe* v novembru 1912. – Mrkun, *Zgodovina protialkoholnega gibanja po vsem svetu, zlasti v Sloveniji*, 116.

¹⁵ *Ibid.*, 129.

¹⁶ *Ibid.*, 134.

¹⁷ Sincerus [Kalan], *Konec pravdi o alkoholu*, 49.

¹⁸ *Zlata doba* XII, št. 9, 10, 1918, 114, *Zdaj je čas*.

Okrajno glavarstvo	Število šol	Število učencev	Mladi junaki	Mlade junakinje	Učitelji – člani UPZ*	Učitelji – podporniki UPZ
Črnomelj	31	4.832	718	835	-	11
Kamnik	45	7.607	679	1.036	9	11
Kočevje	48	7.586	1.267	1.229	3	8
Kranj	57	9.017	1.433	1.434	6	1
Krško	33	10.571	1.150	1.526	18	35
Litija	31	6.979	760	855	13	32
Ljubljana mesto	25	6.108	752	1.013	3	-
Ljubljana okolica	52	12.602	1.705	2.005	9	11
Logatec	34	6.736	1.260	1.739	10	17
Novo mesto	42	8.652	1.281	1.635	9	25
Postojna	54	7.900	800	1.048	6	15
Radovljica	40	6.306	706	765	-	7
Skupaj	482	94.896	12.511	15.120	86	173

Tabela: Protialkoholno delovanje na kranjskih šolah, konec leta 1918

*UPZ – Učiteljska protialkoholna zveza

Vir: *Zlata doba* XII, št. 11, 12, 1918, 132, Protialkoholno delo po šolah

na Kranjskem je bilo 482 šol z 94.896 otroki, med njimi je bilo le 12.511 Mladih junakov in 15.120 Mladih junakinj.¹⁹

Ministrstvo narodnega zdravja je leta 1919 izdalo dokument, ki priča o slabi fizični kondiciji prebivalcev nove jugoslovanske države. Med drugim odstre, »da je pegavec zapustil neizbrisne sledove, da je tuberkuloza šele sedaj zadobila moč in neusmiljeno besni med izgladnelim ljudstvom; da spolne bolezni prete s svojo ogromno infekcijo, da iste zatro potomstvo; in da jim alkoholizem v ogromni meri pri tem pomaga, z eno besedo, da je zdravstveno stanje našega naroda dovedeno v veliko vprašanje.«²⁰ Minister Uroš Krulj²¹ se je poleti 1919 obrnil na pokrajinske vlade oziroma njihove zdravstvene odseke ter okrožne fizikate in prosil, naj širijo »med narod popularno-higijenske liste /.../; neuki svet je treba privedi na principe za čuvanje zdravja in mu iztrebiti predsodke in prazneverje, a vsem in vsakemu razložiti sovražnika, koji se v obliki raznih bolezni skrivaj približava hiši in njenim stanovalcem.« Pozval je vse zdravnike, naj ukrepajo na polju preventive in »da ob vsaki priliki v dotiku

z narodom države poučna predavanja iz vseh panog nauka o zdravstvu, a zlasti o tuberkulozi, veneričnih boleznih in alkoholizmu, kot o boleznih, ki se v tem kraju v večji meri pojavljajo.«²²

Na ministrove besede se je med drugim navezalo prvo slovensko znanstveno delo v psihiatriji, objavljeno leta 1920, ki obravnava alkoholizem. Ivan Robida²³ je svoje delo naslovil *Psihične motnje na alkoholski podlagi s posebnim ozirom na forum. Za medicince in juriste*. O škodljivosti alkohola je avtor med drugim zapisal: »Sam povzročuje celo kopo bolezni, pripravlja drugim pot, zmanjšuje odpornost posameznika in rodu napram infekcijam in intoksikacijam ter boleznim in okvaram sploh, zvišuje torej bolehnost in umrljivost, uničuje deco, znižuje plodovitost, razplemenjava in oslablja zarod, moti mir in red, spodkopuje moč države, razjeda rodbinsko življenje, uničuje nramnost, zakrivi nebroj zločinov in nesreč, ubija blagostanje in narodno bogastvo, spravlja posameznika in cele rodbine v propast in pogubo ter dovaja in tira najširše sloje v bedo. Vse to morje človeškega gorja pa povzroča alkohol, ker okvarja, razdira, ubija in uničuje naše duševno življenje: naš intelekt, naše čustvovanje in z njima našo voljo.«²⁴

¹⁹ *Zlata doba* XII, št. 11, 12, 1918, 131, 132, Protialkoholno delo po šolah.

²⁰ *SI_ZAL_LJU/0489*, t. e. 1858, f. 1693, št. 598 (14. 7. 1919).

²¹ Uroš Krulj (1875 – 1961), srbski zdravnik in politik. – Uroš Krulj.

²² *SI_ZAL_LJU/0489*, t. e. 1858, f. 1693, št. 598 (14. 7. 1919). Poučno o boju proti alkoholizmu je pisal tudi Tičar, Boj nalezljivim boleznim.

²³ Ivan Robida (1. 7. 1871 – 12. 10. 1941), nevrolog, psihiater in pisatelj. – Robida, Ivan (1871–1941).

²⁴ *Čas* 15, št. 5-6, 1921, 382–384, Zdravstvo in pravoslovje.

Št. 156o.

G. J o s i p u S t a b e j u, gimnazijalcu

v M a r i b o r u.

S tem Vas imenujem za centralnega vodnika vseh slovenskih dijaških abstinentnih krožkov. Dam Vam dovoljenje, da smete izvrševati vse pravice, ki so odkazane centralnemu vodniku v ~~pravilih slovenskih dijaških abstinentnih krožkov.~~ Pridržujem si samo to, da če bi kdaj med Vami in med krožki nastal kak razpor, da imajo krožki pravico apelirati na mene, oziroma na vsakokratnega predsednika "Svete vojske".

Prosim Vas tudi, da me v vseh važnejših korakih in pojavih dijaških krožkov redno obveščate.

V Ljubljani, dne 23. oktobra 1914.

J. Anzlovčan
predsednik.

Protiakoholna zveza "Sveta vojska" v Ljubljani imenuje gimnazijca Jožeta Stabeja iz Maribora za centralnega vodnika vseh slovenskih dijaških abstinenčnih krožkov, okoli 1915 (*Pokrajinski arhiv Maribor*)

V oceni knjige *Psihične motnje na alkoholski podlagi*, ki je izšla v reviji Čas, preberemo, »da bo to delo služilo kot dobrodošel donesek k poglobitvi vprašanja alkoholizma tako zdravnikom kakor pravnikom, socialnim politikom kakor nacionalnim ekonomom, vzgojiteljem kakor tudi najširšim krogom sploh.«²⁵

Po prvi svetovni vojni: sistematičen in energičen boj proti alkoholu

Po demobilizaciji je vlada izdala ukaz, »da se žganje sploh ne sme točiti, druge alkoholne pijače pa le do osmih zvečer,« a je kmalu sledil ukrep o sprostivni žganjekuhe, saj bi šlo drugače veliko sadja v nič.²⁶ Še v letu 1919 pa je spoznala svojo napako in izdala dve protialkoholni uredbi, ustanovljen pa je bil tudi protialkoholni oddelek pri poverjeništvu za socialno skrb. Istega leta je Višji šolski svet za Slovenijo izdal odlok, naslovljen na ravnateljstva vseh srednjih državnih in zasebnih šol, učiteljiš ter na vse okrajne in mestne šolske svete. V njem je poudaril, da je dolgotrajna svetovna vojna otežila delo učiteljev in staršev pri duševni in telesni vzgoji mladine. Še posebej je na protialkoholno gibanje vplival vpoklic mnogih učiteljev v vojaško službo in posledično porast uživanja alkohola – na Kranjskem naj bi nič manj kakor dve tretjini šolskih otrok pilo alkohol.²⁷ Odlok, ki se je skliceval na odredbo bivšega ministrstva za uk in bogočastje z dne 15. novembra 1896, je na šolnike apeliral, naj se ponovno angažirajo v boju proti alkoholizmu in se zavzamejo, da otroci do 12. leta ne bi uživali opojnih pijač. Pri tem jim je bilo dovoljeno uporabiti »vsa sredstva«. V šolskih vrstah je do konkretne akcije prišlo z okrožnico Višjega šolskega sveta v Ljubljani, izdano 28. aprila 1919, ki je prepovedala uživanje alkoholnih pijač na vseh šolskih izletih za učence ljudskih in meščanskih ter nižjih razredov srednjih šol.²⁸

V praksi je za treznostno gibanje med mladimi veliko naredil že omenjeni Kalan. Prepričan je bil, da se da z odločnostjo doseči »nekaj znatnega in

trajnega«. Zavzemal se je za »sistematično in energično delo«, pri čemer je stavil na »krepko organizacijo« Svete vojske. Poudaril je, da je za boj proti alkoholu pomembna tudi organizacija Mladi junaki in nadaljeval: »Na Kranjskem je zdaj, kakor pouk o alkoholizmu po šolah, tako tudi organizacija šolarjev-abstinentov uradno predpisana. Šolska vodstva morajo vsako leto podati izkaz vpisanih zdržnikov-mladih junakov. To delo mora vršiti učiteljstvo. A tudi katehet bo rad pomagal.«²⁹ Čeprav so si tako kot Kalan tudi okrajni šolski nadzorniki želeli čim bolj trdnega delovanja Mladih junakov, je organizacija v začetku leta 1919 od 91.000 šolarjev na Kranjskem štela le 23.000 članov. Glavni vzrok naj bi bili starši, ki niso podpirali učiteljstva, »ampak ga celo ovirajo in mu nasprotujejo. /.../ Neka koleginja /.../ je pripovedovala o učencu, ki je bil prav dober, a letošnjo zimo je zaostajal daleč za drugimi. Bil je ves bled, zaspan in omoten, nezmožen za vsako duševno delo. Učiteljica je prvotno mislila, da je bolan /.../ in končno je spravila iz njega, da pije vsako jutro za zajuterk čaj s slivovko. Na prigovarjanje, da ga ne pije, je deček jokaje odgovoril, da drugega ne dobi in da ga starši silijo, da mora piti.«³⁰

Za alkoholno zlo pa niso bili krivi le starši, temveč tudi, kot že omenjeno, neustrezne šolske čitanke: »Kaj naj si misli otrok, ki čuje učitelja pripovedovati, da je v vinu, pivu in žganju strup, ki se imenuje alkohol, kako škoduje človeku, da naj ga ne zauživajo, če hočejo postati krepki, zdravi in srečni; v svojem berilu /.../ pa čita: 'Vino pomlaja starčka in okrepeča moža.' 'Vino je pijača vseh pijač.' To spravi otroka v dvom, kdo ima prav, oziroma kdo laže /.../ In če se mu še doma vedno dopoveduje, da ga »malo« nič ne škodi, da daje moč itd., kako naj ima učitelj kljub vsemu trudu uspeh?« Pisec sestavka Alojz Kržišnik je menil, da je potrebno v najkrajšem času izdati nove, ustrežnejše učbenike, hkrati pa je upal v bolj goreče delovanje Mladih junakov. Predlagal je, da je treba »junaško četico« večkrat »pregledati, najmanj vsak mesec«, tiste, ki so se spozabili, je treba najprej javno posvariti, ob ponovnem prekršku pa jih je treba za nekaj mesecev iz organizacije izključiti. Zaključil je z besedami, da »splošnih pravil seveda tu ne kaže sestavljati, ker se mora i tu, kakor

²⁵ Ibid.

²⁶ Matič, »In zapela je harmonika od vzhoda do zahoda«, 82–83.

²⁷ Jagodič, Smernice dela proti alkoholizmu s posebnim ozirom na mladino, 59.

²⁸ Ibid., 58.

²⁹ Sincerus [Kalan], Konec pravdi o alkoholu, 48, 49.

³⁰ Kržišnik, Mladi junaki, 68, 69. Gl. tudi Zlata doba XIII, št. 4, 5, 1919, 53–55, Pouk alkoholizmi po šolah.

*sploh pri vzgoji, individualizirati. Na vsak način pa morajo dobiti Mladi junaki nekaj ugled pri drugih učencih, ker ima potem veliko privlačno silo.*³¹

19. januarja 1919 je Sveta vojska v veliki dvorani Uniona v Ljubljani organizirala celodnevni tabor oziroma shod, ki mu je dnevno časopisje namenilo veliko pozornosti, saj je bilo prepričano, da *»bo gotovo postal mejnik v protialkoholnem gibanju ne samo med Slovenci, ampak tudi med ostalimi Jugoslovani.*³² Nedeljskega tabora Svete vojske so se udeležili predstavniki vseh slojev in vseh političnih strank. Z ramo ob rami srbski častnik in kapucin, socialist in duhovnik, Orli in Sokoli, mestna dama in kmetsko dekle, profesor in učenec — ljudje so se spraševali, ali ta pestra slika nudi upanje, da moralni čut pri Slovencih še ni zamrl, da za naš narod, če se odloči za boj proti strasti pijančevanja, še obstaja poročstvo za zdravo prihodnost.³³ Poleg zvenceh imen (škof Anton Bonaventura, Engelbert Gangl, Janez Kalan idr.) so na srečanju besedo dobili tudi učitelji in dijaki. Peter Kovačič, osmošolec iz Maribora, je med drugim dejal: *»Ker vemo, da je v odpovedi moč in okrepitev volje, hočemo utrditi mi, slovenska mladina, z odpovedjo vsakega čezmernega, strastnega uživanja, voljo graditi za lepo bodočnost.*³⁴ V nadaljevanju je z referatom *»Vzgoja mladine k treznosti*« nastopila učiteljica Marica Koželj. Predstavila je žalostno usodo nekaterih otrok, ki so bili zasvojeni z alkoholom že od malih nog in glasno poudarila, da bi moral postati v Jugoslaviji pouk o *»zakletem sovražniku našega rodu*« obvezen na vseh šolah: *»Ne bodi odvisno le od dobre volje vzgojiteljeve: če hočeš, pa poučuj – ne. Moraš poučevati!*« K odgovornosti je pozvala tudi starše, *»naj varujejo vsaj otroke pred pogubo, če si že sami ne morejo odreči*« in predlagala, da bi se jih osveščalo s pomočjo roditeljskih sestankov. V nadaljevanju se je posvetila učnim pripomočkom in pohvalila *»prvoboriteljico v naših vrstah, gdčno A. Stupica*«, ki je priredila nekaj izvrstnih učnih slik. Te so izšle leta 1918 v brošuri *Učna snov o alkoholu*, ki jo je izdala Sveta vojska. Referentka Koželj je v zaključku pozvala pristojne, da poskr-

bijo za več primerne gradiva oziroma *»kraju in času primernih slik*«, hkrati pa poslušalcem zaupala dobro novico: *»Kot samoučilo otrokom bo pa prišlo upajmo da kmalu na svetlo protialkoholno berilce, za katero je snov že docela zbrana. Ko bomo v roke dobili to, bo izpolnjena velika vrzel.*³⁵

Kmalu nato so se v ljubljanskih šolah začele odvijati organizirane treznostne akcije. Marca 1919 sta na učiteljskihi potekali dve hospitaciji Marije Štupca,³⁶ prva na temo *»Kdor se hoče učiti, ne sme vinca piti*«, druga pa je predočila, kako alkohol vpliva na človeške organe: *»Učenci in učenke III. in IV. razreda vадnice so videli na sliki iz življenja treh otrok, ki so začeli v zgodnji mladosti z zauživanjem vina ter vsled alkoholizma izgubili zdravje, premoženje, pamet, srečo, značajnost in življenje.*« Glede na zapis v *Zlati dobi* sta mlade predstavitvi zelo zanimali, postavljali so namreč številna vprašanja, zbrano pa naj bi sledili tudi referatom z naslovi *»Kaj smo se do zdaj učili o alkoholu in alkoholizmu,*« *»Moderni alkoholizem,*« *»O žganju,*« *»Alkohol in premoženje,*« *»Kako vpliva alkoholizem na posameznika,*« *»Zgodovina protialkoholnega boja na Slovenskem,*« *»Zgodovina protialkoholnega gibanja v starem veku,*« *»Kaj sem doživel pri vojakih,*« *»Alkohol in mladina,*« *»Alkohol in dijaštvo,*« *»Protialkoholno gibanje v inozemstvu,*« *»Alkohol in žensko vprašanje,*« *»O odličnih abstinentih.*« Predaval je tudi šolski zdravnik, srečanje pa je zaključil Janez Kalan s povabilom k sodelovanju *»za streznjenje našega ljudstva.*³⁷

V zavodu Lichtenturn v Ljubljani so učenke aprila 1919 pripravile *»slovesno-veselo a tudi poučno prireditev 'Tabor Svete Vojske'.*« Organizatorji srečanja so bili nadvse ponosni, saj so menili, da je dogodek nekaj povsem novega, modernega na polju pouka in vzgoje. Učenke so obiskale učna predavanja, za starše pa so bila organizirana predavanja. Predavali so mestni zdravnik dr. Rus in dr. Krajc, odbornica Svete vojske Marija Štupca in učiteljica zavoda Anica Lazar. Tabora so se udele-

³¹ Kržišnik, *Mladi junaki*, 68, 69.

³² Slovenec, št. 19, 24. 1. 1919, 2, *Tabor »Svete vojske».*

³³ Slovenec, št. 21, 26. 1. 1919, 1, 2, *Po taboru »Svete vojske».*

³⁴ *Zlata doba XIII*, št. 1-3, 1919, 5, *Tabor »Svete vojske» v nedeljo, dne 19. januarja, v Ljubljani, v veliki dvorani »Uniona».*

³⁵ Koželj, *Vzgoja mladine k treznosti, Zlata doba XIII*, št. 1-3, 1919, 15, *Tabor »Svete vojske» v nedeljo, dne 19. januarja, v Ljubljani, v veliki dvorani »Uniona».*

³⁶ Marija Štupca (5. 1. 1873 – 22. 1. 1955), humanitarna delavka, publicistka, učiteljica. – Štupca, Marija (1873–1955).

³⁷ *Zlata doba XIII*, št. 4, 5, 1919, 60, 61, *Tabor »Svete vojske» na ljubljanskem učiteljskihi 21. 3. 1919, dogodek v telovadnici.*

žile tudi sestre redovnice. Pisec poročila o dogodku v Lichtenturnu je bil prepričan, da so prisotni spoznali škodljivost alkoholnih pijač in uvideli *»telesno, dušno in materijelno škodo, ki ga povzroča alkohol svojim častilcem.«* Ob zaključku dogodka so vsi prisotni izrazili pristno navdušenje za *»sveto resno stvar — streznjenj naše lepe domovine.«*³⁸

Na I. mestni dekliški ljudski šoli pri sv. Jakobu v Ljubljani pa je junija 1919 potekal roditeljski večer. Tudi na tej prireditvi je predaval šolski zdravnik dr. Mavricij Rus.³⁹ Prisotnih je bilo nekaj pomembnih mož, med njimi predsednik višjega šolskega sveta Franc Vadnal, višji šolski nadzornik Franc Gabršek, šolski nadzornik Franc Lavtižar, magistratni svetnik Evgen Lah. V dvorani je bilo tudi precej veliko število mater, nekaj očetov in učiteljstvo. Referent dr. Rus je obravnaval škodo in bolezni, ki jih povzročijo alkoholne pijače in poudaril, *»da nikakor ne stoji na tem stališču, da bi odrasel človek ne smel zmerno piti vina, ampak odločno je proti temu, da bi se otrokom do 18. ali 20. leta dala le kapljica opojnih pijač, zlasti ne ruma in konjaka v čaju. Jako imeniten zdravnik je dokazal, da izmed 61 otrok, ki niso nikdar dobili kapljice alkohola, je bilo 11 bolj slabo nadarjenih, med 57. otroci pa, ki so pili alkoholne pijače, je bilo le 9 normalno razvitih. Taki otroci, ki dobivajo alkohol, so mnogokrat bebeci, vedno pa jako malo nadarjeni. Silen trud imajo z njimi v šoli in doma, pa vse je zastonj, z učenjem ne pridejo naprej.«*⁴⁰

Roditeljski sestanek je potekal tudi na II. deški ljudski šoli, ponovno je svoje vedenje in znanje z javnostjo v *»nabito polni predavalnici«* delil zdravnik Rus. Pisec vesti v dnevniku Slovenec je optimistično zapisal: *»Vidi se, da se ljudstvo zaveda, kako važno je vprašanje o vplivu alkohola na mladino.«* Poleg celotnega šolskega kolektiva sta ta sestanek počastila višji šolski nadzornik Franc Gabršek in župnik Janez Kalan, predsednik Svete vojske.⁴¹

Zveza trezne mladine je v letih, ki so sledila, organizirala veliko *»antialkoholnih«* tečajev,⁴² na katerih so člani obravnavali vprašanja v zvezi z alkoholom, alkoholizmom in s posledicami le tega. Zanimala so jih tudi zgodovina treznostnega gibanja v svetu in Jugoslaviji, socialno skrbstvo, zdravljenje alkoholikov, državni ukrepi za pobijanje te socialne bolezni in privatna pobuda v boju proti njej.⁴³ Obravnave alkoholizma niso mogle prezreti tudi številne kulturne oziroma športno vzgojne organizacije, med drugimi Orel in Sokol. K abstinenci je svoje člane zavezovalo tudi skavtsko gibanje, ki se je v Sloveniji širilo od leta 1922. Izrazito netolerantno do uživanja alkohola je bilo tudi Združenje slovenskih tabornikov, ustanovljeno leta 1924. V svoj program je zapisalo, da *»odvaja mladino od škodljivih in grdih navad ter zahteva od svojih članov abstinenco glede vseh opojnih in omamnih sredstev, posebno pa prepoveduje svojim članom uživanje alkoholnih tekočin in kajenje.«*⁴⁴

Februarja 1920 je Višji šolski svet še vedno ugovarjal, da preveč mladih popije preveč alkoholnih pijač; šolnike je ponovno pozval, naj se v čim večjem številu udeležijo boja proti alkoholizmu. Učitelji naj bi svoje varovance z negativnimi posledicami pitja alkohola seznanjali pri vseh šolskih predmetih. Pri naravoslovju bi varovance seznanili z vplivom alkohola na človeško telo: *»Kdor se pred 20. letom vda žganju, sme pričakovati, povprečno k večjemu še 16 let življenja, kdor se pa pred 20. letom vda pivu in vinu, k večjemu še povprečno 22 let, kdor pa se popolnoma zdrži opojnih pijač, že sme pričakovati 44 let življenja.«*⁴⁵ Pri pouku slovenščine bi obravnavali sestavke o zmernosti oziroma o škodljivosti alkohola, predvsem pa besedila, ki orišejo življenjsko bedo pijanca in njegovih najbližjih. Pri matematiki bi otroci računali, koliko denarja privarčujejo ljudje, ki se ne vdajajo pijančevanju. Pri zemljepisu naj bi učitelji skozi lupo pitja oziroma

³⁸ Slovenec, št. 87, 16. 4. 1919, 5, Ljubljanske novice.

³⁹ Mavricij Rus (12. 8. 1879 – 22. 3. 1977), zdravnik in publicist. – Mavricij Rus.

⁴⁰ Slovenec, št. 127, 4. 6. 1919, 3, Ljubljanske novice, Roditeljski večer.

⁴¹ Slovenec, št. 134, 13. 6. 1919, 3, Ljubljanske novice, Roditeljski sestanek.

⁴² Na t. i. antialkoholnih tečajih in predavanjih so pogosto nastopali tudi zdravniki. – SI_ZAL_LJU/0708, t. e. 3, ovoj 13, leto 1924, 9, 10.

⁴³ Glasnik Saveza trezvene mladeži, 13, št. 3-4 (november-december), 1932, 21-23.

⁴⁴ Mrkun, Zgodovina protialkoholnega gibanja po vsem svetu, zlasti v Sloveniji, 173.

⁴⁵ Alkohol in mladina, 4.

zmernosti v svoja predavanja vpletli usode posameznih dežel in njihovih ljudi. Predstavili naj bi Slovenijo in njena vinorodna področja, Rusijo in vodko, Francijo in šampanjec, pa tudi Ameriko: »In Amerika, katere prebivalci /.../ bodo kmalu zginili, uničeni po »ognjeni vodi«, kakor imenujejo žganje, ne sme biti pozabljena.«⁴⁶ Pri pouku zgodovine naj bi predvsem poudarjali »zmernost Slovanov in Špartancev. /.../. Grajati moramo razkošnost Rimljanov, nezmernost Germanov. /.../. O Karolu Velikem povejmo otrokom, da je bil zmeren v jedi, a še bolj v pijači, pijanost se mu je gnusila! /.../! Karol Veliki je učakal veliko starost; a Aleksander Veliki, vdan razkošju in nezmernosti, je končal svoj tek življenja v najlepših letih. Do tridesetletne vojske je bilo žganje znano le pod imenom: Aqua vitae in se je prodajalo le v lekarnah za zdravila. Sedemletna vojna ga je prenesla iz lekarn v gostilne in za časa Napoleona I. se je preneslo iz gostiln v navadna stanovanja. Napoleonovih vojakov niso le Rusi, stepski ruski mraz, decimirali, – tudi žganje je k temu pripomoglo. Na ledinah Rusije so našli mnogo Francozov z žganjarsko steklenico v roki – zmrznjenih!!«⁴⁷ Alkoholizem bi morali obravnavati tudi pri verouku, ki »daje učitelju zares neizcrpljiv vir za boj proti alkoholu.«⁴⁸

Kot v letih poprej se je od učiteljev in katehetov, nosilcev treznostnega gibanja med mladino, še naprej pričakovalo, da potencialne mladoletne pивce od opojnih pijač poskušajo odvrčati tudi izven šole, spodbujali naj bi jih k vpisovanju v razna »abstinenta društva«, kjer je družba »primerna in zgledna«. Ker je veljalo, da so za dobro vzgojo mladine in uspešno delovanje organizacij potrebni trdni temelji oziroma stroga pravila, za ilustracijo navajam primer osnovnih načel Mladih junakov z Rakovnika:

- »1. Namen družbe: Vzgoja k treznosti in delavnosti.
2. Člani se zavežejo vsaj za eno leto:
 1. da se hočejo zdržati vseh opojnih pijač;
 2. da se odpovedo tobaku;
 3. z veseljem in natančno izpolnjujejo hišna pravila;
 4. skrbе tudi za snago.
 5. Družba ima dvakrat na mesec shod:

6. po kratki molitvi prečita tajnik beležke zadnjega shoda;
7. sledi kratek govor o abstinenci ali kar spada v delokrog »Mladih junakov«;
8. se sklene kaj praktičnega.
9. Člani izvolijo na dva meseca predsednika in tajnika:
10. predsednik izbira nove člane, skrbi za red, sploh naj bo zgled delavnosti;
11. tajnik vodi zapisnik, kamor kratko zabeleži govore in k družbi spadajoče stvari.
12. Sprejem novih članov se vrši vsak drugi mesec. Novinci prečitajo obljubo, kakor je na podobici. Vsak član dobi podobico z molitvico za zdržnost, ki jo naj večkrat moli.
13. Kdor bi prelomil obljubo ali delal kakršenkoli nered, se posvari, če treba, tudi izključi iz družbe.
14. Kdor more, daruje na leto malo vsoto v korist družbi.
15. O velikih počitnicah in po izstopu iz zavoda naj vsak član poroča, če in kako izpolnjuje obljubo. /.../.
16. Zaščitnik »Mladih junakov« je sv. Janez Krstnik. Njegov praznik (24. junija) obhajajo kolikor mogoče slovesno.«
17. Celo družbo vodi predstojnik, ki naj bo pri shodih vedno navzoč.«

Pravila je podčrtala besedna zveza: »Značajan naj bode vsak »mladi junak«, deláven, vzoren, srčán in krepak!«⁴⁹

Zaključek: kljub vsemu alkohol in nesreča nista nikoli počivala

»Pri Frančiški Kržišnik v Hotavljah št. 20 so se zbrali 18. novembra vaški fantje in dekleta. Spili so poleg več litrov sadjevca tudi 5 in pol litra žganja; tudi plesali so. Ob 1. uri zjutraj so jeli zapuščati hišo. Mladi 1. 1903 rojeni čevljarski vajenec Jožef Šubic iz Zg. Brda je rekel, preden je nameraval oditi, da bi spil še pol litra žganja, če mu ga kdo plača. France Tavčar iz Poljan št. 27 mu je nato rekel, da mu kupi pol litra žganja s pogojem, da če ga ne bo izpil, ga bo moral sam plačati. Mladi Šubic je ponudbo sprejel in izpil pol litra žganja in odšel proti domu; hodil je

⁴⁶ Štrukelj in Horvat, Učitelj v boju proti alkoholizmu, 14.

⁴⁷ Ibid., 12, 13.

⁴⁸ Šola v boju proti pijančevanju, 32. Odstavek je povzet po Šorn, »Dajte otrokom mleka, ne alkohola«.

⁴⁹ Zlata doba XIV, št. 5, 6, 1920, 46, Pravila »Mladih junakov« na Rakovniku.

Plakat: Matere in očetje, varujte se alkohola za zdravje svojih otrok, 1929 (Državni arhiv v Zagrebu)

še sam in je dvakrat padel, toda ko je prišel s svojim tovarišem Francetom Kovačem do hiše, v kateri je stanoval, se je zgrudil brez zavesti in so ga odnesli v hišo, v kateri je ležal 24 ur popolnoma v nezavesti in je opolnoči na 19. t. m. na posledicah zastrupljenja z alkoholom umrl.«⁵⁰

Ta in mnogi drugi primeri pričajo, da treznostne akcije, namenjene otrokom, mladini in njihovim staršem, ki so potekale na šolah, in vključevanje v izven šolske treznostne dejavnosti neposredno po končani prvi svetovni vojni, niso želi večjih uspehov. Poskusi učiteljev, katehetov in raznih protialkoholnih organizacij so pri odvrčanju (potencialnih) mladoletnih pivcev od alkoholnih pijač vse prevečkrat padli na neplodna tla.⁵¹ Zelo zgovorne so tudi objave v časopisu *Prerod*, ki je začel izhajati leta 1922 kot očitno dodatna in (pre)potrebna municija v boju proti alkoholu, npr.: »Miljarde gredo po grlu! Bakhus in Venera imata svoj nepretrgan praznik.«⁵²

Viri in literatura

Arhivski viri

SI_ZAL_LJU – Zgodovinski arhiv Ljubljana:
SI_ZAL_LJU/0489, Mesto Ljubljana. Splošna
mestna registratura.
SI_ZAL_LJU/0708, Mesto Ljubljana. Mestni
fizikat.

Časopisni viri

Čas, 1921.
Glasnik Saveza trezvene mladeži, 1932.
Kronika slovenskih mest, 1934.
Prerod, 1922, 1923.
Slovenec, 1919.
Zlata doba ali boljši časi našemu narodu, 1918–
1920.

⁵⁰ Slovenec, št. 269, 24. 11. 1920, 3, Dnevne novice. Mlada žrtev alkohola.

⁵¹ Jagodičevi podatki, objavljeni leta 1939, pokažejo (ne)uspeh protialkoholnega boja v celotnem obdobju med svetovnima vojnama: alkohol je uživalo 116.000 otrok do 14. leta (60,7 %) in 98.000 od 112.000 najstnikov med 14. in 18. letom starosti. – Jagodič, Smernice dela, 73, 74. Gl. tudi Šorn, »Dajte otrokom mleka, ne alkohola«, 126.

⁵² Prerod 1, št. 1, Da bomo narod poštenjakov! In Matič, »In zapela je harmonika od vzhoda do zahoda«, 83, 85.

Literatura in tiskani viri

Bahovec, Tina: »Trezno ljudstvo bo bogatelo, bo cvetelo in se krepko razvilo«. Koroškoslovenski boj proti pijančevanju ob koncu 19. in na začetku 20. stoletja. *Zgodovina za vse* 15, št. 2 (2008), 69–80.

Filipič, Janez Krstnik: Nekaj o prirodnih pogojih gospodarske blaginje Slovencev. Čas, 1912, 360–368.

Jagodič, Vinko: Smernice dela proti alkoholizmu s posebnim ozirom na mladino. *Rešimo mladino pred alkoholom*. Ljubljana: Higieniski zavod, 1939.

Koželj, Marica: Vzgoja mladine k treznosti. *Zlata doba ali boljši časi našemu narodu* XIII, št. 1-3, 1919, 14, 15.

Langus, J.: Začnimo prerod pri mladini! *Prerod* 2, št. 4, 1923, 59, 60.

Kržišnik, Alojzij: Mladi junaki. *Zlata doba ali boljši časi našemu narodu* XIII, št. 6, 7, 8, 1919, 68–70.

Matič, Dragan: »In zapela je harmonika od vzhoda do zahoda in naš narod je zarajal, da še nikdar tako in ne more do sape še danes...« Vzpon nemorale in alkoholizma med veliko vojno in v času poveljne psihoze. *Zgodovina za vse* 15, št. 2 (2008), 81–89.

Mrkun, Anton: Mali protialkoholni katekizem za male pa tudi za velike ljudi. Ljubljana: Katoliška tiskarna, 1913.

Mrkun, Anton: *Zgodovina protialkoholnega gibanja po vsem svetu, zlasti v Sloveniji 1902–1927. Ob petindvajsetletnici protialkoholnega gibanja med Slovenci*. Ljubljana: Protialkoholna zveza Sveta vojska, 1927.

Polajnar, Janez: Vpliv alkohola in degeneracija naroda med obema svetovnima vojnama. *Zgodovina za vse* 15, št. 2 (2008), 109–119.

Robida, Ivan: Psihične motnje na alkoholski podlagi s posebnim ozirom na forum. *Za medicince in juriste*. Ljubljana: Umetniška propaganda, 1920.

Sincerus [Kalan, Janez]: Konec pravdi o alkoholu. *Geslo bodi: Praktično delo!* V Ljubljani: Katoliška tiskarna, 1918.

Studen, Andrej: Slovenci, problem alkoholizma in katoliška morala pred prvo svetovno vojno. *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 46, št. 3-4 (2006), 15–24.

Studen, Andrej: Tudi če so trezni, niso angeli, pijani pa so zverine. Problem alkoholizma in recepcija teorije progresivne degeneracije na Slovenskem konec 19. in na začetku 20. stoletja. *Zgodovina za vse* 15, št. 2 (2008), 90–108.

Šola v boju proti pijančevanju. Po spisu »Wie kann durch die Schule dem zur Unsitte gewordenen Missbrauche geistiger Getränke entgegenwirkt werden? Preisgekrönte Studie von Victor v. Krauss.« Z dovoljenjem društva Österreich. Verein gegen Trunksucht. Pula, 1898.

Šorn, Mojca: »Dajte otrokom mleka, ne alkohola!« Protialkoholno gibanje in mladina na Slovenskem do druge svetovne vojne. *Zgodovina za vse* 15, št. 2 (2008), 120–128.

Štrukelj, Ivan in Rudolf Horvat: *Učitelj v boju proti alkoholizmu*. Ljubljana: Društvo Abstinente, 1911.

Tičar, Josip: *Boj nalezljivim boleznim*. Ljubljana: Tiskovna zadruga, 1922.

Zajc, Marko: »Malo piti, ali to kaj škoduje treznostni akciji v domovini? Prav nič.« Značaj protialkoholnega gibanja pod vodstvom Janeza Kalana pred prvo svetovno vojno. *Zgodovina za vse* 15, št. 2 (2008), 58–68.

Spletni viri

Janez Kalan – *Wikipedija, prosta enciklopedija*, https://sl.wikipedia.org/wiki/Janez_Kalan. Pridobljeno 5. 5. 2023.

Mavricij Rus – *Wikipedija, prosta enciklopedija*, https://sl.wikipedia.org/wiki/Mavricij_Rus. Pridobljeno 5. 5. 2023.

Robida, Ivan (1871–1941) – *Slovenska biografija*, <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi511266/>. Pridobljeno 5. 5. 2023.

Štupca, Marija (1873–1955) – *Slovenska biografija*, <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi672103/>. Pridobljeno 5. 5. 2023.

Uroš Krulj — *Vikipedija, slobodna enciklopedija*, https://sr.wikipedia.org/sr-el/%D0%A3%D1%80%D0%BE%D1%88_%D0%9A%D1%80%D1%83%D1%99. Pridobljeno 29. 10. 2021.

Zusammenfassung

„WER LERNEN WILL, DARF WEIN NICHT TRINKEN“

Die Abstinenzbewegung und die Jugend in Slowenien nach dem Ende des Großen Krieges

Der Beitrag stellt einleitend die Abstinenzbewegung mit Schwerpunkt auf der Jugend in der Zeit des Ersten Weltkrieges vor, der aufgrund des Bewusstseins der Vergänglichkeit und des Stresses die ethischen und moralischen Pfeiler der Gesellschaft erodierte. Anschließend liegt der Fokus auf der Jugend und dem Alkoholismus sowie der Abstinenzbewegung in Slowenien in der Theorie und Praxis unmittelbar nach Kriegsende, als die Agitation und Organisation in ihrem Streben nach festen Grundpfeilern für eine gesunde und erfolgreiche Zukunft erneut an Kraft und Geltung gewann. Die Autorin skizziert die Gründe und Schuldigen für die entstandene Situation und stellt dann im Detail die Abstinenzaktionen dar, die unter der Schirmherrschaft der Schulen abliefen und die Erziehung der Kinder und Jugendlichen sowie die Aufklärung der Eltern zum Ziel hatten. Behandelt werden auch Vorschläge und außerschulische Versuche von Lehrern, Katecheten und verschiedenen Abstinenzorganisationen, die minderjährige potenzielle Trinker von ihrem ungesunden Laster abhalten sollten. Die Autorin kommt zum Schluss, dass die behandelte Abstinenzbewegung unmittelbar nach dem Ende des Ersten Weltkriegs keine größeren Erfolge erzielen konnte. Unter den Beiträgen der Tagespresse, die dies bekräftigen, sind die Veröffentlichungen in der Publikation *Prerod* sehr aussagekräftig, die im Jahr 1922 als offensichtlich zusätzliche und (allzu) notwendige Munition im Kampf gegen den Alkohol zu erscheinen begann. Dass es auch in den darauffolgenden Jahren zu keinem Durchbruch auf dem Gebiet der Abstinenzbewegung kam, zeigen die im Jahr 1939 publizierten Daten von Jagodič. Sie bezeugen den Misserfolg der Abstinenzbemühungen in der gesamten Zwischenkriegszeit: Alkohol wurde von 116.000 Kindern im Alter bis 14 Jahren (60,7 %) und 98.000 bis 112.000 Jugendlichen im Alter von 14 bis 18 Jahren konsumiert.

Schlagwörter: Periode nach dem Ersten Weltkrieg, Slowenien, Jugend, Alkoholismus, Abstinenzbewegung

Darja Mihelič

Slovenska prehrana in standard v luči prehranskih košaric

MIHELIČ Darja, red. prof. dr., znanstvena svetnica
v pokoju, Murnikova ulica 18, SI-1000 Ljubljana,
mihelic@zrc-sazu.si

330.567.2:640(497.4)"1995"

**SLOVENSKA PREHRANA IN STANDARD V
LUČI PREHRANSKIH KOŠARIC**

Članek razčlenjuje vsebino potrošniške prehranske košarice iz marca 1995 in prilagodi tolarske cene evrski valuti. Enako sestavljeno košarico z aktualnimi cenami primerja s tisto iz 1995. Primerjava vrednosti košarice in kupne moči potrošnika z ozirom nanjo kaže za razdobje od 1995 velik skok cen in še večji dohodkov. V sodobnem času glede na ta kriterij celó kupna moč povprečne neto pokojnine presega kupno moč povprečne neto plače iz začetka 1995.

Ključne besede: prehranska košarica, cene živil, kupna moč, standard, energijska vrednost prehranske košarice, leto 1995

MIHELIČ Darja, Prof., PhD, Scientific Advisor,
retired, Murnikova ulica 18, SI-1000 Ljubljana,
mihelic@zrc-sazu.si

330.567.2:640(497.4)"1995"

**SLOVENIAN DIET AND STANDARD IN THE
LIGHT OF FOOD BASKETS**

The article analyses the contents of the March 1995 consumer food basket and adjusts the tolar prices to the euro. It compares the same basket with current prices with the one from 1995. Comparing the value of the basket and the consumer's purchasing power in relation to it shows a big jump in prices and an even bigger jump in incomes since 1995. In modern times, according to this criterion, the overall purchasing power of the average net pension exceeds that of the average net wage at the beginning of 1995.

Keywords: food basket, food prices, purchasing power, standard, energy value of food basket, 1995

Izhodišče

Razmišljanje se navezuje na prispevek »O stvarih, zaradi katerih ljudi, zlasti vladarje, hvalimo ali grajamo.«¹ O tradiciji zapravljenosti ljubljanske mestne vlade, iz prve številke drugega letnika revije *Zgodovina za vse – vse za zgodovino*,² in ga aktualizira.

Objava iz 1995 je obravnavala Ljubljano in nekdanje Ljubljančane oziroma njihove »mestne očete« v 17. stoletju, zlasti njihovo razsipnost. Pobuda za njo so bile opazke, ki so zakrožile po javnosti kmalu po inauguraciji novega ljubljanskega župana Dimitrija Rupla decembra 1994. Omenjale so potratne razvade njegovih predhodnikov, med katerimi so si nekateri dali izplačati visoke odpravnine. Drobnaraziskava in njena objava naj bi spodbudili k razmisleku, ali se je Ljubljančanom – glede na izkušnje iz zgodovine – v prihodnje nadejati zmernejšega in manj razsipnega mestnega načelnika. Sklepna misel prispevka je bila, da je morda v človekovi naravi, da na oblasti postane zapravljen, da pa imajo tisti, ki niso na oblasti, raje manj potratnega oblastnika kot obratno.

Za merilo razsipnosti ljubljanskega župana in »mestnih očetov« v 17. stoletju je bila pritegnjena županova plača, »funkcijski« dodatek za članstvo v notranjem mestnem svetu in dodatek za »delovno uspešnost«, medtem ko darilo za »odpravnino«,³ katerega vrednost ni konkretno znana, v oceni ni bilo upoštevano. Reprezentančni stroški mestne vlade so v 17. stoletju zajemali tudi izdatke za priložnostne pojedine, na katerih so se konsumirale gromozanske količine mesa, vino pa je teklo v potokih. Članek je predstavil vrednost izdatkov za štiri od njih.⁴

Pri predstavitvi podatkov o cenah, izdatkih in zaslužkih v preteklih stoletjih naletimo na težavo neenotnih denarnih in merskih sistemov, ki so v različnih prostorih in časih doživljali spremembe in so povsem drugačni od sodobnih. Denarne

sisteme na Slovenskem do 17. stoletja je sistematično osvetlil Sergij Vilfan,⁵ prav on pa je skupaj z Zlatkom Herkovom in Milanom Vljajincem tudi glavna reference za nekdanje merske sisteme na Slovenskem in v širši okolici.⁶ Vilfanovi, deloma tudi Herkovovi podatki so pred slabimi tremi desetletji omogočili prevedbo nekdanjih merskih enot in količin konsumiranih živil v sodobne in navedbo njihove vrednosti v nekdanji valuti, ki pa je ni bilo mogoče prevesti v tolarsko iz devetdesetih let prejšnjega stoletja.

Da bi valuto 17. stoletja (goldinarji, krajcarji) in v njej izražene cene v stroškovnikih opisanih priložnosti približali razumevanju bralca, smo uporabili podatek o ceni (v tolarjih!) potrošniške košarice mesečnih prehranskih stroškov tričlanske družine izpod peresa novinarke Urše Jurak,⁷ ki ga je 23. marca 1995 objavilo *Delo*.⁸ Sestavili smo fiktivno košarico za 17. stoletje, jo cenovno ovrednotili in izračunali, koliko košaric so v mestnem proračunu zajedle pojedine mestne vlade. Ugotovili smo, da so izdatki za štiri pojedine znašali vrednost okroglo 42 mesečnih (umetno oblikovanih) živilskih košaric tričlanske družine 17. stoletja, osnovna letna županova plača je bila enakovredna ceni slabih 23 živilskih košaric, za njegovo plačo z dodatki pa bi se tričlanska družina tedaj prehranjevala 34 mesecev.

Tokrat se bomo poigrali s podrobno vsebino iste prehranske košarice iz 1995 in izračunali njeno današnjo vrednost ter delež, ki ga je zavzemala v potrošniškem budžetu 1995 in ki ga zavzema v sodobnem času.

O košaricah

Leto 1995 se je že pomaknilo v zgodovino, inflacija tedaj – kot tudi danes – ni mirovala, namesto tedanje valute tolar (SIT) od 2007 uporabljamo evro (EUR). Potrošniška košarica živil, o kateri v

¹ Machiavelli, *Il principe*: »De his rebus, quibus homines, et praesertim principes, laudantur aut vituperantur«.

² *Zgodovina za vse* 1995, 68–75.

³ Svetina, *Odlomki iz pravne zgodovine*.

⁴ SI_ZAL_LJU/0488, Cod. XIII, 68.

⁵ Vilfan, Otorepec in Valenčič: *Ljubljanski trgovski knjigi, 168–184*; Vilfan, *Temelji in razvoj*.

⁶ Vilfan, *Prispevki k zgodovini mer*; Herkov, *Mjere Hrvatskog Primorja*; Vljajinac, *Rečnik naših starih mera*.

⁷ Danes Urša Jurak Kuzman, urednica revije *Gea*. Po njeni informaciji je bilo sledenje ceni »košarice« večletni *Delov projekt*, pred Jurakovo ga je izvajala Darja Kocbek, pred njo pa Nataša Koražija.

⁸ Jurak, *Delova košarica*.

zadnjem času kar nekaj slišimo, je zasnovana in se obračunava drugače kot pred tremi desetletji.⁹ Vse to pa zastavlja izziv novih primerjav: vsebine in izračuna vrednosti košaric 1995 in 2022 ter ugotovitev kupne moči nekdanjega in aktualnega potrošnika z ozirom na enako količino dobrin, ki naj bi jih 1995 po predvidevanjih na mesec konsumirala tričlanska družina.

Najprej k osnovnemu izrazu:¹⁰ Košarica je pomanjševalnica od košara, pletena posoda različnih oblik z ročajem za prenašanje ali hranjenje raznovrstnih predmetov. Izraz se uporablja tudi v zvezi z delom ženskega perila (nedrček). V prenesenem smislu pomeni košarica skupek predmetov ali celo ugodnosti, do katerih je upravičen npr. zdravstveni zavarovanec. Da se je v zvezi s celoto prehranskih dobrin mesečne porabe uveljavil termin košarica, ne preseneča. Včasih so bile pletene posode za hrambo, prenašanje in nakupovanje zelo razširjene. Družbo so jim delali slamnati cekarji in vrvene mreže. V sodobnejšem času se v ta namen bolj od košar uporabljajo škatle in vreč(k)e iz bolj ali manj naravne tkanine, vrečke iz nerazgradljive plastike, okolju prijazne papirne vrečke ... Vabljava je misel, da se izraz potrošniška košarica zgleduje po zgodbi o Rdeči kapici, ki naj bi bolni babici nesla košarico s kosom potice in steklenico vina, vendar pa izvirna nemška zgodba bratov Grimm omenja predpasnik, košarice pa ne ...¹¹

V nadaljevanju bomo v kratkem povzeli poudarke iz *Delovega* članka 23. marca 1995, potem pa se bomo pomudili pri tabeli cen tridesetih prehranskih sestavin, ki naj bi jih mesečno tedaj konsumirala tričlanska družina. Navedeni članek v delu ima naslov *Delova košarica življenjskih stroškov* in poudarjeni podnaslov: *Družina plačuje za hrano 18 odstotkov več kot lani*. Kot je razvidno iz naslova, je bil to čas visoke inflacije:¹² kot navaja članek, je bila košarica v primerjavi s prvo, izračunano aprila

Ljubljanska tržnica (foto: Bojan Puhek)

1992, dražja za dobrih 72 %, s tisto izpred dveh let približno za 50 % in s tisto izpred enega leta – kot rečeno – za 18 %, samo od srede decembra 1994 pa za 0,7 %. Članek navaja tudi inflacijo zadnjih mesecev: decembrska in januarska naj bi bili 1,1 %, februarska pa 0,9 %. Prispevek na splošno navaja dobrine, ki so jih naložili v košarico in opozori na razlike v cenah košarice med Ljubljano, Koprom in Mariborom. Najcenejša je bila mariborska (28.486,46 tolarja), najdražja ljubljanska (32.548,20 tolarja), koprška pa je bila vmes (30.165,35 tolarja). Koprška košarica je bila slabih 6 % dražja od mariborske, ljubljanska pa dobrih 14 %. V Mariboru naj bi član družine dnevno porabil za hrano in pijačo 316,5 tolarja, v Kopru dobrih 335 tolarjev, v Ljubljani slabih 362 tolarjev. Povprečna plača za januar je znašala 68.198 tolarjev. V prispevku sledi nekaj primerjav med prodajnimi mesti (diskonti, mesnice, trgovine, tržnica) v omenjenih krajih in cen med najdražjimi in najcenejšimi istovrstnimi živili. Najbolj povedna je podrobna tabela, v kateri je naveden izdelek za določeno količino vsakega proizvoda pri ponudnikih Kopra, Ljubljane in Maribora.

Mesečni izdatki za hrano in igra z valutami

Valuta, v kateri so v članku izražene cene, je (slovenski) tolar (SIT): nanj je ob osamosvojitvi 1991 prešla Slovenija z dotedanjega jugoslovanskega dinarja. Tolar je bil sprva tiskan v obliki bonov, pozneje so te nadomestili pravi tolarski bankovci, ki pa smo jih 2007. zamenjali za evre.

Da bi približali tolarske zneske iz 1995 sodobnemu dojetanju, uporabimo špekulacijo: Po srednji vrednosti med nakupnim in prodajnim menjalni-

⁹ Prva je bila izračunana aprila 1992.

¹⁰ <https://fran.si/iskanje?View=1&Query=ko%C5%A1arica>.

¹¹ Pogovor Rdeče kapice z volkom: »Was trägst du unter der Schürze?« – »Kuchen und Wein. Gestern haben wir gebacken, da soll sich die kranke und schwache Großmutter etwas zugut tun und sich damit stärken«.

¹² V 1991 je bila inflacija skoraj 250-odstotna; pod 10 % je padla šele v 1995: <https://www.stat.si/statweb/News/Index/7496>.

Tolarski (SIT) bankovci: na bankovcu za 10 SIT je bil upodobljen protestant Primož Trubar, na tistem za 20 SIT matematik Jurij Vega, za 100 SIT slikar Rihard Jakopič, za 200 SIT skladatelj Jakob Gallus, za 500 SIT arhitekt Jože Plečnik, za 1000 SIT pesnik France Prešeren, za 5000 SIT slikarka Ivana Kobilca in na bankovcu za 10.000 SIT pisatelj Ivan Cankar.

škim tečajem tolarja in marke (!), objavljenem v *Delu* istega dne kot članek o košarici,¹³ je bilo treba odšteti za marko, ki jo smemo šteti za stabilno valuto, 81,40 tolarja. Ko je 1999 prišlo do prevedbe marke v evro, je bil ta enakovreden dvema markama. Če zanemarimo dejstvo, da je tudi vrednost marke iz leta v leto malenkost padala, bi 1995 fiktivni evro (v vrednosti dveh mark) veljal 162,80 tolarja.¹⁴ Predstavili bomo *Delovo* tabelo živil v košarici za Ljubljano, ob tolaških pa bomo v oglatih zagradah navedli tudi izdatek v na opisani način izračunanih fiktivnih evrih.

¹³ *Delo* 37, 1995, št. 68, 5.

¹⁴ Ob prevedbi tolarja v evro 2007, je bil slednji vreden že 240 tolarjev.

Tabela cen in izdatkov za živila v košarici v Ljubljani 1995 v tolarjih in fiktivnih evrih

DISKONT Emona Šmartinska, ¹⁵ Ljubljana			
živilo	količina	cena (1 kg, 1 l) SIT [EUR]	Izdatek SIT [EUR]
olje	3 l	170,00 [1,04]	510,00 [3,13]
sladkor	3 kg	125,00 [0,77]	375,00 [2,30]
sol	1 kg	64,70 [0,40]	64,70 [0,40]
kis	1 l	109,50 [0,67]	109,50 [0,67]
moka	3 kg	74,60 [0,46]	223,80 [1,37]
testenine	2 kg	141,00 [0,87]	282,00 [1,73]
riž	1,5 kg	160,00 [0,98]	240,00 [1,47]
kava	1 kg	1.613,00 [9,91]	1.613,00 [9,91]
marmelada	1 kg	322,00 [1,98]	322,00 [1,98]
pivo	10 l	163,40 [1,00]	1.634,00 [10,04]
mineralna voda	12 l	51,10 [0,31]	613,20 [3,77]
belo vino	3 l	191,00 [1,17]	573,00 [3,52]
sirup	2 l	225,70 [1,39]	451,40 [2,77]
TRGOVINA Sončnica BS 3			
maslo	0,5 kg	643,20 [3,95]	321,60 [1,98]
margarina	0,5 kg	286,20 [1,76]	143,10 [0,88]
mleko	30 l	68,00 [0,42]	2.040,00 [12,53]
skuta	1 kg	384,00 [2,36]	384,00 [2,36]
posebna salama	2 kg	675,70 [4,15]	1.351,40 [8,30]
šunkarica	2 kg	1.065,00 [6,54]	2.130,00 [13,08]
kruh	30 kg	146,00 [0,90]	4.380,00 [26,90]
edamec	1 kg	840,00 [5,16]	840,00 [5,16]
MESNICA Emona Šmartinska			
govedina (križ)	4 kg	1.015,30 [6,24]	4.061,20 [24,95]
perutnina (kosi)	3 kg	577,90 [3,55]	1.733,70 [10,65]
svinjina (kotleti)	2 kg	738,20 [4,53]	1.476,40 [9,07]
TRŽNICA Ljubljana			
krompir	15 kg	105,00 [0,64]	1.575,00 [9,67]
solata	10 kg? ¹⁶	150,00? [0,92?]	1.500,00 [9,21]
korenje	2 kg	200,00 [1,23]	400,00 [2,46]
fižol	1 kg	350,00 [2,15]	350,00 [2,15]
jajca	30 kosov	20,00 [0,12]	600,00 [3,69]
sadje	15 kg? ¹⁷	150,00? [0,92?]	2.250,00 [13,82]
SKUPAJ			32.548,20 [199,93]

V vsebini tabele so nekatera živila in količina njihove porabe logična, druga presenečajo. Velika je predvidena poraba kave (1 kg), v seznamu čudi mineralna voda, manj dokajšnja količina piva (10 l) in manjša (3 l) vina, posebna salama in šunkarica (po 2 kg), korenje (2 kg). Med živili je precej mesa, ni pa

¹⁵ Danes Mercatorjev Hipermarket, Šmartinska 102.

¹⁶ Količina v tabeli ni zabeležena, tu jo navajamo arbitrarno.

¹⁷ Količina v tabeli ni zabeležena, tu jo navajamo arbitrarno.

veg(etarij)anskih alternativ in rib. Mlečnih in žitnih proizvodov je v seznamu precej, laktaza in gluten ostajata – kot tudi danes – problem prizadetih. Cenovno gledano so visok izdatek pomenile mesnine, kruh in delikatese, tudi sadje in zelenjava nista bila poceni, zaradi predvidene potrošne količine je bil visok izdatek za mleko, kavo in druge pijače.

Povprečna januarska neto plača, ki jo navaja *Delo*, je znašala 68.198 tolarjev ali 418,90 fiktivnih evrov. Za povprečno plačo je mogel slovenski potrošnik januarja 1995 nabaviti dve košarici živil za prehrano tričlanske družine – ali povedano drugače: s hrano bi mogel en mesec oskrbovati šest oseb. Mesečni prehranski stroški na osebo so v prvih mesecih 1995 znašali 10.849,40 tolarja ali 66,64 fiktivnega evra, oziroma 361,65 tolarja ali 2,22 fiktivnega evra na dan. Bivanjskih stroškov ne poznamo – niti v primerjavi s stroški prehrane – in jih ne upoštevamo.

Posodobljena košarica iz 1995, aktualni izdatki

Sodobna košarica se izračunava na drugačen način. V njej je obračunana le po ena enota vsakega od petnajstih osnovnih prehranskih artiklov, ki so: kilogram ali liter pšenične bele moke, belega kruha, testenin, mleka, tekočega jogurta, jabolka, krompirja, sončničnega olja in belega sladkorja, 10 jajc, 300 gramov sira, 250 gramov masla ter pol kilograma govejih in svinjskih zrezkov ter piščančjega fileja, tudi tokrat brez rib in veg(etarij)anskih alternativ. Cene enot teh živil se za izračun izdatkov potrošniške košarice seštejejo in primerjajo med veletrgovci. V Hoferju, Lidlu, Sparu, Eurospinu, Tušu in Mercatorju so se cene košarice v začetku januarja 2023¹⁸ gibale okvirno med 38,91 in 48,29 evri, povprečna cena košarice pa je bila 44,12 evra. Na ta način pa ostaja – za razliko od košarice iz 1995 – vprašanje mesečnih stroškov za konkretno prehrano družine ali posameznika neodgovorjeno.

Poizkusimo sestaviti košarico po zgledu tiste iz 1995 ter vanjo vnesti sodobne cene vseh količin živil,¹⁹ ki jih za košarico navaja predstavljena ta-

bela za tričlansko družino. Tako bomo ugotovili aktualne mesečne prehranske stroške za tričlansko družino. V nadaljnjem koraku bomo opravili primerjavo cen in primerjavo kupne moči potrošnika 1995 in 2022.

Aktualne cene in izdatki sestavin košarice iz 1995

Hofer (Spar, Mercator) 2023			
živilo ²⁰	količina	cena (1 kg, 1 l) EUR	izdatek EUR
olje	3 l	2,39	7,17
sladkor	3 kg	1,39	4,17
sol	1 kg	0,29	0,29
kis	1 l	0,56	0,56
moka	3 kg	0,69	2,07
testenine	2 kg	1,39	2,78
riž	1,5 kg	0,78	1,17
kava	1 kg	5,85	5,85
marmelada	1 kg	4,46	4,46
pivo	10 l	2,38	23,80
mineralna voda	12 l	1,53	6,38
belo vino	3 l	2,29	6,87
sirup	2 l	1,79	3,58
maslo	0,5 kg	9,16	4,58
margarina	0,5 kg	1,98	0,99
mleko	30 l	0,89	31,20
jogurt ²¹		1,19	
skuta	1 kg	4,09	4,09
posebna salama ²²	2 kg	10,59	21,18
šunkarica	2 kg	6,50	13,00
kruh	30 kg	1,19	35,7
edamec	1 kg	2,33	2,33
govedina (zrezki)	4 kg	9,48	37,92
perutnina (file)	3 kg	7,79	23,37
svinjina (zrezki)	2 kg	4,84	9,68
krompir	15 kg	0,69	10,35
solata	10 kg ²³	1,99	19,90
korenje	2 kg	0,99	1,98
fižol	1 kg	6,00	6,00
jajca	30 kosov	0,199	5,97
jabolka	15 kg ²⁴	0,97	14,55
SKUPAJ			343,32

²⁰ Osnovnih 15 živil, ki jih vključuje sodobna uradna košarica, je postavljenih krepko.

²¹ Jogurta Delova tabela iz 1995 ni vsebovala. V izračunu smo jogurtu oddelili in obračunali pol količine mleka.

²² Na spletu smo kot ustrezno našli salamo z zelenjavo.

²³ Količina v tabeli ni zabeležena, tu jo navajamo arbitrarno.

²⁴ Količina v tabeli ni zabeležena, tu jo navajamo arbitrarno.

¹⁸ <https://siol.net/novice/slovenija/taksne-so-cene-v-devetem-popisu-kosarice-osnovnih-zivil-596124>.

¹⁹ Cene osnovnih petnajstih živil so privzete iz podatkov Hoferjeve košarice, ostale so povzete po podatkih s spleta.

V mesečnih živilskih potrebah, sestavljenih po vzoru iz 1995, tudi v sodobni košarici pomenijo visok strošek mesnine, kruh in delikatese, mleko in jogurt, kava in druge pijače, sadje in zelenjava. Nekoliko presenetljivo je najvišji izdatek za govedino, sledi (zaradi količine) kruh ter mleko in jogurt, visoki so tudi predvideni stroški za pivo, piščančje meso in salamo. Mesečni prehranski strošek tričlanske družine bi danes za košarico, sestavljeno po vzoru tiste iz 1995, znašal 343,32 evra, na člana pa 114,44 evra na mesec oziroma 3,81 evra na dan. Glede kupne moči je po spletnih podatkih za september 2022 povprečna neto plača znašala 1.295,01 evra ali protivrednost več kot treh in tri četrt košarice, ki smo jo izračunali, kar je precej več od dveh košaric za eno povprečno neto plačo v letu 1995.

Primerjava cen in izdatkov sestavin košarice 1995 v fiktivnih evrih in 2023 v evrih

živilo	kol.	cena (1 kg, 1 l) [EUR 1995]	cena (1 kg, 1 l) EUR 2023	izdatek [EUR] 1995	izdatek EUR 2023
olje	3 l	[1,04]	2,39	[3,13]	7,17
sladkor	3 kg	[0,77]	1,39	[2,30]	4,17
sol	1 kg	[0,40]	0,29	[0,40]	0,29
kis	1 l	[0,67]	0,56	[0,67]	0,56
moka	3 kg	[0,46]	0,69	[1,37]	2,07
testenine	2 kg	[0,87]	1,39	[1,73]	2,78
riž	1,5 kg	[0,98]	0,78	[1,47]	1,17
kava	1 kg	[9,91]	5,85	[9,91]	5,85
marmelada	1 kg	[1,98]	4,46	[1,98]	4,46
pivo	10 l	[1,00]	2,38	[10,04]	23,80
mineralna voda	12 l	[0,31]	0,53	[3,77]	6,38
belo vino	3 l	[1,17]	2,29	[3,52]	6,87
sirup	2 l	[1,39]	1,79	[2,77]	3,58
maslo	0,5 kg	[3,95]	9,16	[1,98]	4,58
margarina	0,5 kg	[1,76]	1,98	[0,88]	0,99
mleko (+ jogurt)	30 l	[0,42]	0,89 1,19	[12,53] ²⁵	31,20 ²⁶
skuta	1 kg	[2,36]	4,09	[2,36]	4,09
posebna salama	2 kg	[4,15]	10,59 ²⁷	[8,30]	21,18
šunkarica	2 kg	[6,54]	6,50	[13,08]	13,00
kruh	30 kg	[0,90]	1,19	[26,90]	35,70
sir, edamec ²⁸	1 kg	[5,16]	2,33	[5,16]	2,33

²⁵ Ker tabela za 1995 ne vsebuje jogurta, je za 1995 obračunan le izdatek za mleko.

²⁶ Izračunan je izdatek za 15 l mleka in 15 l jogurta.

²⁷ Kot ustrezna je obračunana salama z zelenjavo.

²⁸ Tabela iz 1995 omenja sir, sodobna košarica pa vrsto edamec.

Prehranska košarica (<https://www.24ur.com>)

govedina ²⁹	4 kg	[6,24]	9,48	[24,95]	37,92
perutnina ³⁰	3 kg	[3,55]	7,79	[10,65]	23,37
svinjina ³¹	2 kg	[4,53]	4,84	[9,07]	9,68
krompir	15 kg	[0,64]	0,69	[9,67]	10,35
solata	10 kg ³²	[0,92]	1,99	[9,21]	19,90
korenje	2 kg	[1,23]	0,99	[2,46]	1,98
fižol	1 kg	[2,15]	6,00	[2,15]	6,00
jajca	30 kosov	[0,12]	0,199	[3,69]	5,97
sadje, jabolka ³³	15 kg ³⁴	[0,92]	0,97	[13,82]	14,55
				[199,93]	343,32

Primerjava cen in posledično košaric kaže, da je sodobna cena za večino živil višja, kot je bila 1995. Izjeme, ko je bilo živilo 1995 dražje, so: sol, kis, riž, korenje, malenkost šunkarica, zlasti pa kava in »sir«, ki je bil 1995 več kot dvakrat dražji kot danes edamec. Košarica je 1995 znašala le 58% vsote sodobne »posodobljene«, a kar polovico tedanje povprečne mesečne neto plače, »posodobljena« pa

²⁹ Košarica iz 1995 omenja govedino od križa, sodobna košarica pa zrezke.

³⁰ Košarica iz 1995 omenja kose perutnine, sodobna košarica pa piščančji file.

³¹ Košarica iz 1995 omenja kotlete, sodobna košarica pa zrezke.

³² Količina v tabeli ni zabeležena, tu jo navajamo arbitrarno.

³³ Košarica iz 1995 omenja sadje na splošno, sodobna košarica pa jabolka.

³⁴ Količina v tabeli ni zabeležena, tu jo navajamo arbitrarno.

znaša »le« dobro četrtno povprečne neto plače iz septembra 2022.

Statistično (pavšalno) gledano je za potrošnikov standard ključna njegova kupna moč: koliko košaric lahko kupi, če prejema povprečno plačo. Od leta 1991 do 2020 se je po uradnih izračunih kupna moč potrošnika v Sloveniji glede na nekatera osnovna živila enormno povečala, kar pomeni, da je rast plač močno prehitela rast cen.³⁵ Podatek, ki ga navaja Statistični urad RS za povprečno neto plačo v 1995 pa se močno razlikuje od povprečne januarske neto plače, ki jo 23. marca tega leta navaja *Delo*. Znašala naj bi samo 297,44 (!) evra (71 % zneska, navedenega v *Delu* in na zgoraj opisani način prevedenega v fiktivni evro) in bi se šele 1998 z 416,95 evra približala tisti, ki smo jo izračunali za januar 1995.³⁶ Navedba, ki jo navaja objava Statističnega urada, pa je pridobljena neustrezno: Preračuni podatkov v evre za posamezna leta obdobja 1991–2006 so opravljeni po menjalnem razmerju 1 EUR = 239,64 SIT, ki je veljalo ob prehodu s tolarke na evrsko valuto 2007, in zanemarljivo inflacijo tolarja v tem razdobju. Za leto 2020 pa Statistični urad navaja povprečno neto plačo v Sloveniji v višini 1.208,65 evra. Če upoštevamo nižji (neustrezen) podatek Statističnega urada, bi se naj plača od 1995 do 2020 povečala za štirikrat, ob podatku, ki smo ga realno obračunali po navedbi v *Delu*, pa za malo manj kot trikrat.

Primerjava kupne moči potrošnika januarja 1995 in 2022 glede na izračun kaže, da je januarja 1995 potrošnik s povprečno plačo mogel nabaviti dve, 2022 pa tri in tri četrte mesečne prehranske košarice za tričlansko družino. Drugačna, čeprav glede na povprečno neto plačo januarja 1995 še vedno ugodna, pa je slika kupne moči sodobne povprečne neto pokojnine. Za 1995 tega podatka nimamo, na spletu pa je objavljen za junij 2022: tedaj je povprečna neto pokojnina znašala 777,61 evra,³⁷ kar je enakovredno dvema in četrt »poso-

dobljene« mesečne košarice za tričlansko družino. Kupna moč povprečne neto pokojnine junija lani je bila za četrto košarico višja od kupne moči povprečne neto plače januarja 1995.

Kupne moči glede na prehransko košarico pa ne moremo preprosto enačiti s standardom, saj so pri njem pomembni tudi bivanjski stroški »za položnice«: stanarine, najemnine, voda, električna, plin, stroški ogrevanja, odvoza smeti, radijskih/televizijskih prispevkov, prevoza, državnih in komunalnih pristojbin itd. Tovrstni konkretni podatki in primerjava za mesec dni ene družine/osebe še vabijo k raziskavi. Vsekakor pa je bila pridobitev stanovanjske pravice po »Jazbinškovem« stanovanjskem zakonu (1991) na kratek rok dostopnejša, kot je danes.

Kalorični izplen

Vprašajmo se še, koliko kalorij dnevno je predvidela mesečna košarica tričlanske družine 1995. Energijske vrednosti živil moramo v ta namen pomnožiti z mesečnimi količinami in jih sešteti, zmnožek pa deliti s trideset, da dobimo dnevno količino konsumiranih kalorij za tri osebe, dobljeno število pa delimo še s tri, da ugotovimo dnevno število kalorij na osebo.

Tabela kalorij živil v košarici

živilo	kcal/100 g	količina	kcal/količina
olje	884,1	3 l	26.523
sladkor	386,7	3 kg	11.601
sol	-	1 kg	-
kis	18,2	1 l	182
moka	364	3 kg	10.920
testenine	131	2 kg	2.620
riž	130	1,5 kg	1.950
kava	0,5	1 kg	5
marmelada	245,9	1 kg	2.459
pivo	43,3	10 l	4.330
mineralna voda	-	12 l	-
belo vino	81,7	3 l	2.451
sirup	38	2 l	760
maslo	716,8	0,5 kg	3.584
margarina	716,8	0,5 kg	3.584
mleko (+ jogurt)	61	30 l	18.300
skuta	95	1 kg	950
posebna salama	158	2 kg	3.160

³⁵ <https://www.stat.si/statweb/File/DocSysFile/11463/Slovenija-30-let.pdf>, str. 11, 13: kupna moč in povprečne neto plače 1991–2020.

³⁶ *Ista objava za 1993 omenja povprečno neto plačo 195,40 evra. Lorenčič, Prelom s starim, 473, pa za to leto po Banki Slovenije navaja precej višjo povprečno plačo: 46.826 tolarjev ali 414 dolarjev.*

³⁷ <https://data.si/blog/povprecna-pokojnina/>.

živilo	kcal/100 g	količina	kcal/količina
šunkarica	144	2 kg	2.880
kruh	264,6	30 kg	79.380
sir, edamec	345	1 kg	3.450
govedina	250,5	4 kg	10.020
perutnina	272	3 kg	8.160
svinjina	242,1	2 kg	4.842
krompir	77	15 kg	11.550
solata	14,8	10 kg?	1.480
korenje	41,3	2 kg	826
fižol	124	1 kg	1.240
jajca, 1 kos	196	30 kosov	5.880
sadje, jabolka	52,1	15 kg?	7.815
SKUPAJ			230.902

Ni omenjeno, kdo sestavlja tričlansko družino poleg očeta in matere, predvidimo, da otrok med 15. in 18. letom, ki zaužije približno enako količino hrane kot odrasla oseba. Košarica iz 1995 je predvidela porabo 2.566 kcal dnevno na osebo, kar je več kot zadovoljiva norma na starša in adolescenta. Sestav košarice in ta izračun nagovarjata k nadaljnji razpravi izvedence drugih ved o zdravem življenju in dieti.

Sklep

Predstavljena analiza kaže, da že bližnja preteklost predstavlja izziv za raziskavo zgodovine vsakdanjega življenja. Če smo tokrat vzeli pod drobnogled različnost življenjskega standarda pred slabimi tremi desetletji in danes, pa se obeta, da se bo časovni interval sprememb, ki bodo izzivale tovrstne raziskave, kmalu skrajšal: Inflacija v letu 2022 je bila 10,3 %. Spremembe v cenah živil so v teku, ob parcialnih dvigih plač v raznih sektorjih je v pripravi nov plačni sistem. Tudi košarica se bo spremenila, odprla se bo možnost novih primerjav, tu predstavljeni podatki pa bodo v tovrstnih raziskavah le vmesna stopnja.

Viri in literatura

Arhivski viri

Zgodovinski arhiv Ljubljana (SI_ZAL_LJU)

SI_ZAL_LJU/0488 Mesto Ljubljana, rokopisne knjige, Cod. XIII, knjiga 68, Knjiga izdatkov 1651.

Časopisni viri

Delo 37, 1995, št. 68.

Literatura

Herkov, Zlatko: *Mjere Hrvatskog Primorja s osobitim osvrtom na solne mjere i solnu trgovinu*. Rijeka: Historijski arhiv u Rijeci i Pazinu, 1971 (Posebna izdanja 4).

Jurak, Urša: Delova košarica življenjskih stroškov. 18 odstotkov več kot lani, *Delo* 37, 1995, št. 68, str. 4.

Lorenčič, Aleksander: Prelom s starim, začetek novega. Slovensko gospodarstvo v času prehoda iz socializma v kapitalizem, *Zgodovinski časopis* 65, 2011, št. 3–4, str. 458–479.

Machiavelli, Nicolò: *Il Principe*. Florence, 1532.

Mihelič, Darja: »O stvareh, zaradi katerih ljudi, zlasti vladarje, hvalimo ali grajamo«. O tradiciji zapravljenosti ljubljanske mestne vlade, *Zgodovina za vse – vse za zgodovino*, 2, 1995, št. 1, str. 68–75.

Svetina, Anton: Odlomki iz pravne zgodovine mesta Ljubljane od XVI. do XVIII. stoletja, *Kronika* 12, 1964, št. 3, str. 205–208.

Vilfan, Sergij: Prispevki k zgodovini mer na Slovenskem s posebnim ozirom na ljubljansko mero (XVI.–XIX. stoletje), *Zgodovinski časopis* 8, 1954, str. 27–86.

Vilfan, Sergij: Temelji in razvoj denarnih sistemov v slovenskih deželah do 17. stoletja, *Zgodovinski časopis* 40, 1986, št. 4, str. 397–412.

Vilfan, Sergij, Otorepec, Božo in Valenčič, Vlado: *Ljubljanski trgovski knjigi iz prve polovice 16. stoletja*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Zgodovinski inštitut Milka Kosa, 1986 (Viri za zgodovino Slovencev 8).

Vlajinac, Milan: *Rečnik naših starih mera u toku vekova 1*, Beograd: SANU, 1961 (Posebna izdanja 349/49), 2, Beograd: SANU, 1964 (Posebna izdanja 372/47), 3, Beograd: SANU, 1968 (Posebna izdanja 418/63), 4, Beograd: SANU, 1974 (Posebna izdanja 472/74).

Spletne strani

<https://data.si/blog/povprecna-pokojnina/>.

[https://fran.si/iskanje?](https://fran.si/iskanje?View=1&Query=ko%C5%A1arica)

[View=1&Query=ko%C5%A1arica.](https://iol.net/novice/slovenija/taksne-socene-v-devetem-popisu-kosarice-osnovnih-zivil-596124)

[https://iol.net/novice/slovenija/taksne-socene-v-devetem-popisu-kosarice-osnovnih-zivil-596124.](https://iol.net/novice/slovenija/taksne-socene-v-devetem-popisu-kosarice-osnovnih-zivil-596124)

[https://www.stat.si/statweb/File/](https://www.stat.si/statweb/File/DocSysFile/11463/Slovenija-30-let.pdf)

[DocSysFile/11463/Slovenija-30-let.pdf.](https://www.stat.si/statweb/File/DocSysFile/11463/Slovenija-30-let.pdf)

[https://www.stat.si/statweb/News/Index/7496.](https://www.stat.si/statweb/News/Index/7496)

Zusammenfassung

DIE SLOWENISCHEN ERNÄHRUNG UND STANDARD IM LICHT DER STATISTISCHEN LEBENSMITTELWARENKÖRBE

Die Überlegungen bauen auf dem Beitrag »Von den Dingen, um deretwillen man Menschen, insbesondere Herrscher, lobt oder tadelt.« Zur Geschichte der Verschwendungssucht der Laibacher Stadtverwaltung aus dem zweiten Jahrgang der Zeitschrift *Zgodovina za vse* auf und aktualisieren ihn. Die Veröffentlichung aus 1995 behandelte Ljubljana und die einstigen Laibacher, genauer gesagt ihre »Stadtväter« im 17. Jahrhundert, insbesondere deren Verschwendungssucht. Die Untersuchung wertete die Ausgaben des Bürgermeisters für gelegentliche Festessen aus. Diese Ausgaben wurden durch Angaben des Preises (in Tolar) des statistischen Warenkorbes der monatlichen Lebensmittelposten einer dreiköpfigen Familie bewertet, wie sie im März 1995 in der Zeitung *Delo* publiziert wurden. Der vorliegende Beitrag analysiert im Detail den Inhalt des Warenkorbes aus 1995 und berechnet dessen Anteil am damaligen monatlichen Netto-Durchschnittslohn. Die Tolar-Beträge aus 1995 werden auf Basis des damaligen Wechselkurses mit der deutschen Mark umgerechnet, die bei der Umstellung 1998 einen halben Euro wert war. Nach Vorbild des Warenkorbes aus 1995 wird ein heutiger Warenkorb mit aktuellen Preisen aller Lebensmittelmengen zusammengestellt. Der aktuelle Preis ist für die Mehrheit der Lebensmittel höher als 1995. Der Warenkorb 1995 betrug nur 58% der Summe des »aktualisierten« Warenkorbes. Ein Vergleich der Kaufkraft des Konsumenten im Jahr 1995 und 2022 zeigt, dass der Konsument für ein Durchschnittsgehalt im Jänner 1995 zwei und im September 2022 drei und drei Viertel eines Lebensmittelwarenkorb für die

einmonatige Ernährung einer dreiköpfigen Familie kaufen konnte. Die Kaufkraft des Konsumenten ist also seit 1995 stark gestiegen, was bedeutet, dass die Gehaltssteigerungen die Preissteigerungen deutlich überholt haben. Die Kaufkraft einer heutigen durchschnittlichen Nettopension war im Juni 2022 gleichwertig mit zwei ganzen und einem Viertel des monatlichen Warenkorbes einer dreiköpfigen Familie. Sie war also um ein Viertel des Warenkorbes höher als die Kaufkraft eines durchschnittlichen Nettogehalts im Jänner 1995. Der monatliche Warenkorb einer dreiköpfigen Familie sah den Verbrauch von 2.566 kcal pro Tag und Person vor. Weil wir uns in einer Zeit befinden, in der die Inflation wieder ihren Kopf hebt und ein neues Zahlungssystem in Vorbereitung ist, wird sich in Bälde die Möglichkeit von neuen Vergleichen der Lebensmittelpreise und des täglichen Standards bieten.

Schlagwörter: statistischer Lebensmittelwarenkorb, Lebensmittelpreise, Kaufkraft, Standard, Energiewert des Lebensmittelwarenkorb, Jahr 1995

Navodila piscem prispevkov revije *Zgodovina za vse*

Prispevki v reviji so v slovenskem jeziku. V uredništvo sprejemamo lektorirane oziroma jezikovno neoporečne prispevke.

Razprave (rubrika *Zgodbe, ki jih piše življenje*) v obsegu okrog ene avtorske pole, naj vsebuje:

- naslov (ali naslov kot kratek udaren citat, ki mu obvezno sledi še podnaslov)
- besedilo v obsegu okrog ene avtorske pole (do ene in pol), napisano v MS Word, tekst Times New Roman, velikost 12
- avtorski izvleček (sinopsis) do 10 vrstic, priimek in ime avtorja, akademski naslov, poklic in delovno mesto, ustanovo, kjer je zaposlen, njen naslov, naslov elektronske pošte (sicer privaten naslov in e-pošto). K avtorskemu izvlečku avtor navede okvirno 3 ključne besede
- povzetek v obsegu do 30 vrstic
- vsaj 3 do 6 slikovnih prilog. Ločljivost posnetka vsaj 300 ppi (širina: 1 kolona = 915 pixels, 2 koloni = 1890 pixels). Priloge oddajte ločeno. Med besedilo članka, kjer naj približno stoji konkretna priloga, vpišite legendo, ki vsebuje podnaslov in navedbo vira (avtorstvo, kdo hrani). Za dovoljenja objave za potrebe članka poskrbijo avtorji sami.
- opombe (v formi sprotna opomba (pod črto), na dnu vsake strani, »footnote«), velikost 10. Opombe naj bodo v okrajšani obliki in vsebujejo zgolj napotilo na seznam virov in literature na koncu. Opombe naj bodo pisane enotno. Pri arhivskih virih uporabljamo standardne kratice za arhiv, nato navedemo kratico fonda ali zbirke, signaturo oziroma številko fascikla ali škatle in številko arhivske enote ali ime dokumenta. Pri literaturi navedemo priimek avtorja in smiselno skrajšani naslov in številke strani. (npr.: Gestrin, Slovenske dežele, 12).
- poglavje Viri in literatura na koncu, v katerem so sistematično navedeni vsi uporabljeni viri in literatura. Ločeno se navajajo arhivski viri, literatura, po potrebi tudi časopise in ustni viri. V teh sklopih je treba gradivo navajati po abecednem vrstnem redu in sicer v celoti, ne skrajšano.

Arhivski viri

arhiv, signatura in ime fonda ali zbirke, tehnično enoto (arhivsko škatlo), številko ali naslov dokumenta.

Primer: Arhiv Republike Slovenije, AS 231, Ministrstvo za prosveto Ljudske republike Slovenije, 1945-1951 (po potrebi še številke škatel). V opombi zadoštuje, če navedemo: AS 231, a.š. (številka škatle), (številka ali ime dokumenta).

Primer: Zgodovinski arhiv Celje, SI_ZAC/0024, Mestna občina Celje, številka arhivske škatle, ime ali številka dokumenta (leto).

Literatura – monografije

Priimek, ime avtorja: naslov (in podnaslov) dela (v ležečem tisku). Kraj: založba in leto izida.

Primer: Gestrin, Ferdo: *Slovenske dežele in zgodnji kapitalizem*. Ljubljana : Slovenska matica, 1991.

Literatura – članki

navedemo: priimek in ime avtorja, naslov članka. Naslov periodike ali zbornika (v ležečem tisku), za periodiko še letnik, leto, številko in strani, za zbornik (ime urednika), kraj in leto izida in strani.

Primer za periodiko: Slana, Lidija: Iz zgodovine gradu in gospostva Snežnik na Notranjskem. *Kronika*, 48, 2000, št. 1-2, str. 20-41.

Primer za zbornik: Melik, Vasilij: Ideja Zedinjene Slovenije 1848-1991. *Slovenija 1848-1998 : iskanje lastne poti* (ur. Stane Granda in Barbara Šatej). Ljubljana : Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 1998, str. 15-20.

Zapisi

- Besedila v rubriki Zapisi so navadno krajša, zanje pa veljajo enaki pogoji oddaje kot za razprave, ni pa potrebno oddati povzetka in avtorskega izvlečka (sinopsisa).

Ocene (rubrika *Iz knjižne police*) naj vsebuje:

- Privlačen, kratek naslov
- Naslov ocenjenega dela, citiran kot primeri zgoraj
- Besedilo naj obsega okvirno 2-3 strani
- Priloži se ločeno še skenirana naslovnica ocenjenega dela (300 ppi)

Za prevode povzetkov in izvlečkov v tuje jezike (v nemščino in angleščino) poskrbi uredništvo revije.

Za trditve in za znanstveno korektnost odgovarjajo avtorji člankov. Prispevki so strokovno recenzirani. Recenzentski postopek je anonimen.

Prispevke naj avtorji pošljejo na naslov uredništva revije: Zgodovinsko društvo Celje (s pripisom za revijo Zgodovina za vse), Prešernova 17, SI-3000 Celje ali po elektronski pošti na naslov: batagelj@gmail.com. Za lažji kontakt pripišite še telefonsko številko, za vse ostale informacije pa smo vam na voljo na zgornjih naslovih.

Uredništvo

DA, naročam(o):

- izvod(ov) [Zgodovini.ce 16]: več avtorjev **SEIDLOV ZBORNİK** (16 €)
- izvod(ov) [Zgodovini.ce 15]: Janez Cvirn **DUNAJSKI DRŽAVNI ZBOR IN SLOVENCİ (1848–1918)** (19 EUR)
- izvod(ov) [Zgodovini.ce 14]: Rolanda Fugger Germadnik **GROFJE CELJSKI MED ZGODOVINO IN MITOM** (16 EUR)
- izvod(ov) [Zgodovini.ce 13]: Marija Počivavšek **EN GROS & EN DETAIL** (19 EUR)
- izvod(ov) [Zgodovini.ce 12]: več avtorjev **OROŽNOV ZBORNİK** (12 EUR)
- izvod(ov) [Zgodovini.ce 11]: Andrej Pančur **JUDOVSKA SKUPNOST V SLOVENIJI NA PREDVEČER HOLOKAVSTA** (16 EUR)
- izvod(ov) [Zgodovini.ce 10]: Tatjana Rozman **POJOČI KASTRATI – (ZLO)RABLJENO TELO NA ODRU** (16 EUR)
- izvod(ov) [Zgodovini.ce 9]: Andrej Studen **PIJANE ZVERINE** (16 EUR)
- izvod(ov) [Zgodovini.ce 8]: Janez Polajnar **»PFUJ! TO JE GERDO!«** (16 EUR)
- izvod(ov) [Zgodovini.ce 7]: Filip Čuček **USPEHI SPODNJEŠTAJERSKIH SLOVENCEV V TAAFFEJEVI DOBI** (16 EUR)
- izvod(ov) [Zgodovini.ce 6]: Tone Kregar **MED TATRAMI IN TRIGLAVOM** (16 EUR)
- izvod(ov) [Zgodovini.ce 5]: Marija Mojca Peternel **CILLIER WOCHENBLATT (ZEITUNG)** (16 EUR)
- izvod(ov) [Zgodovini.ce 4]: več avtorjev **ŠTEFAN KOČEVAR – RODOLJUB SLOVENSKI** (16 EUR)
- izvod(ov) [Zgodovini.ce 3]: Branko Goropevšek **ŠTAJERSKI SLOVENCİ, KAJ HOČEMO!** (16 EUR)
- izvod(ov) [Zgodovini.ce 2]: Aleksander Žižek **NAŠIM ZVESTIM, LJUBIM CELJSKIM MEŠČANOM** (16 EUR)
- izvod(ov) [Zgodovini.ce 1]: Andrej Pančur **V PRIČAKOVANJU STABILNEGA DENARNEGA SISTEMA** (16 EUR)

Stroški pošiljanja niso všteti.

Podatki o naročniku: ☐ FIZIČNA – ☐ PRAVNA OSEBA (ustrezno označite)

Ime in priimek / Naziv podjetja:

Ulica, hišna številka:

Poštna številka, kraj:

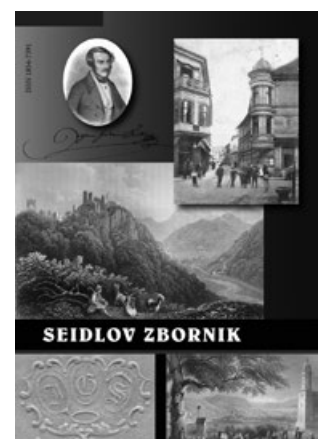
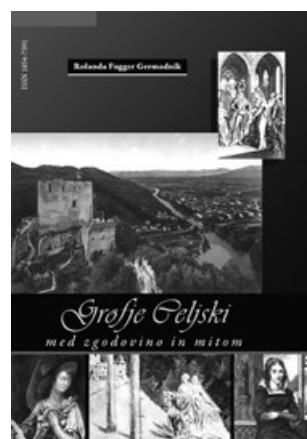
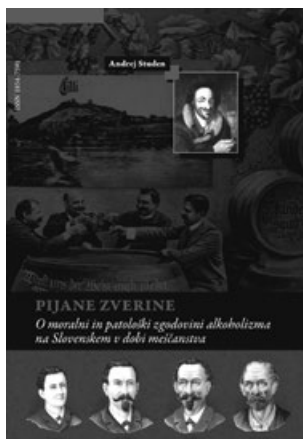
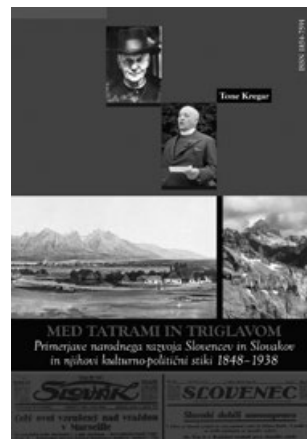
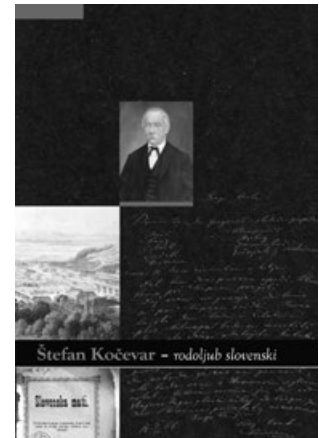
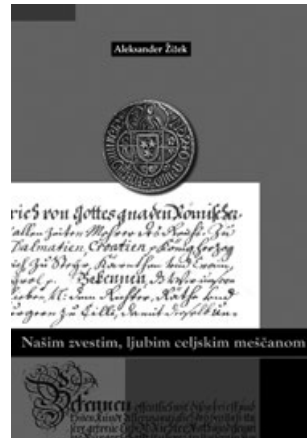
Davčna številka: Davčni zavezanec: ☐ DA ☐ NE (ustrezno označite)

Način plačila (ustrezno označite): ☐ po predračunu (za pravne osebe) ☐ po povzetju (za fizične osebe)

Naročilnica obvezuje Zgodovinsko društvo Celje in naročnika.
Zgodovinsko društvo Celje ni zavezanec za DDV (1. odstavek 94. člena ZDDV-1).

Datum: Podpis (žig):

Naročilnico pošljite na naslov:
Zgodovinsko društvo Celje, Prešernova ulica 17, SI-3000 Celje
tel.: 03/42 86 412; faks: 03/42 86 411; info@zdc.si
<http://zdc.si/zgodovini-ce/>
www.zdc.si

Naročilnica

ZGODOVINA ZA VSE

☐ Želim postati naročnik revije **ZGODOVINA ZA VSE** in z letnikom naročam izvod(ov).
Letna naročnina (dve številki) je 19 EUR, za dijake in študente 13 EUR.

☐ Poleg prihodnjih želim prejeti še naslednje izvode starejših letnikov po ceni 3 EUR
(Vpišite želen letnik, številko in število izvodov):

Letnik / številka	Izvod(ov)	Letnik / številka	Izvod(ov)

Stroški pošiljanja za stare številke niso všteti.

☐ Uveljavljam študentski popust pri naročnini. (Ne velja za stare številke!)

Podatki o naročniku: ☐ FIZIČNA – ☐ PRAVNA OSEBA (ustrezno označite)

Ime in priimek / Naziv podjetja:

Ulica, hišna številka:

Poštna številka, kraj:

E-naslov:

Davčna številka (za pravne osebe): Davčni zavezanec: ☐ DA ☐ NE

Način plačila (ustrezno označite): ☐ po predračunu (za pravne osebe) ☐ po povzetju (za fizične osebe)

Naročilnica obvezuje Zgodovinsko društvo Celje in naročnika.

Zgodovinsko društvo Celje ni zavezanec za DDV (1. odstavek 94. člena ZDDV-1).

Datum: Podpis (žig):

Naročilnico pošljite na naslov:

Zgodovinsko društvo Celje, Prešernova ulica 17, SI-3000 Celje
tel.: 03/42 86 412; faks: 03/42 86 411; info@zdc.si
<http://zdc.si/zgodovina-za-vse/>

ZGODOVINA ZA VSE

Izdalo in založilo: Zgodovinsko društvo Celje®
Prešernova ulica 17, SI-3000 Celje, tel. 03 42 86 412, www.zdc.si

Uredniški odbor: Tina Bahovec, Borut Batagelj, Bojan Cvelfar,
Dragica Čeč, Jure Gašparič, Tone Kregar, Jurij Perovšek,
Marija Počivavšek, Ludwig Steindorff, Hrvoje Petrić, Rok Stergar,
Simon Zupan, Aleksander Žižek

Urednik: Borut Batagelj

Računalniška priprava stavka: Andrej Mohorič

Prevod izvlečkov v angleščino: Simon Zupan

Prevod povzetkov v nemščino: Tina Bahovec

Univerzalna decimalna klasifikacija prispevkov:
Osrednja knjižnica Celje, Domoznanski oddelek

Tisk: Grafika Gracer

Za znanstveno vsebino člankov odgovarjajo avtorji.

Revija izhaja v dveh številkah letno

Naklada: 300 izvodov

Finančna podpora za natis revije:
ARIS - Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost RS
Mestna občina Celje

ISSN 1318-2498 (Tiskana izdaja)

ISSN 2630-4325 (Spletna izdaja)

Revija je uvrščena v podatkovne baze Scopus, EBSCOhost in ProQuest.
The journal is listed in the databases Scopus, EBSCOhost and ProQuest.

Povzetki razprav so objavljeni in indeksirani v publikacijah *Historical Abstracts in America: History and Life*.
Articles appearing in this journal are abstracted and indexed in *Historical Abstracts* and *America: History and Life*.

Letna naročnina: za posameznike in ustanove 19 €, za študente 13 €.
Cena številke v prosti prodaji je 11 €.

Naročila: info@zdc.si